

ÜZENET

irodalom

társadalom-
tudomány
kritika

művészet

1978.
április

VIII. évfolyam,
4. szám

ÜZENET

KIADÓI TANACS:

Biacsi Antal
Brindza Károly
Fejes Szilveszter
Grósz György
Geza Gulka
Horváth Mátyás (elnök)
Mihajlo Jančikin
Kerekes Sándor
Josip Klarski
Mészáros Anna
Nagy József
Petkovics Kálmán
Pozsár László
Sáta Pál
Marija Šimoković
Szalma László
Szám Attila
Szekeres László
Szilágyi Gábor
Szirovicza Antal
Vladimir Stevanov
Urbán János
Petar Vukov

Megjelenik havonta

SZERKESZTŐ TANACS:

Balogh István
Barácius Zoltán
Dér Zoltán (Örökség, Olvasónapló)
Dietrich Gyula
(műszaki szerkesztő)
Dudás Antal (Alkotóműhely)
Fekete Elvira
Franyó Zsuzsanna (Kézfogások)
Kenyeres Kovács Márta
Pató Imre
Sáta Pál
Szekeres László (Égtáj)
Urbán János
(fő- és felelős szerkesztő)
Virág Gábor
Szerkesztőségi titkár:
Szöllösi Vörös Margit
A fedőlapot
Siskovszki András tervezte

Alapító: Szabadka község Művelődési Öngazgatási Érdekközössége

Kiadó: Szabadkai Városi Könyvtár

Igazgató: Nikola Knežević

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62

Telefon: (024) 27-754

Fogadóórak: minden munkanapon 8-tól 12 óráig

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

Gradska biblioteka — Üzenet, Subotica

66600-603-698

Előfizetési díj belföldön egy évre 100, fél évre 50, egyes szám ára 10, kettős szám ára 20 dinár; külföldre az összeg kétszerese

A VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben

TARTALOM

- 227 MOLNAR CS. ATTILA: Gyufaskatulyára írott versekből; Ébredés; Hajnalban; Allatkarnevál; Tájkép emberrel; Álmok peremén (versek)
230 JÓDAL RÓZSA: Kvíz (novella)

KÉZFOGASOK

- 240 KENYERES KOVACS MÁRTA: Oton Župančić (1878—1949)

ÖRÖKSÉG

- 242 UTASI MÁRIA: Verslátás és képstruktúra
(Kassák művészei a *Mesterek köszöntése* c. kötetben)

ÉGTÁJ

- 245 VÉKONY LASZLÓ: Adalék Szabadka és környéke XVII. századi földrajzához
247 MAGYAR LASZLÓ: A palicsi emlékkút megszületése
251 HERCEG JÁNOS: Útközben
(helytörténeti jegyzetek 6.)

ALKOTÓMŰHELY

- 255 VLAOVICS JÓZSEF: A film üzemanyaga (FEST 78)
265 SZÜCS IMRE: Dokumentumjáték és kordokumentum
(Bosnyák István *Szemben a bíróval* és Gion Nándor *Kitalált és igaz szenttamási történetek* c. hangjátéksorozatáról)

OLVASÓNAPLÓ

- 267 SZEKÉR ENDRE: A szenvedélytől a tehetetlenségérzésig
(Ady Endre: Életem nyitott könyve)
269 RÓNAY LASZLÓ: A kritikairás iskolája
(Kosztolányi Dezső: Egy ég alatt)

- 273 VARGA ISTVÁN: Hiteles jelentés az ország sarkából
(Herceg János: Embersor)
- 275 CSUKA ZOLTÁN: A Duna vallomása
(Emil Boleslav Lukač: Spoved' Dunaja)
- 276 PATÓ IMRE: Tisztelgés a géniusz emléke előtt
(Péter László: Ady nálunk)
- 278 DRAGOLJUB JEKNIĆ: Az utazás mint életcél
(Tibor Sekelj: Na tragu doživljaja)

MOLNÁR CS. ATTILA

GYUFASKATULYARA ÍROTT VERSEKBŐL

I.

lélekkufár a szeretóm
teste csutka parazsa
úgy idősül lepke-lelke
mint a hasáb parazsa

II.

hozd már komám gulyás komám
oldal komám a hámelnit
a hámelnit nagyon nagyot
megcsípni a patkányokat

III.

az alvégi zugkocsmában
fityókozik három festő
pálinkájuk voltja kétszáz
szakállukon folyós cejre

IV.

régi lányok tejes testén
elpillédvén éjszakánként
parasztok közt elvegyülvén
lélekkufár a szeretóm

V.

meleg van de nagyon fázom
gyufám nyele kis parázson
lila fejből fekete szén
delej lelkem szárnnyát fűti
ettől veres ettől heves

VI.

leányomnak magyarázom
mi a perc és mi az óra
a nagycáger gyilkos egy úr
körbefut és újra kezd
észrevennéd máris évek

VII.

hét év után előregszik

szesz nélkül is dagadt képi
időt kéne agyonverní
rozsdás szöget beléverní

VIII.

ki bilin ül annak lába
rúgós lesz és nem tud járni
álma sem lesz nyugodalmas
vizelete folyós-ezüst

IX.

az okosok feje pipacs
beléreszket búzatábla
kivilágít veres lángja
kaszára ér le köll vágni

X.

hajnalóra vetett haza
gondolkodom mi a haza
kékes színben a kén lángja
meglobbantom kulcslik előtt

XI.

vihar jő nagy fényességgel
szétspriccelnek a villámok
jaj jég gördül ki belőle
odavan a verejtékünk

XII.

kurvák isznak égi tálból
darabkát a mennyországból
innék én is nincs poharam
csattogatatom likas fogam

XIII.

lélekkufár a szeretóm
éjszakamba belévegyül
agyonverném olaj-időt
kalapáccsal egy rozsdással
ne csattogjon ne kísérsen
ne nyilazzon a kiscáger

EBREDES

a spalettánk harmonika
összenyomom ezt a hangszert
éjszaka lesz megint nálunk
éjnek árján úszik szobánk
ajtót nyitok kivezek
kocsonyaszín ladikommal

lányom lénye papírtekercs
hullik lombja hóként harmat
famentes sip pergamentje
famentes kor idejében
a spalettánk harmonika

HAJNALBAN

hajnalban fölkelek
munkára kék menni
látom a lányomat
arca a kábitó
álmától harmatos

akárha vizen jár
kis lépte billegős
szobánk még kék-sötét
megfordul hirtelen
libeg a hullámon
táncol a hullámon

ezüstnád fehérke
karjai magasban
megadja kismagát
az ébredés előtt

rám pattan kerekke
két szeme körtéje
megfürdöm fényükben
munkára kék menni
hajnalban kelek föl

ALLATKARNEVAL

harmadik vers ceruzáját
kihegyezem estefelé
odajőnek a játékok
kicsiszoba csontszín a póc
odajőnek bábszínházba
megnézni az ajándékot
megszólalnak a játékok
nyelvük támad hangjuk támad

katyi baba szája mozdul
mosdass meg most írott szóval
írott szó szép szappanával
bepisiltem tegnap éjjel

mackó mancsa mozdul barnán
játsszal vélem hintáztassál
szeme gyöngye kettős gombja
belenéz az alkonyatba
keresgeti csepp gazdáját

mind több állat életre kél
bábszínház nyit esti órán
énekel is egyik-másik
mulatozunk hajnaltájjig
mivel lányom nincsen itthon
kihegyezem ismételten
harmadik vers ceruzáját

TAJKÉP EMBERREL

a bánáti partok
szilvakék dunnában
gyökérlábú füzek
iszapteknő szélén
térdfosó monstrumok
köre hullám ugrik
hátának hengerén
eső-tűk szűrése
sündiszno-tüskéi

az ember ladikban
kalapja gombafej
hálót húz haragszik
szájában billeg a
cigi-szög fehérke
zсарátja-ékköve

padkás part húsában
kagylóhéj kék béka

csigaház lárvalyuk

egy felhő fölkapja
lila szín szemünk szín
ajtaja nyitva van
rajta át hálóját
zengve beemeli

hamufa levele
befesti a vizet
gyökérlábú füzek
ezüstöst kakálnak

guggolnak madaras
gitárhúr-hajukkal
hajnalban kezdik el
egy felhőre lesnek
águkkal kiszűrnék
leesne a halász

ALMOK PEREMÉN

ne érij hozzám bidös állat
hajnal van és nagyon fázok
a füveken déres ezüst
a sötétség elmúlóban
ne érij hozzám bidös állat

harag nyelvét megrángassad
rézvirág az fönt a tornyon
korán reggel adjál tejet
ébredjél föl nem ébredek
harag nyelvét megrángassad

a szeretőm tisztántúli
azt mondja hogy híves üdő
remeg teste remeg lelke
önibusznak padkájában
a szeretőm tisztántúli

az álmaim elhintáznak
bölcso ez és hazárdjáték
avvilágból evvilágba
vezet az út pirkadatkor
az álmaim elhintáznak

kütgém vagy te bóhás hasú
akármilyen piszkos féreg
ne érij hozzám ne dörszölődj
seggbe rüglak akárhová
kütgém vagy te bóhás hasú

ha kocsmába befordulnál
részezes egy kutya volnál
ragadd torkon a barátom
rántsd le róla a gatyáját
ha kocsmába befordulnál

nézd meg bátran lába szárát
bátorkodik ha fizetnek
telefonál diliskedik
hebehurgya életével
egyre támad egyre ágál
hazamegyek telefonál
nézd meg bátran lába szárát

törjön ki a drótod ága
te telefon örödi drót
ne érij hozzám bidös állat
huggyantsd le a villanykarót
hugyozd le a villanykarót
hogy életed kis körtéje
föléledjen még estére

ne bánts engem bidös állat
hagyjál békén bóhás állat
haragszok a pletykás népre
mérges vagyok az ágira
meg a pali barátomra
ne bánts engem bidös állat

be se enged a kocsmába
kizavar a lokáljából
nem szereti a pénzemet
tiszavirág kocsmájában
olajfestmény vászna alatt
be se eriszt a kocsmába

sárga három kis virágja
kesergeti életemet
gondolatban mérget kavar
bekenyi a kenyéremet
a gally lokál ágikája
sárga három kis virágja

az italom szesz nélküli
pénzem ha van mind elkéri
szemtelenke ördögös
menj le rólam bidös állat
édes serrel megkínállak
az italom szesz nélküli
pénzem sincs már el is vitte

sakkfigurák sűrű sora
mit is lépjek mit is lépek
kinyírom a manzfeld jóskát
mért ne tenném ha engedni
reám pillog áhítattal
sakkfigurák sűrű sora

menj le rólam bidös állat
tekerem a kutyafádat
ne lopd be a párnám alá
befurakszol bőröm alá
menj le rólam bidös állat

a bőröd rám nagyon pászol
ébenfából lettem ember
hamar-okos barátocskám
a szüzeket megböcsülni
kurafi vagy belévaló
szakadékbán vereskés hó
farkad sörös bides madzag
hajlítsd ide hogy ráhágjak
kurvahajtó üdöm eljött
a bőröd rám nagyon pászol

KVÍZ

Az előtérben malomkeréknyire méretezett szegfűcsokor. Piros-fehér cirnos virágfejek tömkelege. Gong. Másik, a mennyezetről alácsüngő szegfűcsokor műértő kézzel vízcsepp alakúra formázva. Gong. Hatalmas, kerámiavázákban terpeszkedő újabb szegfűcsokrok a színpad előterében is: egy... kettő... hat... tíz. Ismét gong.

A reflektor kör alakú fénypásmája most a színpad jobb hátsó sarkába kúszik, ahonnan a főrendező láthatatlan jelére fölényes, lezser és gyors léptekkel a játékvezető megindul a pódium közepe felé. Miközben a reflektor köríve követi, a nézőtérről felcsattan a megszokott udvarias, kissé lagymatag taps.

— Tisztelt közönség, kedves tévénezők! — A játékvezető fodrász hullámoztatta haja csillog a brillantintól, tévéhez kendőzött arcán széles, erőltetetten közvetlen mosoly. Fémcsillogású, feltűnő virágmintás, egybeszabott kezeslábasoként ható különös öltözéke láttán irigyen sóhajtanak fel a terem szarított burgonyaszetelekéket ropogtató kamaszai. Széles, színészi gesztusára pillanatnyi hatásszünet, majd a háttérben óriási, mozgó betűs fényreklám jelenik meg: Házaspárok vetélkedője. „Mennyire ismerjük egymást?” A betűk sziporkáva villóznak, a zene ütemére ki-ki hunynak, majd ismét, szabályos időközökben hol pirosan, hol zölden, narancsszínben vagy ibolyakéken izzanak fel. Tuss. Gong. — Kedves hallgatóim, kedves nézőim, s most íme, vetélkedőnk veteránjai: a népszerű Hajdú házaspár... immár ötödször!

A reflektor sziporkázó sugárkévéje most, mintegy varázsütésre a színpad bal hátsó sarkában terem. A rájuk zúduló, fehéren izzó fényben alacsony, kővérkés házaspár hunyorog. Az asszony szemmel látható zavarában, gépiesen lépked rövid, vastos lábain. Elegáns mohazöld csipkeruhát visel, de a csipője tájékán, a mider fölött hurkákba gyűrődve buggyan ki a leszorított háj. Karja, nyaka tele nehéz, tömör arany ékszerekkel. Vörösré kánázott hajában friss tartós hullám, halántéka fölött egy kacér, divatos ősz csíkkal. A férj vadonatúj konfekciós öltönyében látszólag flegmán kacszák mellette. A nadrág kissé hosszabb a kelletténél, s ezért térdben enyhén harmonikázik.

Szögletes meghajlások, taps. Fényképész-villanólámpák kattognak, egy néző felkiabál: „Ne hagyj magad, Géza!” A játékvezető eléjük tartja a mikrofonját:

— Mi a véleményük: első helyezésüket ezúttal is meg tudják-e tartani?

Hajdú tanácstalanul topog, sután vonogatja a vállát, olyanokat makog, hogy:

— Majd elválik... A szerencse forgandó... Meglátjuk, milyen fából faragták az ellenfelünket. — Váratlanul rákacsint a játékvezetőre: — Che sera, sera!

Taps.

Hajdúné jelentősen, magabiztosan mosolyog.

— Természetesen bízunk a sikerben!

Újabb gongütés. A reflektorfényben most az ellenfél párosa jelenik meg: cingár, jelentéktelen külsejű szemüveges férfi picit, kecses, nadrágkosztümös asszonykával. Fanyalgó bemutatkozás, közben reklámmosoly a felvevőgépek felé.

— Kedves nézőink, bemutatom önöknek Pintér Jenő könyvelőt és Pintérné Kiss Júlia hivatalnoknót. Szabad egy kérdést: Mi okból vállaltok erre az érdekes feladatra?

— Fogadásból — nevet Pintér, kivillantva nikotintól barna, kissé csempé fogsorát és összekulcsolt kezét játékosan megrázza a nézők között sejtett barátok felé.

— Nagyszerű, tehát fogadásból — ügyeskedik a játékvezető. — Tudja mit? Van egy ajánlatom: mi ketten meg a fogadásra fogadjunk! Ha maga nyer a versenyen, én fizetek magának — a díjával. Ha meg vesz, maga fizet nekem. All a fogadás?... — Udvarias nevetés, taps. — A játékvezető arca ismét hivatalossá válik. — Most pedig, kérem, húzzanak sorszámot és foglalják el helyüket. A B fülke a hölgyeké, az A az... — kissé tétovázik — a ...néptársaké. Tessék, a ...nőké az elsőség!

Hajdúné a nyakába akasztja a B/2-es táblát. Egy gyanakvó szemvillanás a vetélytársnő felé: „Szép vagy, veszettül csinos vagy, drágám, de majd meglátom, hogy vágod ki a rezet a tudáspróbán... Vagy akkor, jól bevált szokás szerint, megpróbálsz majd a férjed árnyékába húzódni?”

— Első versenyszámunk: *Mennyire ismerjük egymást?* Kérem, tegyék fel a fülhallgatókat! Ügy. Jól hallanak? Tessék szólni, ha valami nincs rendben... Akkor kezdhetjük? Kettes kabin, figyelem! Pintér elvtárs, azaz A/1-es versenyző: Melyik a felesége kedvenc... Ó, ezer bocsánat! Központ: kérem, kapcsolják ki a B kabin! Ügy, köszönöm. Tehát, A/1-es versenyző: Melyik a felesége kedvenc színe?

„Julika kedvenc színe?” Az A/1-es versenyző nézi a feleségét. „Milyen szép asszony... istenem, de szép még mindig! Ez nem öregszik egy cseppet sem. Senki sem mondaná, hogy három nagy kamasz fia is van... A kedvenc színe? Mi lehet a kedvenc színe? Olyan régen nem beszélgettünk mi már. Lánykorában a pirosért rajongott. Igen-igen, emlékszem, sokáig egy piros, hosszú nyelvű ernyőre fájt a foga. Ott porosodott a Progres melletti bizományi áruházban. Hatezer dinár volt az ára, pontosan annyi, amennyi az ösztöndíjam. Minden este elkorzózunk a kirakat előtt és én minden alkalommal szentül megfogadtam, hogy mindjárt az első keresményemből megveszem neki. Már állapotos volt, mire össze tudtam a hatezer dincsit kuporgatni. Ma is emlékszem rá. Hosszú-hosszú karcsú ébenfa nyele volt, s a fogóján parányi gyöngyházbomb. Julika még rekkenő hőségben is mindig magával cipelte. Hej, de sokat szekíroztam vele: »Ki van, lelkem, a feneked a ruhádból, de az ernyőd csakugyan a legelegánsabb Ujvidéken.«”

— A piros... Ügy emlékszem, a piros.

— Igen? A piros? Nos, hadd ellenőrizzük a kedves feleségénél. Halló, központ! Kérem, kapcsolják a B fülkét! B/1-es versenyző, melyik a kedvenc színe?

— A piros.

— Nagyszerű, gratulálok! Egy pont a Pintér házaspár javára! De menjünk tovább. A/2-es versenyző: Figyel? A kérdés: Felesége nagy pénzösszeget talál az utcán. Véleménye szerint mit fog tenni: a) jelenti a rendőrségen, b) beteszi a bankba, c) az utolsó paráig elvásárolja?

Hajdú szinte gondolkodás nélkül rávágja:

— Beteszi a bankba.

A nézőtéren derűtség, a játékvezető a feleséghez fordulva megismétli a kérdést.

Feleség:

— Elvásárolom.

Még hangosabb derűtség.

— Ó, ezek a férjek, ezek a férjek! Hiába, nehéz tudomány a házastársat teljesen kiismerni. Hány éve is házasok?

— Tíz éve — mondja Hajdú rezignáltan.

— Tizenhat — mosolyog Pintér.

— Hogyan? Ilyen nagy volna a korkülönbség? — kapja fel a fejét a játékvezető. — Ha jól emlékszem, a bediktált adatok szerint alig van...

— Igen-igen. Hajdú elvtársnál egy évvel fiatalabb is vagyok — siet a válasszal Pintér. — Csakhogy, úgy látszik, én jobban féltém attól, hogy ha nem sietek, nem kapok feleséget. Amikor megesküdtünk, az asszonyom tizenhat éves volt, én tizennyolc...

„Ezt nem kellett volna elmondanom. Julika mindig úgy szégyellte. Most is, ni, milyen mogorván mered rám onnan az üvegalitkából. Pedig hát ebből, amit mondtam, még semmi sem következik. A nagyérdemű közönségnek a maga negyven új dináros helypénzéért ennyi untig elég. Az már egyáltalán nem tartozik rá, hogy mi azért kötöttünk szinte gyermekfővel házasságot, mert Lajoska már útban volt. Az se, hogy Julika annyira éretlen volt még, hogy írásbeli orvosi engedélyt kellett kérnie a házasságkötéshez. Meg hogy én akkor maradtam ki az egyetemről és lettem szürke hivatalnok, pedig minden álmom az volt, hogy atomkutató legyek. Bizony-bizony. Így volt. Kellott a pénz. Családapa lettem... Ne félj, Julika, nem adlak ki. Pedig most itt volna a kellő alkalom a bosszúra.”

— Várt lány várat nyer... mondja a közmondás. A többi — esetleg kvíz! — szellemeskedik a játékvezető. — Kedves nézőim, a pillanatnyi eredmény tehát — kérem, állítsák be a számjelzőt! — 1:0 a Pintér házaspár javára.

Hajdú elgondolkozva nézi feleségét. „Mennyire megváltozott ez az Éva. Ő, a nagy knikker, aki fogához vert minden garast, évekig maga vásárolta a cigarettámat, gyufámat, csak hogy ne kelljen zsebpenzt adnia és a kétnapos vidéki kiutazásokra is holmi zsíros kenyerekkel, száraz szendvicsekkel bocsátott útra. A haverok összeröhögtek a hátam mögött, amikor délben, mialatt ők kisvendéglőkben ebédeltek, borozgattak, valami átlászó ürüggyel mindig a kocsiban maradtam. Most úgy költi a pénzt, mint a megveszekedett. Kozmetikushoz, masszórhöz jár (no, sokat is segít már rajta!). Kosztüümöt, kabátot újabban mindig a legdrágább szabónál varrat. A jó múltkor megszámloltam a kalapjait, turbánjait. Hatot találtam belőlük a szekrényben, de ha jól emlékszem, van neki még. Nem tudom: a nehezen, keservesen megszerzett anyagi jólét vetkőzteti ki így önmagukból az embereket? Vagy ez már az öregedés jele volna?”

— S most a hölgyeken a sor. Reméljük, ők nagyobb sikerrel járnak. Kedves B/1-es versenyző, egy egyszerű kérdés: Mi a férje kedvenc étele?

Pintérné örömeiben ajkába harap, tekintete összevillan a férjével, majd diadalmasan kivágja:

— A töltött káposzta.

— A töltött káposzta? Nincs is rossz ízlése. Ugye, kedves hallgatóim, mi is szívesen elfogadnánk egy kis jó házi töltikét belefőzött orrjával és sok-sok vastag, savanyú tejfellel? Hú, szinte összefutott a nyál a szájamban! — A játékvezető erőltetett fesztelenséggel „nevet”: mutogatja szabályos fogorát a tévékameráknak. — No, de ellenőrizzünk: Pintér néptárs, mi a kedvenc étele?

— A töltött káposzta — Pintér lehajtja a fejét.

— Bravó! Kettő null tehát a Pintér házaspár javára. Kezd a verseny izgalmassá válni. Ugye, jól tippeltem, hogy az asszonyok majd egy kis életet hoznak ebbe a versenybe?

A versenyvezető jókedvűen enged egy leheletnyit a nyakkendőjén. Pintér és Pintérné ajkán halvány mosoly. Mintha nem is örülnének igazán a jó pontnak.

„Milyen jó, hogy megbeszéltük előre, egyes várható kérdésekre mit válaszolunk. Ez Jenő ötlete volt. Nem mondom, néha mozognak a klikkerei. Tényleg, mi is a kedvenc étele? A jó ég tudja. Ezt a káposztát csak úgy rávágta, mert könnyű megjegyezni. Mikor összekerültünk, ettünk, ami éppen akadt. Hetekig száraz kosztot tengődtünk. Egy-két hónapra, igaz, becsempészett az egyetemi menzára, ketten ettünk az ebédblokkján. Azután, hogy kimaradt a fakisról és dolgozni kezdett, megint rettenetes takarékoskodtunk, rántottlevesztünk meg a krumplics variáltuk: krumplileves, héjában főtt burgonya, krumplifőzelék... Pfüj, azóta sem bírom a pityókának még a szagát sem. Tényleg, ugyan mit szerethet? Sose kérdeztem meg: Pedig most már késő. A gyomra kampec, mondta a kisdoktor... Hú, de stramm pas volt az, apám!

Micsoda vállak, micsoda muszklik!... Igen, mikor kijött az elvonókúráról, mondta a kisdoktor, hogy a gyomrának vége, az ital tökéletesen elintézte."

Pintér szórakozottan befelé nevet. „Ugye jó, hogy előre megbeszél-tük az esetleges válaszokat? Azért remek hecc lett volna, ha benne hagy-lak a pácban és elnézem, mint ötölsz-hatolsz, találgatsz. Én tudtam volna, melyik a te kedvenc ételed. Elégszer főztem, sütöttem megle-petés-ebédeket, meglepetés-vacsorákat, amikor még főzni se tudtál... és akkor is, amikor végre már te is dolgoztál. A kedvenc slágeréneke-seidet is ismerem. A kombinéd számát. A körömlakkod színét. A fog-krém és cigarettamárkáidat... csak a gondolataidat nem ismerem már. Azokat újabban elrejtéd előlem.”

— B/2-es versenyző, itt az alkalom az egyenlítésre. Ha férjével sétára indul és útközben megpillantanak egy rendkívül csinos nőcskét, férje: a) tudomást sem vesz róla, b) megjegyzést tesz rá és feltűnően utána fordul, c) titokban fordul hátra? Raj-ta! Figyelmeztetem, mérjük az időt, egy perc áll a rendelkezésére!

Hosszú, kínos csend. Hajdúné szemét előnti a könny, s ettől maga is megretten. Merőn a mennyezetre bámul, mintha erősen gondolkodna, mert attól fél, ha lehunyja a szemét, nyomban kicsordulnak a pillái alól, s barázdát vonnak a gondosan kifestett arcán. Zsebkendő-t hasz-nálni feltűnő volna, meg a La bella Nussy szempillafestéket is elmazol-ná. Kendőzött nőnek tilos sirnia. Pláne, ha tévékamera előtt, ezernyi kíváncsi szem kereszttüzeiben ül. Ez a buta érzékenység! Legszíveseb-ben belecsipne saját magába. Honnan is sejtene ez a piperkóc játé-k vezető, mennyire az eleve ére tapintott? A férje tekintetét keresi, de az éppen a partnernőjét fixirozza. Ettől elfogja a pulykaméreg. „Még itt sem nyugszik? Hát még itt is csak engem akar megszégyeníteni?”

— Feltűnően utánafordul — mondja fuldoklón.

— Ó! Hajdú úr tehát igazi Don Juan. A felesége viszont, úgy lát-szik, jó emberismerő, s egyben modern asszony is, aki minden semmi-ségből nem csinál ügyet. Gratulálok, asszonyom!

— ...és megjegyzést is tesz... — Hajdúné nehezen lélegzik.

— Ó, hát ez már túlzás! Ez tréfa volt, ugye, asszonyom? Igaza is van. Nem kell semmit halálos komolyan venni. Végeredményben ez a mai vetélkedő: játék. De lássuk, mit mond az A/2-es versenyző. Ha feleségével sétára indul és útközben...

Hajdú szenvtelen arccal hallgatja végig a kérdést, a feleségére pil-lant, elmosolyodik, töpreng.

— Titokban pillantok vissza — mondja végül alamuszi mosollyal.

A közönség tapsol, a nyolcadik sorban néhányan — tetszésük jeléül — ütemesen dobogni kezdenek.

„A hülye! Nekik hazudik. Nem merted, ugye, bevallani az igaz-ságot? Azt, hogy már egy évtizede a nőügyeiddel eszed az életemet. Melyik asszony volna még képes rá elviselni, hogy reggeltől estig az-zal traktálja a saját férje, melyik nőnek van a legszebb csipője, keble a vállalatban, hány műfoga van és hányas számú, milyen színű alsó-neműt visel? Es melyik feleségnek játsszák még el otthon, hogy az ismerősök asszonyai hogyan riszálják, kelletik magukat neki, kinek mi-lyen a járása, az ölése, csókja...?”

— A válaszok, sajnos, eltérnek. Az eredmény tehát: még mindig 2:0 a Pintér házaspár javára. S most, kedves nézőim, amíg a ver-senyzők kissé kifújják magukat, öt perc reklámhirdetés.

A rendező intésére az operatőr közben a színpadról a vidáman mo-corogni kezdő közönség felé fordítja a felvevőgép lencséjét.

— Nézd, ott a második sorban azt a cukibabát! Nem látod? Most éppen a cukorkás fiút inti oda magához. Vigyázz: gro plan! A nézők szeretik a képernyőn az ilyen bamba-szende szókeségeket... Most pe-dig kapcsoljuk a reklámműsört.

Bemondó: Vásároljon Lisca alsóneműt! A Lisca alsónemű tartós, szép és elsőrendű minőségű. A Lisca...

Pintérné Hajdúnéhoz hajol:

— Te, láttad a Lisca legújabb termékét? Elöl kapcsolható melltartó. Nagyon praktikus. Nekem már kettő is van. Ha akarod, a céció után megmutatom.

— Köszönöm. Tudom, legszívesebben Gézának mutatnád meg, de abból nem eszel! Hiába mesterkedsz. Ez a hülyeség is, hogy éppen ti keltek versenyre velünk, csak a te ötleted lehetett. Pedig, drágám, ami az agymunkát illeti, Jenő nélkül te egykettőre beadnád a kulcsot.

— Vigyázz, bekapcsolták a fülkénket! — Pintérné csábos sztármosolyt küld a láthatatlan közönség felé, pózba vágja magát.

— Nem érdekel. Tulajdonképpen már semmi sem érdekel. Befáradtam ebbe a sziszifuszi harcba. Nem érdemli meg azt egy férfi sem. De az mégis piszkosság, hogy éppen a legjobb barátóm...

— Tévedsz! — sziszeget hangfogóval a kis fekete. — Sosem voltam a barátód, te is jól tudod, hogy a barátságot csak a te Gézád erőltette. Hahaha! A híres hatos fogat!

— Kedves versenyzők, kipihenték már magukat? Akkor lássuk az újabb kérdéseket! A/1-es versenyző: Orvosszakértőink a nap huszonnégyszázötvenöt óráját általában a következőképpen szokták felosztani: nyolc óra munka, nyolc óra alvás és nyolc óra szórakozás. Ön szerint felesége hogyan osztaná be a napot, illetve melyik állna nála az első, melyik a második és melyik a harmadik helyen?

— Így: szórakozás, alvás, munka...

Nagy nevetés. Hajdú Pintér fülébe súgja:

— És te azt hiszed, Juli ezt így simán bevallja?

— Azt csak bízd rám! — Pintér idegesen megtörli a szemüvegét, majd, miközben a játékvezető feleségének ismétli meg a kérdést, csontos ujjait alig észrevehetően, táncosan megbillegeti az asszony felé, majd behunyja a szemét és tüntetően ásít. Az asszony élénken figyel, s nyomban kapcsol.

— Szórakozás, alvás, munka — sorolja némi műtöprengés után, és jól megjátszott szégyenlős szendességgel lesüti a pilláit.

— Bravó! — harsog a játékvezető. — Önök aztán csakugyan úgy ismerik egymást, akár a tenyerüket! Ez aztán a mintaházaspár! Kedves nézőim, 3:0 tehát a Pintér házaspár javára.

„Most kicsúfolsz mások előtt, hogy szeretek szórakozni. Pedig te még nálam is jobban szereted a társaságot. Kinek az ötlete volt a hatos fogat is? Akkor már jól kerestél, de a fél fizetésed mindig itálra, lemezekre, traktákra ment el. Én akkor még szerettelek. Azt hiszem, akkor még szerettelek... Olyan kislány voltam még, te jó ég, olyan mamlasz! Nem is voltam tudatában annak, mit akarsz A Nagy Játékkal. Én valóban csak játszottam és örültem, hogy olyan jól szórakozol, amikor összeviszza cseréled a hatos fogat tagjait... Hangulatvilágítás. Összesebűvés, tánc a sötét előszobában. Sztriptíz a konyha tányér alakú villanymelegítője előtt... Játék volt csupán, hidd el, csak játék... borzongató, újat ígérő játék. Még én haragudtam Évára, amikor váratlanul jelenetet rendezett és ők ketten kiváltak a csoportból. Mentette a Gézukáját. »Játékrontók!«, mondtad bosszúsan, pedig te még nagyobb játékrontó vagy, szívem, mert pontosan azóta iszol ilyen féktelenül, amióta bebeszélte magadnak, hogy a csonkán maradt hatos fogatnak én lettem a legszenvédélyesebb versenylóvasa. És igazad volt. Megtanítottál rá, hogy rajtad kívül más férfi is van a világon és én jó tanítványod voltam, megszerettem a férfiakat. Nem tűröm, hogy szemrehányást tegyél!”

Pintérné a mikrofont bámulja.

— Természetesen a Hajdú házaspár még egyenlíthet, minden lehetőség adva van. Hajdú néptárs: Ki a felesége kedvenc színésze?

Hajdú kelletlen fintort vág, tanácstalanul ráncolja a homlokát, azután megvonja a vállát és kapásból mond egy nevet:

— Marcello Mastroianni.

Minden szem Hajdúnéra szegeződik. Az asszony arca kigyúl, mert érzi, a férje ezt úgy sem találhatta ki.

— Leslie Howard — suttogja olyan elhalón, hogy a játékvezetőnek utána kell kérdeznie. Nem is érdeklő már az újabb kudarcukon felcsattanó hahota. A szőke, légies, áttetsző kezű színészt látja maga előtt, s közben egy másik kezét érez az ölében: tapogatózó, ismerkedő, gyáván durva ujjakat, amelyek az ő számára a szerelmet hozták el. Az *Elfújta a szél* édeskés romantikája és Géza vad csókjai után a Dunahídon, miközben a korlát kísértetiesen nyikorog a hátuk mögött s a híd mint játékpalló leng a szélben. „Kinevetsz, hogy divatjamúlt slágerket dudorászok, ócska, régi filmeket újra és újra megnézek. De hisz én téged kereslek mindenben. A kisfiús, szemtelen mosolyodat, a puha, sovány kis arcod, amelyet olyan elkeseredett szenvedéllyel karcoltál fel mindennap a borotvával, mégis hamvas maradt és lányos... A régi, rajongó hangodat keresem bennük. A hangzatos, fellengzős mondatokat, lelkes fogadkozásaidat világmegváltó terveidről. Mert te eltűntél valahol a nagy pénzhajzában, s ez az elhízott, magamelegelégedett üzletember, aki ittmaradt, s formabontó kiállítások helyett mélyhűtött borsókonzervek címkéin pepecsel naphosszat, napidíjakkal manipulál, pincérlányokat hajszol és esténként a Veneris Figurákat kényszeríti rám — olyan idegen nekem.”

— Az eredmény még mindig 3 : 0. — A játékvezető izzad, nem tudja, mivel élénkítse fel az ellaposodással fenyegető vetélkedőt. — B/1-es versenyző, a kérdése: Mire legbüszkébb a férje?

— Az eszére — és Julika lebiggyeszti az ajkát.

— A feleségemre — Pintér mosolya torz, nem is figyel az eredményjelzőtáblára, a felesége arcát fürkészi: mit szól a kijelentéséhez? A homorú üvegkalitka vastag üvege mögött az asszony vonásai most szokatlanul lágyak, aranylón sötét arcborán — talán az izgalomtól — enyhe pír játszik. Közönyösen nézegeti gyöngyház fényűre lakkozott, kissé lapos körmeit, majd felveti a fejét, farkasszemet néz a férjével. Tekintete kihívó, megvető, de a reflektorok keresztűzében villogó üveg csak a csillogását továbbítja, a gúnyosan felvont szemöldök élet elveszi, a vérbő, élveteg ajkak nedves csillámlását megduplázza. Pintér megszállottan nézi. „Lehetséges, hogy még nincs mindennek vége? ... Ha újra kedves lennék ... ha még kedvesebb lennék hozzá...”

— S végül első fordulónk utolsó kérdése. B/2-es versenyző: Hányas kalapot hord a férje?

— Nem hord kalapot. Hajadonfőtt jár... vagy, nagy ritkán, sapkában.

— Hm. Hajdú úr, hányas kalapot is hord?

— Nem hordok kalapot.

— Meg kell kérdeznem a zsűrit: teljes értékűnek fogadja-e el a választ? Igen? Nos, akkor, kedves nézőink, első fordulónk 3:1-es eredménnyel ért véget a Pintér házaspár javára. Második fordulónk következik, a jól ismert *Mesét mesélek* vetélkedő. Kérem, foglalják el helyüket kerek asztalunknál. Figyelmükbe ajánlom, hogy mindig hajoljanak közel a mikrofonhoz, nehogy valamelyik túl halkán kiejtett szó félreértésekre adhasson alkalmat. A szabályokat, ugye, ismerik, felesleges elismételnem? Vagy mégis, a közönség kedvéért: aki a versenyzők közül kefelejtí vagy felcseréli a szófűzér egy-egy szavát, kiesik a játékból. Kitűnő, szórakoztató memóriajáték. Kedves Pintérné, kérem, kezdje meg!

A szép, fekete asszony dacosan felveti a fejét, tekintete sugárzón villámlik körbe.

— Szeretni...

— Szeretni kell... — Hajdú cinkosan mosolyog vele össze.

— Szeretni kell, de... — Hajdúné fáradt arcán lázrózsát nyílik a harag. Orrcimpái veszélyt szimatolón remegnek meg. Mi az, ezek előlről kezdik a régi játékot? Nem volt nekik elég, hogy a hatos fogatból ketten már áldozatul estek a Játéknak?

— Szeretni kell, de miért... — fordítaná tréfára a mondat élet Pintér.

— Szeretni kell, de miért, ha... — Pintérné hanyag, Azámító mozdulattal igazít egyet rakoncátlan hajfűrtjeim. Áttetsző anyagból varrt

kazakszerű blúzának dús redőjű ruhauja alól kívánatosan sejlik elő formás, bársonyos karja. Hajdú nem is állhatja meg, hogy közelebb ne hajoljon, s egy láthatatlan pihét óvatosan le ne vegyen róla.

— Szeretni kell, de miért, ha te... —

— Szeretni kell, de miért, ha te már... — „Ez a megaláztatás! Mindig ez a megaláztatás. Mindig, minden nő kellett neki. S ha legalább eltitkolta volna, de szinte kéjelgett benne, hogy kisdéd játékait mindig előttem üzze. Pedig én csináltam belőle embert. Ha én nem vagyok, ma nincs házunk, szőlőnk, villánk, autónk és bankbetétünk. Amikor összekerültünk, már négy éve állásban volt, de amikor összeszedte hónapos szobájában a holmiját, nem volt többje két öltőnynél, három rojtos szélű ingnél, néhány harisnyánál és egy gitárnál.”

— Szeretni kell, de miért, ha te már nem... — Pintér hirtelen heves vágyat érez ahhoz, hogy valamit megigyon. Az utóbbi időben már egyre kevésbé képes magát türtöztetni, s a hivatalból is szinte óránként leszalad valamilyen ürüggyel a büfébe. A büfés már ismeri, a sank mögött konyakot önt a limonádéjába, úgy teszi rezzenéstelen arccal a bádoggpultra... Pintér idegesen nyalogatja a szája szélét, aprókat, szárazakat nyel.

Pintérné: Szeretni kell, de miért, ha te már nem tudsz...

A játékvezető zavartalan figyel az egyre jobban nekitüzesedő játékosokra. Mi történik? Ismernék ezek egymást?

— Szeretni kell, de miért, ha te már nem tudsz mást — mondja Hajdú. A felesége enyhén tokás, agyonpüderezett arcán apró piros foltokban üt ki az izgalom, az álla fehéren remeg, s hirtelen megmutatkoznak a mindig gondosan kipincettázott bajuszszálacsák újabb ütöző, makacs sörtécskéi. Te jó ég, ez mindjárt sírva fakad!

Julika egyre inkább a helyzet magaslatán érzi magát. Szemmel láthatóan fűzetlen kebleit műértően az asztallaphoz támasztja, hogy mindenkinek megakadjon rajtuk a tekintete, s miközben felsőtestét enyhén riszálja, hogy minden porcikája szinte dallamosan, ütemesen hullámszerűen látszik, diszkrétén szemezik Hajdúval, a játékvezetővel, a közönséggel és — a férjével, akin váratlanul erőt vesz az idegbajos remegés, úgyhogy ökölbe kell szorítania a kezét, ne látsszanak vitustáncot járó ujjai, véreres szemével azonban, amely alatt szabályos időközökben meg-megrándul egy kékes idegnyúlvány, kitartóan bámulja Évát és a feleségét.

Hajdú egyszeriben unni kezdi őket. „Ti kergettétek a halálba Edit-két, hát csak játsszatok végig a játékokcátokat — de nélkülem” — és elnéz Julika bűvös pillantása fölött.

Hajdúné: Szeretni kell, de miért, ha te már nem tudsz mást csak...

— — — szenvedést...

— — — és...

— — — unalmat...

— Szeretni kell, de miért, ha te nem tudsz mást, csak unalmat és szenvedést — Hajdúnének összeszorul a torka, alig bírja a szavakat kinyögni. „Micsoda humbug! Csak főzöd azt a sok nőt. Mind azt hiszi rólad, hogy te vagy az ország első versenylovasa, de én tudom — én sajnos tudom, hogy már régen csak a szád jár és csak egyre megalázóbb perverzításokkal vagy már csak képes felszíteni magadban a vágyat... Es még így is kellesz. Mindenkinek kellesz. Nem értem, nem értem! Hát még roncsaid sem maradhatnak csak az anyémek?”

— Pardon, pardon! Kérem egyeztetni a bizottság véleményét! — A játékvezető sietve lép közbe. — Ha nem csalódom, kimaradt a *már* szócska és felcserélődött a *szervedés* és az *unalom*. Hogyan? A bizottság is így találja? Akkor, legnagyobb sajnálatunkra, Hajdúné kiesett a játékból. Pintér úr, kérem, kezdjen új mondatot!

Pintér arcán alig titkolt széles mosoly. Tulajdonképpen csak azt sajnálja, hogy Hajdúné és nem Hajdú, a régi rivális esett ki.

— Sajnálom, Évuci — súgja melegen és Hajdú felrezen erre az Évucira. Nem, Éva akkor sem vállalta igazán ezt a párost... se azt

a másikat, Gáborral. Ő nem volt képes ilyesmivel játszani. Jenő nyilván ezért orrolt meg először és lett Editke párja. Akkor cseréltek. Vagy ... lehetséges, hogy csak előtte adták a szendét?

— Nem ... — mondja Pintér és közelhajolva Hajdú arcába suttog. — Nem, barátocskám, itt nem fogsz úgy csöbe húzni ám, mint a vállalatban. Itt nem nő a főnök, akit, holmi zsíros prémium reményében, körül lehet udvarolni. Itt magadnak kell majd kikaparnod a gesztenyét, de figyelmeztetek: kíméletlen leszek!

— Kérem, folytassák! És ne suttogjunk közben!

Pintérné: Nem hiszek ...

Hajdú: Nem hiszek nektek ... — Halkan: Tudjátok, hogy Editke férjét hamarosan kiengedik?

Pintér: Nem hiszek nektek se ...

Pintérné: Nem hiszek nektek se, mert ... — s félhangosan a játékvezető felé: — Egyetlen férfinak sem!

A játékvezető ágaskodni kezd, mint a jó csődör, szeme sárgán vilan és mohón tapad a tarka kelme alatt feszülő két kihívó halomra. Azután észbe kap és hanyagságot tettetve egyensúlyoz a cipősarkain.

— Hallom, kirepült a madárka — súgja Hajdú a társának, majd észrevéve, hogy soron van: — Nem hiszek nektek se, mert nem ...

Pintér rázza a fejét, közben mérgelődik. Minek is tagadja? Idestova fél éve már, hogy Juli a vikendházukban húzódott meg. Amióta beálltak a hidegek, egyre többet gondol rá. Hogy nem veszi csak meg ott kint a hideg? Hiszen ott fűteni sem lehet! Es lehetséges volna, hogy már a gyerekei sem érdekelnék? Hónapok óta ha kétszer volt odahaza. Dezsőke születésnapjára is csak csomagot küldött. Igaz, sose tengett túl benne az anyai érzés. Amikor a lurkók még pólyások voltak, akkor is ő, az apjuk mosta a pelenkáikat, tanította őket járni, beszélni. De hiszen ő mindig büszke is volt rá, hogy a felesége modern asszony, nem rabja a fakanálnak és a tradícióknak. Editkét, aki pedig miatta ugrott le az emeletről — ha ugyan csakugyan magától ugrott le ... a bíróság szerint Gábornak nem volt benne kanala —, szóval Editkét kicsit mindig megmosolyogta. Sohasem értette, hogy vehette ennyire komolyan a játékukat. Unta az örökös nyafogását a szerelemről, unta a ragaszkodását, a makacs, vad hitét, a megingathatatlan bizalmát. Hetekig azt bizonygatta megszállottan, hogy válni akar, válni kell, nem akar többé bujkálni, hanem tisztán, bátran és csak az övé lenni. Brr! Micsoda ósdi, meghaladott eszmék! Alig bírta türtőztetni magát: „Mondd, elment az eszed? Tönkre akarsz tenni?” Hát még az milyen cifra volt, amikor Editke egyszeriben azért kezdett könyörögni, hogy azt mondja, gyermeket szeretne tőle, minden vágya az, hogy az ő gyereket fogadja magába! Szent Habakuk! Megkergült ez az asszony? Hiszen már nekik is, Editkééknek is egész sereg gyerekeik volt. Mi a fenének még egy? A szeme közé kacagott és visszaküldte Gáborhoz, a férjéhez. Szerelem! Hűség! Holtomiglan-holtodiglan! Az élet egy szép játék, amelynek főszabálya, hogy nem szabad túlságosan komolyan venni.

— Nem hiszek nektek se, mert nem akarok! — vágja oda végül dühösen, a felesége viszont, a játékvezető intésére, ügyes fordulattal folytatja a befejezettnek látszó mondatot:

— ... ugyanis ...

— ... ugyanis az egész ...

— ... játék ... — mondja ki előbbi gondolatát Pintér, közben lehajtja a fejét. „Nem tudom elhinni, hogy végleg elmegy! Hiszen az életemet adtam érte. A karrieremet, a tehetségemet. Nem: a hatos fogatból senki sem tudott játszani! Editke rossz színész volt, azt hitte, csak egy igazi szerep van a világon, s azt mindenáron végig kell, agyon kell játszani. Géza ripacs volt, kapkodó. Minden játékba csak belekóstolt, s abban lelte kedvét, hogy összekuszálta a szálakat. Tulajdonképpen abból állt a játék, hogy más játékát rontotta. Éva és Gábor önzőknek bizonyultak. Két kézzel kapaszkodtak a saját bábujukba, s toporzékolnak, vinnyogtak,

ha hozzájuk mert valaki nyúlni. Gábor, lám, a magáét még el is dobta. S ugyan miért? Csak azért, mert más is babázott kicsit vele? Furcsa szerzet volt mindig ez a Gábor. Mindig kirítt a társaságból, pedig úgy igyekezett. Valóban, sokáig igyekezett. Vajon miért nem tudott soha igazán hozzának hasonlónak válni, asszimilálódni? Túl kemény volt, túl magánakvaló. Ha jól meggondolom, sohasem tartozott igazán hozzánk... Nem, közületek senki sem tudott igazán játszani, csak én... Hát Julika? Ót máig sem tudom megérteni. Mindig azt hittem, ő lesz a legjobb tanítványom. S most éppen ő hagy cserben."

Pintérné: Nem hiszek nektek se, mert nem akarok, ugyanis az egész játék, sajnos...

Hajdú eddig az első sorok kis, hasított szoknyás fruskáit fixirozta világfias, kissé lenéző kíváncsisággal. Némi habozás után egy kis pisze orrú vörösnél állapodott meg, s örömmel nyugtázta, hogy az is egyre gyakrabban pillog feléje. Csak sokára támadt benne némi kétely. Hátha a kis pisze nem is őt nézi? Huncut tekintete mint holt tárgyon átsiklik felette, s valahová a háta mögé tapad. De hát van ott valaki egyáltalán? Félfordulattal oldalt pislantott. Nem, a játékvezető távolabb áll. Csak nem... csak nem ez a zöldfülű, kócos kölyök, aki a táblára a vetéledő pillanatnyi eredményét rögzíti... csak nem ez a kis senki váltja ki azokat az elragadtatott pillantásokat? Keserűségében majdnem az ajkába harap. Óreg kandúr vagyok én már. Lassan be kell látnom, hogy nem vagyok már versenyképes. Az ilyen csitriknek már a két diplomám, sőt talán még a bukszám sem imponál." Először érez valami homályos, szánakozó hálafélet a felesége iránt. Szegény Éva! Az még változatlanul a régi szívablót látja benne. Megfeledkezik a lumbágójáról, a büttykeiről, a pocakjáról és a lelkét kímélgelődí az örökös féltékenykedésben... Reznignáltan kísérel megismételni a csak félfüllel hallott szöveget: — Nem hiszek senkinek, mert nem akarok...

— Oppardon! — vág felélénkülve, s kissé fontoskodva közbe a játékvezető, aki eddig majd hogy nem ásitozva figyelte a már ismét meglehetősen lagymatag játékot. — Az eredeti mondat így hangzik: „Nem hiszek nektek se, mert nem akarok, ugyanis az egész játék, sajnos...” Sajnálom, játékszabályaink értelmében Hajdú néptárs kiesett, s ezzel a Pintér házaspár győzött. Engedjék meg, hogy gratuláljak: önök nemcsak kiváló memóriáról tettek tanúságot, hanem arról is, hogy behatóan, egész apró részletekbe menően ismerik egymást. Úgy, ahogyan csak azok ismerhetik, akik már nagyon régen együtt vannak és nagyon-nagyon szeretik egymást. — A játékvezető meghatódik, rövid időre valóság-gal kiesik a szerepéből, s csak szorongatja Pintérek kezét. — Az ilyesmi ma már nagyon ritka... Ez a hajszolt életmód... Meg kell ezt becsülni. — Mint a győztes ökölvívóké, felemeli és a közönség felé meglengeti Pintérek kezét. — Kedves nézőim, kedves közönség, ime egy házaspár, ime két ember, aki szinte együtt lélegzik, akinek a szíve egyszerre dobban, s aki a másik minden gondolatát, érzését úgy éli át, mint a sajátját! — A játékvezető szemében könny csillog. — S most engedjék meg, hogy ünnepélyesen átnyújtsam a televízió ajándékát: két repülőjegyet a tengerpartunkra és egy-egy kéthetes nyaralásra szóló csekket. Jó szórakozást kívánunk!

Pintérné csábmosolyt küld a kamerák felé és igyekszik úgy állni, hogy feszülő keblei minél hatásosabb szögben jussanak kifejezésre. Közben, még mindig a tévékameráknak pózolva, odasúgja a férjének:

— Holnap beadom a válókeresetet. Hidd el, nincs értelme tovább csürni-csavarni a dolgot. — Gúnyal: — Nem panaszkodhatsz, az utolsó kérésedet teljesítettem. Látod, mára még vállaltalak, és te megnyerted a fogadást!

Pintér — a fényképezékek kereszttüzeiben — kényszeredetten mosolyog. Ő is a foga közt szűri:

— A gyerekeket nem adom!

Pintérné furcsa, csodálkozó fintort vág.

— Endre... az új haverom, de alighanem most befut nálam... szoval Endre nem is vállalná. Tudod, ő még legényember, és azt mondja, nem volna igazságos, ha egyikünk ilyen „hozományt” vinne a házasságba, a másik meg üres kézzel jönne. — Elgondolkozza: — Nagyok már a fiúk. Majd meglátod, meglesztek ti egymással! — Hirtelen a játékvezetőhöz fordul, halkán: — Mondja, ezt az izét... ezt a repülőjegyet meg a csekket... be tudná nekem pénzre váltani?

A játékvezető megütközve méri végig, azután a férj viaszsárga arca láttán észbe kapva, szaporán kezd könyörögni:

— Mindent el lehet intézni, kérem, csak, könyörgöm, ne itt, ne most, a nézők előtt! Nagyon rossz reklám lenne, higgyék el! Gondoljanak sorozatjatekunk jövőjére! Ha már vállalták, játsszák végig a szerepüket!

Hajdúné túlradó műszívélyességgel gratulál, Hajdú pedig széles vigyorral rázza a győztesek kezét:

— Hát bizony, ilyen összhangban élő, boldog házaspár kevés akad itt Vajdaságban! — S tódtíva: — Sőt az országban... de azt hiszem, az egész földgolyóison sem!

A játékvezető pléhpfófat vág, s „Mindent a műsorért!” jelszóval odartartja a mikrofont Pintérék elé:

— Kérem, árulják el, voltak-e annak idején nászúton?

Pintérné csodálkozva veti fel a fejét, de a férje eléri a célzást. Igyekszik „benne lenni a játékban”. Fáradt mosollyal, megadóan hajol a mikrofonhoz.

— Nem. Annak idején nem jutottunk el, csak két napra Kamenicára. Két diákzebből nem futotta többre...

— Akkor tehát most önök... — vág a szavába szuggerálón a játékvezető.

— ...igen, akkor mi most, a tévé jóvoltából és nagylelkű ajándéka-ként utólagos nászútra utazunk az Adriára.

A közönség veszettül tapsol, a játékvezető pedig ismét közel viszi a mikrofont a győztesekhez:

— Sikerük titka?

Mély lélegzet.

— A... azt hiszem a megértés... Az... odaadás — makogja kény-szeredetten az asszony, a férfi meg, akasztófahumorral, harsogva felnevet:

— Az, az! Az odaadás. Meg az önfeláldozás. Meg az egymás munkája, egyéniségének kibontakoztatása iránt érzett végtelen alázat. Meg... — S ki tudja, meddig sorolná még, ha közben meg nem rohannák az autogramkérő suhancok, akiknek tökéletesen mindegy, kiktől kapnak autogramot, csak minél több gyűljön össze a noteszukban, mert most ez a divat. Pintér közben azon törí a fejét, beváltsa-e ő is készpénzre a repülő-jegyét — a gyerekeknek télicipó kellene —, vagy pedig kérjen előleget a fizetésére és vigye magával az új kis kolléganőjét, aki ugyan kissé szep-lős és csontos, de mindenesetre új nő és a fiúk mind megegyeznek abban, hogy „jó csajnak látszik”.

A játékvezető fellélegezve, gyors, szinte észrevétlen mozdulattal si-mít végig gyöngyöző homlokán.

Gong.

— Kedves nézőink, kedves közönség, a házaspárok nagy sikerű vetélkedőjének mai műsora ezzel véget ért. A viszontlátásra két hét múlva, a megszokott időben!

KÉZFOGÁSOK

KENYERES KOVÁCS MÁRTA

OTON ŽUPANČIĆ (1878—1949)

Oton Župančič, korunk legnagyobb szlovén költője, a legjelesebb szlovén műfordító és Cankarral együtt a modern szlovén irodalmi mozgalom legkiválóbb képviselője. 1878. január 23-án született a szlovéniai Vinicában (Bela Krajina), ahol gyermekkorát is töltötte. Szűkebb hazájának, Bela Krajínának jellegzetes, lírai hangvételű népdalai, amelyekkel már kora gyermekkorában megismerkedett, nagy hatást gyakoroltak rá, és ennek a hatásnak mély nyomai később, felnőttkori költeményeiben is gyakran megmutatkoztak a népdalelemek megidézésének és művészi feldolgozásának formájában.

A gimnáziumot Ljubljánában, egyetemi tanulmányait — történelmet és földrajzot — Bécsben végezte. Hajlama azonban inkább a lingvisztika felé vonzotta, ezért egyetemi tanulmányainak befejezése után hosszabb időt töltött Németországban nyelvtudása és irodalmi ismereteinek tökéletesítése végett.

Elő verseskönyve, a *Čaša opojnosti* (A mámor könyve, 1899) a nyugati szimbolista irányát mutatja, míg második könyvének költeményei *Pisanice* (Hímestojások, 1900) cím alatt a gyermekkorában hallott és tanult népdalok hatását tükrözik. Ugyanez a hatás érezhető majd később gyermekköltészetében is, különösen a *Ciciban in še kaj* (Ciciban s miegymás, 1915) című kötet verseiben.

1904-ben megjelent versgyűjteménye, a *Čez plan* (A síkon át) már magában hordozza lírájának minden jellegzetességét: a szülőföld és a nép szeretetét, a finom erotikát, a fiatalos harciasságot, a dallamos nyelvezetet. A négy évvel később, 1908-ban megjelent *Samogovori* (Monológok) című kötetben a gondolati elemek kerülnek túlsúlyba. Ars poéticájával kapcsolatban 1910-ben kijelentette: „Arról énekelek, amit érzek, mert a népből jöttem, vele érzek és érte élek.”

Az első világháború eseményei *V zarje Vidove* (Iván nap hajnalán, 1920) című kötetének verseiben hagytak nyomot. A háború után a ljubljánai színház dramaturgja, majd évekig igazgatója volt. Erre az időre esik igen termékeny műfordítói munkásságának java része. Legjelentősebbek Shakespeare-fordításai (15 könyv), ezenkívül Shelley-, Dickens-, G. B. Shaw-, Goethe-, Schiller- és Puskin-műveket fordított szlovénre. Eredeti színpadi műve, a *Veronika Deseniška* (1924) című tragédia lírai hangvételű.

A második világháború idején írt hazafias verseivel, amelyeket 1945-ben adott ki *Zimzelen pod snegom* (Örökzöld a hó alatt) címmel, a népfelszabadító harcra buzdított, mint például a *Költő, tudod-e mi a dolgod* című költeményében:

„Költő, tudod-e mi a dolgod?
Nincs mit mondanod?
Mért burkolózol hallgatásba?
Ereszd ki hangod a világba,
legyen szavad a ma számára:
követjük dalod.”

Oton Župančić a nemzeti és a szociális felszabadulásért folyó harc, valamint a mély emberi érzelmek finom hangú költője volt. Az *Eljöttél* című vers jellemző például szolgálhat jelentős szerelmi költészetéből:

*„Eljöttél... így jön az aranyszegélyű felhő
az éjszakai égre,
s éppen csak hogy megtorpan a vándor,
s éppen csak hogy elkáprázik szeme a csodától,
a sötétség már be is burkolta leplébe.*

*Eljöttél... mint dal a távolból
és hirtelen megálltál:
megáll a vándor is... csend van... csak a lombok
rezegnek, s a visszhang suttog,
míg el nem hal a fáknál.*

*Eljöttél... így jön az aranyszegélyű felhő,
s a távolból a dal,
s elmentél... a vándor a szemét lezárja,
az égen járó felhőt álmában látja,
s álmában zeng dalod, az örök fiatal.”*

Igen népszerűvé vált gyermekverseiben a lírai népdalok stílusesközeivel, helyenként szimbolikusan, sokszor igen komoly és mély mondanivalót juttatott kifejezésre. Ilyen például tanító jellegű *Vitorlások* című verse:

*„Vitorlások a tengeren,
sok-sok lélek a vizeken.
Minden vitorlás egy élet,
minden lélekben a végzet.*

*Igen, így mondtam ezt néktek:
Nem a napban, nem a szélben,
nem is a vad hullámokban,
a végzet a lélekben van.”*

A háborút megelőző és a háborús évek súlyos megpróbáltatásairól szól többek között *Pásztorok* című szimbolikus gyermekverse is:

*„És eljött hét inséges év,
hét száraz, kopár, pusztá rét,
hét sovány és éhes tehén.*

*Mi pásztorok heten vagyunk,
bujá mezőre indulunk.
Teheneket legeltetünk,
vidám nótát énekelünk.*

*Hét évet, im, átvészeltünk,
hét inséges évet, szörnyűt,
megóvtuk a teheneket,
megőriztük a réteket,
hogymindenkinek jó legyen.”*

ÖRÖKSÉG

UTASI MÁRIA

VERSLÁTÁS ÉS KÉPSTRUKTÚRA

KASSÁK MŰVÉSZEI A MESTEREK KÖSZÖNTÉSE C. KÖTETÉBEN

Kassák kemény veretű, élesen és fegyelmezetten megfogalmazott „köszöntéseiben” nem véletlenszerűen választott művészekhez szól.

Valamennyiükben a forradalmi újat üdvözli; azt a valóságkeresést és látást, amely a kor és társadalom devalválódott értékein túl egy harmonikus világlátáshoz és megformáláshoz vezethetne. Ezek a művészek „állig fegyverben óvják magukat a sátán kísértéseitől” — hogy Kassák szavaival éljünk —, vagy „a Nap pereméhez támaszkodva állnak a horizonton túl”, mint Picasso, verekednek, mint Fernand Leger az anyag és a szellem egyazon vonzásában, „összekeverik a végtelent a nemlétezővel”, hogy új magzatot segítsenek a világra; meghallják a lehetetlent és el mernek indulni azon az úton, amely „felmérhetetlen és megnevezhetetlen”.

Elsősorban a „Kék lovas” művészcsopotról szeretnénk szólni. A Kandinsky és Franz Marc által alapított (akiről maga Kassák mondja, hogy „Te vagy a jövevény, aki kék lovon érkezett”) Der blaue Reiter 1911-től kezdve működik már. A társulás München eleven értelmiségi és művészletéből született, abban a városban, amely a századelőn Európa minden részéről összegyűjtötte azokat a fiatalokat, akik a művészetnek szánták életüket. A csoportosulás elnevezése Kandinskynak a lovak mesés alakja iránti rajongásából és Marcnak a lovak szépségével kapcsolatos esztétikai hajlandóságából született. S mivel mindketten szerették a kék színt, az elnevezés készen kínálta magát. A korábbiak művészi hitvallását és poetikáját elvetve az ösztön, a vérmérséklet, az ihlet fiziológiai eredete már nem győzte meg őket.

Valójában az ösztönöktől való megtisztulásra törekedtek, nem az eredetivel akartak fiziológiai kapcsolatot teremteni, hanem a valóság szemleli lényegét összegyűjtő módszert keresték. A menekülés nem a világ, vagy a természet felé irányult, hanem a természet „szellemiségébe”, a belső érzebe, a lélek világához. Ezért feltűnően spekulatív irányú ez a csoport, nem mutat fel barbár jellegű elképzeléseket, hanem rafinált, majdnem hogy artistikus.

Valószínűleg Kassákot is elsősorban ez az én-keresés és önelemzés ihlette köszöntésre, az a dolgok felszíne alá pillantó, érchegeyeken és szikes valóság-falakon túllátó, hasonló tendenciájú kísérlet, amely az ő költészetének is mindenkori rugója.

Bizonyos misztikus aszketizmusról beszélhetünk e művészekkel kapcsolatban, mely korántsem fiziológiai természetű zavaros miszticizmus, de egy önként vállalt belső száműzetés, amely nem tud és nem is akar elvegyülni az adott világgal. Bizonyíték ez arra, hogy a művészet és a társadalom között milyen mély és óriási szakadék történt, de bizonyíték emellett is, hogy a művészek „kívül akarnak maradni a világon.” „Nem olyan korban élünk — írják —, amelyben a művészet az élet szolgálatában áll.” Megszabadulni a testtől, a művészi régít, a valóság jelenségei iránt érzett imádatot lerombolni: íme, ez a művész feladata!

Az absztrakció útja készen állt. A csoport legjellegzetesebb tagja Franz Marc, akit így szólít meg Kassák:

*Ó, te ismeretlen fajtájú gyümölcs
egy száradó fa ágán
a bádogból készült német ég
szégyenében elborult miattad
A kosfejű Goethe csakúgy hiányzik belőled
mint sárgaréz harsonáival Wagner*

A tömör jellemzés világos és egyértelmű utalás egy konvencionálisan beidegzett, meglehetősen unalmas és buta világ lerombolására, amelyben az ég már csúf bádog; a társadalom pedig korhadó fa ágához lett hasonlatossá! Marc visszautasítja — s ezt említi Kassák is — Goethének azt a maximáját, amely szerint „semmi sem groteszkebb, mint ezen a relatív által uralt világon az abszolútát keresni.” Az ő „menekülése”, ha lehet így nevezni, éppen a valóság csúnyasága mögött meghúzódó abszolút megközelítésére apellál s ezt az érzékföltöttisegbe való ugrással éri el. Marc számára a valóság csak süket, erőtlen, tisztátalan valóság, a művésznak ezen keresztül kell eljutnia a világ szellemi lényegének a megismeréséig. A misztikus intellektüel ítélete ez a világról s ahhoz az igényhez kapcsolódik, amelyet a múlt forradalmi értékeinek a válsága keltett életre. „Milyen boszorka nyitotta fel a szemedet?” — kérdezi tőle Kassák, s a festő életművével felel; az anyagi világ nehéz és megalázó csapdjából a tiszta látás és elvont szabadság állapotába jut, ahol kubisztikus és futurisztikus formákkal teli stílusában szívesen örökített meg kőbor állatokat, mint az ártatlanság és tisztaság jelképeit. Spiritualizmusa ily módon a primitívizmussal hatásairól is tanúskodik.

Másik határozott művészyenésége a Der blaue Reiter csoportjának Paul Klee, aki „bádogpapucsában csoszog ajtótól ajtóig, de sohasem lép ki álmai búvköréből”. Szerinte a művész valamiféle médium, mely a „természet ölével” áll szoros kapcsolatban. Olyan fához hasonlítja — a pusztta szemléltetés kedvéért —, amelynek gyökeréből jut a művészebe az a nedv, mely átítatja őt és látását. Ily módon a művész a törzs szerepét tölti be. Nem tehet mást, mint hogy összegyűjti mindazt, ami a mélységből érkezik és továbbítja feljebb. Ezért nem szolgál, nem is parancsol: egyszerűen közvetít. Klee, ahogy ő szerette mondani: „gazdaságosan épül fel”. Igyekszik allegóriák, analógiák és szimbolizmusok segítségével kifejezni magát; övé a meghatározás: „A művészet a teremtés allegorikus képe.” Róla írja Kubin: „Elmenekült ebből a világból, mert fizikailag nem tudta elviselni. De megállt félúton, a kristályos tisztaság után vágódik, de nem tud megszabadulni a valóságos világ nyúlós sarától!”

*Ó, emberke, selyemfonálból szőtt emberke
terhelten a múlttól és megrészegülten a jövőtől
miért nem lettél pásztor a svájci hegyekben
hogy frulyáddal táncba röptsd a lányokat*

Ennek az allegorikus, holdbéli tájakat teremtő festőnek üvegcsillogású gyöngéségét, egzotikumát és álomvilágát adja vissza a vers további három sora is:

*vagy miért nem születted madárnak
aki szép tollaival ámulatba ejti
a csodálkozásra képes embereket*

S valóban Klee olyan, mintha teremtő vázsnairól kilépő titokzatos tollú madár vagy virág lenne maga is. Mennyire plasztikusan adja vissza egész művész egyéniségét az az egyetlen kassáki sor, melyet hadd idézzünk még egyszer:

„miért nem lettél pásztor a svájci hegyekben”.

Kassák a *Mesterek köszöntésében* új versstruktúrájával és képalkotásával éri el, hogy párszavas mondataival, egy-egy életképben vagy jellemben egész egyéniségét és sorsokat tud adni maradéktalanul. Chagall

menekülő karavánjaiban lehetetlen nem felismernünk a „bolygó zsidó” évszázados történetét, nemzedékeket kitöltő árvaságát:

*ott ül a sanda rabbinus egyedül
fekete-fehér tálesszal a nyakában
s egy vén bakkecske hegedűvel vigasztalja
mindhiába*

Vagy egy másik képen:

*s nekik egy torz kakas zenél citerán
és minden sír és minden muzsikál
egyetlen keserű dal hangzik
életről halálról*

Lehetetlen nem kitapintanunk a chagalli világ súlytalanság tájait, ahol semmi sem különbözteti meg az embert a madártól; a szamár az égben álldogál, ahol mindenből cirkuszi kavalkáda lesz, s ahol nincsen szükség semmi magyarázatra, ha a szín egy fuvolán játszó alak karjához hasonlóvá varázsol egy kakast, s a nyakszirt árnyékából meztelen nő rajzolódik ki. A férfiakat és a nőket jelmezek övezik; oktalan állatok, vásári mutatványosok, zsidó húsvétok életképei, a távoli gyermekkor lidércnyomása, tovatűnő arcok, feje tetejére állított világ akrobatái és szemfényvesztői, akiket valamilyen láthatatlan hegedű kísér.

A chagalli dialektikának egyetlen előzménye van: a *Szentivánéji álom*. Nem szükséges díszes jelmezekbe öltöztetni a szereplőket, akikben minden valami csillogással válik, és a csokrok általában ligetek; táncosokhoz hasonló ligetek. S ez a káprázat nem a pusztaság szeszélyén tűnik fel, hanem az élőlények ragyogásában, ott, ahol ember és állat egyé válik és nem tudhatni, hogy a kéz miféle álma osztogatja szerelmesen az árnyat és a fényt. Máskor a vászon alján bukkan fel a festő, palettával a kezében, valamilyen állatmaszkban, mint Zuboly. Állandó órák küszöbén vagyunk, olyan világban, ahol egyszerre aranyozza be a falut a nap és a hold.

Kassák versképeire nemcsak a tömörítő és sűrítő erő jellemző, de az az utolérhetetlen hangulati azonosulás is, mellyel a képek egybe-komponálásával fölvezolja előttünk annak a láthatatlan, kulisszán túli szférának a horizontját, amely az éppen adott festőportré belső tereinek egyensúlyát hordozza. Így jelenik meg előttünk a „csupa báj” Henri Mattise”, a szakadó eső húrjai közt bolyongó Picasso, akinek a képein a fájdalom „száguldó ritmus”, George Braque, akit Kassák „virágzó fához, csillogó tengerhez, ércel teli földhöz” hasonlít, „bár csak önmagadhoz vagy hasonló, mint minden nemes anyag” — mondja róla később, s akinek képein liliomlángok ragyognak. Így áll eléink Henri Rousseau új típusú realizmusával s a „semmit gyötri és valósággá gyúrja”: így elevenedik meg Chiriko a mértan és a geometria kihűlt világában. S így jelenik meg Max Ernst is, akit a „Dada kergetett világgá”:

*Mögötte az ökör elsüti fegyverét
kőburkában szent Cecília zongorázik
miközben egy férfi a kunyhó
palatetőjén táncol*

A logikátlan képek egymáshoz társításával milyen telibe találóan jellemzi Kassák Ernst szurrealista, álom és valóság, realitás és abszurditás határvonalán bolyongó életérzését és művészmagatartását.

Idézhetnénk tovább a példákat a kassáki vers, verssor, verskép és versstruktúra belső etikájának szilárd, minden esetlegességet kizáró paléozottságára és nyelvének tisztaságára.

Kassák, a *Mesterek köszöntésében* a legkifejezőbb, dinamikus költői eszközökkel egy polifonikus művészvilág égisze alatt született mesterportrék megrajzolásához nyúlt, s ezen belül a maga sokszólamúságát, lázadását és a forradalmi újnak a köszöntését is adta.

VEKONY LASZLÓ

ADALÉK SZABADKA ÉS KÖRNYÉKE
XVII. SZÁZADI FÖLDRAJZÁHOZ

Az Üzenet 1976. évi 6—7. számában, a 318—321. oldalon jelent meg Mészáros Piroska *A középkori településhálózatról a mai Szabadka község területén (kartográfiai és írott okiratok alapján)* c. írása. Ebben a cikkben, többek között a következő mondat ragadta meg a figyelmemet: „Lázár deák térképét követően a zentai csatáig (1697) — mai ismereteink szerint — még kilenc térkép készült, mind Nyugat-Európában.” A szerző táblázatban közli a kilenc térkép készítőjének nevét, a készítés helyét, idejét, s azokat a helységeket, amelyek a térképeken szerepelnek. A kilencedik térkép Franciaországban készült 1689-ben. Ez a két mozzanat volt az, amely arra késztetett, hogy megírjam ezt a rövid kiegészítést.

Ebből az időszakból ugyanis, 1514—1697 között nemcsak ez a kilenc térkép ismeretes, s Franciaországban nemcsak ez az egy térkép készült. Köpeczi Béla, a Rákóczi szabadságharc és a XVIII. század eleji francia—magyar kapcsolatok kitűnő ismerője, kb. ötszáz oldalas monográfiában jelentette meg kutatásainak eredményeit *A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország* címmel 1966-ban az Akadémiai Kiadónál. Külön fejezetben, 35 oldalon foglalkozik azzal a korabeli franciaországi földrajzi és történeti irodalommal, amelynek tárgya Magyarország. Csak a bennünket érdeklő részeket szeretném kiragadni ebből a fejezetből.

Nicolas Sanson, az említett kilencedik térkép készítője 1600-ban született és 1667-ben halt meg. Tehát az a térkép, amely Mészáros Piroska kezébe került, már egy későbbi, Sanson halála utáni kiadás. Nicolas Sanson 1627-ben lett a francia király geográfusa, s tanította XIV. Lajost is. Híressé térképei tették és *Galliae antiquae descriptio geographica* c. műve (1627). Magyarországról készült térképe 1664-ben jelent meg először, sőt már 1655-ben is kiadott a török birodalomról egy térképet, amelyen Magyarország is szerepel. Az előző térkép, különböző átdolgozásokban sok kiadást ért meg, még a XVII. században. Így azt hiszem, érdemes lenne ezeknek is utánanézni.

Nicolas Sanson fiai, Guillaume és Adrien tovább folytatták apjuk munkásságát. Sőt Pierre Duval (1618—1683), Nicolas unokaöccse is főleg térképeiről volt híres. Magyarországról készült térképe 1661-ben jelent meg először, később szintén több kiadást ért meg.

De mielőtt a térképekről áttekintést készítenénk, nézzük meg, mi volt az, ami arra kényszerítette a franciákat, hogy Magyarországgal foglalkozzanak. A francia történetírás és közvélemény figyelmét a török háborúk és a belső ellentétek hívták fel Magyarországra. A török elleni háborút Európa fő feladatának tartották ebben az időben. A franciák részvétele 1664-ben a szentgotthárdi csatában fokozta az érdeklődést Magyarországra iránt, s ekkor már előtérbe került a francia—Habsburg ellentét és a magyarok elégedetlensége is. 1683 után Bécs török ostroma, Buda visszavétele, a török kiűzésére induló hadjáratok még inkább felhívták a figyelmet Magyarországra. Egyre-másra jelentek meg a földrajzi és történeti munkák, útleírások, térképek Magyarországról. A nagy örömujjongás azonban hamarosan véget ért; 1690-től kezdve ugyanis Franciaország is szembekerült a Habsburgokkal.

A leíró földrajzi munkákhoz, de a történeti munkákhoz is francia térképeket mellékeltek, amelyek Lázár deák, Lazius térképeit vették ala-

pul. Végül nézzük a térképeket. A készítő neve, zárójelben a készítés ideje, majd a térkép eredeti címe következik:

1. Pierre Duval (1661): Les confins des chrestiens et des Turcs. (Bibl. Nat. Ge. D. 11239). Utánnomás (1684): Carte de la Hongrie et de l'Autriche. (OSZK Térképtár, TM 6408.) Utánnomás (1687): Le grand royaume de Hongrie. (OSZK Térképtár, TM 6409.)

2. „Egy magyar nemes” (1663): Carte de haute et de basse Hongrie par un gentilhomme hongrois. (Bibl. Nat. Ge. D. 11241.)

3. „Bethleen Gabor” kabinetjében készült térkép. (Bibl. Nat. Ge. A. 1138.)

4. Nicolas Sanson (1664): Le royaume de Hongrie. (Bibl. Nat. Ge. D. 11252/1—3/.)

5. Nicolas Sanson (1655): Estats de l'Empire des Turques en Europe. — (OSZK Térképtár, TM 6447.)

6. Nicolas Sanson (1685) — Hubert Jaillot kiadása. (OSZK Térképtár, TM 6244.)

7. Coronelli (1687): Corso del Danubio (Olasz térképész, térképét. Párizsban is sokszorosították.) (OSZK Térképtár, TM 6840-TA 33.)

8. Pére Placide (1691): (Bibl. Nat. Ge. C. 7653.)

9. Hubert Jaillot (1695): Bibl. Nat. Ge. C. 7657/1—2/.)

10. Le Coq (1695): (Bibl. Nat. Ge. F. 5037.)

11. De Fer (századvég): (Bibl. Nat. Ge. D. 11310.)

12. Guillame De l'Isle (1703): Carte de la Hongrie et des pays stb. (Bibl. Nat. Ge. C. 7658.)

13. Gerard Valck (1703): Le Royaume de Hongrie... (Amsterdam) (OSZK Térképtár, TM 5017.)

14. Név nélküli (1705 után): Nouvelle carte de la Hongrie. (OSZK Térképtár, TM 6368.)

15. Stier Martin (1684): Vermehrte und verbesserte Landkarte des Königreichs Ungarn. (Nürnberg) (OSZK Térképtár, TM 6097.) Első kiadása 1664, Bécs.

Mint láthatjuk, a térképek java része megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában. A Bibl. Nat. rövidítés a párizsi Bibliothéque Nationale-nak felel meg.

Habár Szabadka és környéke helynevei közül szinte egy sem található meg rajta, a felsoroltak közül a Rákóczi-szabadságharc idején Guillame De l'Isle térképe volt a legkorszerűbb. A Journal des Scavans (tájékoztató és tudományos jellegű párizsi folyóirat, alapították 1665-ben; többek között Marsigli művei is jelentek meg lapjain) jóvoltából megtudhatjuk azt is, milyen forrásanyagból merítette adatait a térképkészítő. Alapanyaga a jegyzékünkben is szereplő Stier Martin- és Coronelli-féle, 1684-ben, ill. 1687-ben készült térkép volt. Emellett megnézte még Edward Browne, Louis Des Hayes, Zeiller, Oettingen, Busbequius útleírásait, Michel-Antoine Baudrand lexikonját, a Bonfininél található földrajzi utalásokat, tájékozódott olyanoknál, akik jártak Magyarországon és a környező országokban.

Talán egyelőre ennyit a francia (német) térképekről, amelyek vidékünket ábrázolják. Ezt a rövid hozzászólást inkább útmutatásnak szántam, mint kritikának, mivel a térképek többsége nehezen hozzáférhető. De léteznek, vannak és megtalálhatók. S nemcsak ennyi van. Hiszen ha jól belegondolunk, L. F. Marsigli térképei is ebben az időszakban, 1683 és 1701 között készültek, ha egy részük később is jelent meg. Más részük pedig még ma is kiadatlan. (Lásd: Vékony László: Marsigli. Létünk 1976. 5. sz. 84—115.)

Egy ilyen, megjelenés előtt álló Marsigli haditérképen, 1695-ben Szabadka „Sabozca” néven szerepel. Remélhetőleg a további Marsigli-kutatók még több szabadkai vonatkozású adata is fényt derítenek.

Végül még egy apró momentum. Mészáros Piroska így fejezte be rövid összefoglalóját: „Ezeknek az adatoknak felkutatására pedig még várni kell.” Talán így megfelelőbb lett volna: Ezeknek az adatoknak felkutatása pedig reánk vár. Nem végzi el senki sem helyettünk.

A PALICSI EMLÉKKÚT MEGSZÜLETÉSE

*„A tó, a tól az eleven poézis,
Fölötte az ég — s összefoly a két víz —
Egymásba olvad — tág gyerek szemekkel
Felfelmeredve nézem néma reggel.
A tó, a tól a messzeség! hahó,
A messzeségbe elvisz egy hajó,
Ó álom, áldás, szívdobogtató
Tündéri titkok tükre, tiszta tó,
Tündéri tó!”*

A fenti gyönyörű sorokat Kosztolányi 1912 augusztusában megküldi kézírásban válaszlevelének mellékletként Váli Gyula szabadkai építész címére.

Hogy mi célból?

Ezzel kapcsolatban a Szabadkai Történelmi Levéltár néhány „érintetlen” okmánnyal¹ rendelkezik. De mielőtt ezeket ismertetnénk, lássuk az előzményeket!

Bíró Károly polgármester 1912 június 24-én bejelenti a tanácsnál, hogy „az új városi színház építése annyira előrehaladt, hogy annak teljes befejezése a jövő hetekben várható”² Majd felhívja a tanács figyelmét a felavatási ünnepség előkészületeire és egyidejűleg arra, hogy „az új városi színház ünnepélyes felavatása igen alkalomszerűnek látszik... hogy a városnak szintén jelentős, újabb kori alkotására: a Palics gyógyfürdő kiépítésére a közfigyelem reátereltessek, a megjelenő illustis vendégeknek bemutatassék...”³

Csak néhány nappal később (június 27-én) a tanács előterjeszti a városi színház felavatási ünnepével kapcsolatban „Palics gyógyfürdő újjáépítésének emlékművel való megörökítését”⁴ is. A tanács előterjesztését a törvényhatósági bizottság jóváhagyja.

Közben a tanács átiratban értesíti a belügyminisztériumot az új városháza felavatási ünnepségével és a palicsi emlékmű felállításával kapcsolatban.

Ezután igen meggyorsulnak az előkészületek a szeptemberre kitűzött ünnepség lebonyolítására. Az emlékmű költségeit 3000 korona végösszegben határozzák meg, amelyet a „Palics kiépítési alap”-ba utalnak át. Ez idő tájt Bíró Károly polgármester megbízza Komor Marcell és Jakab Dezső budapesti építészeket a palicsi emlékmű elkészítésével, amit a közgyűlés is utólag jóváhagy.

Persze korántsem feledkezhetünk meg Váli Gyula városi építészről, hiszen személyéhez már kezdettől fogva jelentős szerep fűződik Palics kiépítésében. Egyik irányítója a fürdőhely felvirágoztatásának és ennek érdekében érdekesítő levélváltásokat bonyolít le. Így Komor Marcell 1912. július 17-i válaszában arról tudósítja a városi építészt, hogy — amint látni méltóztatik — Jakab Dezső építésszel sürgősen elkészítették — szemmel tartva a polgármester óhaját — az emlékmű, illetve az emlékkút tervét. Majd a fővárosi építész azt ajánlja, hogy a művet carrarai márvány helyett kemény mészkőből készítsék el.

Komor Marcell válaszában kétségkívül egyik legérdekesebb része a Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászművésszel folytatott megbeszélés a palicsi emlékkút tárgyában: „Beszereztem Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászművész kötelező ajánlatát, amelyet van szerencsém mellékelni. Nagyon kérem, méltóztassék lehetőleg postafordultával b. elhatározásáról értesíteni, nehogy kifogyjunk az időből. Az eredeti rajzon pajszot tartó gyermekalakot is kontempláltunk, de Strobl ajánlata természete-

sen e gyermekalak nélkül értendő¹⁵ — jelenti Komor. És bizonyítékként válaszában a budapesti műépítész mellékeli Kisfaludi Strobl Zsigmond 1912. június 15-i keltezésű ajánlatát is.

De valójában miről is van szó?

Tudniillik közben Komor és Jakab műépítészek, mielőtt megküldnék Szabadkának a terveket, alapos eszmecserét folytatnak az emlékkút ügyében a fiatal és nagyon tehetséges szobrászművésszel, Kisfaludi Strobl Zsigmonddal. A szobrász hajlandó lenne az emlékkút megmintázását, kőbe faragását a helyszínen hat héten belül 2900 korona fejében elvégezni.

Am 1912. július 18-án befutott a helybeli Kőfaragó és Márványipar Részvénytársaság ajánlata is a kút felállítására. Nyomban tanácskozássra kerül sor, és a közgyűlés július 20-i határozata a következő: „Miután az idő rövidsége miatt rövid úton beszerzett ajánlatok közül a Kőfaragó és Márványipar Rt. helybeli cég ajánlata előnyösebb, a városi tanács ezen ajánlatot 2800 kor. végössszeggel elfogadja...”¹⁶

Azt hiszem, nincs semmi hozzáfűzni valónk a tanácsi határozathoz, hiszen jól tudjuk, nem először fordult elő, hogy városatyáink nem ismerték fel a kínálgató lehetőségeket. Azért mégis feltehetjük a kérdést: Talán azért volt előnyösebb a részvénytársaság ajánlata, mert 100 koronával kevesebbet kért a kút felállításáért?

Komor és Jakab 1912. július 17-én az emlékkút tervén kívül leküld négy különböző színes előtanulmányt is, amelyek szintén a szabadkai levéltár állagában találhatók.

Külön figyelmet érdemelnek a tervekre odavetett gondolatok, vázlatok, amelyek a munka hevében keletkeztek. Így látható, hogy az állatfigurák ábrázolásánál a több lehetőség közül végül is a hal, a vadkacsa és a szárcsa variáció valósult meg.

Míg a városatyák a kút tervében gyönyörködnek, Váli Gyula építész a kút feliratán szorgoskodik és olyan személyekkel veszi fel a kapcsolatot, mint Kosztolányi Dezső és Iványi István.

A kút terve alapján meghatározza és összeállítja a felkerülő mondatokat. Olyan határozat születik, hogy Kosztolányi és Iványi gondolatai mellett feltétlenül méltányolni kell dr. Bíró Károly polgármester érdemeit Palics újjáépítésében. Hiszen 1909 és 1912 között, polgármestersége idején létesült a „gyógyépület, női hidegfürdő, új szálló, zenepavilon, a betonpart, csatornázás, vízvezeték a víztoronnyal és a villanyvilágítás”. Végül egy lapra megszövegezik a polgármester érdemeit és a sorok alá Váli odabiggyeszti a 181-es számot, azaz a szöveg betűinek összegét.

Eközben Iványi István jeles kutatónk tömören tollba mondja Palics történetét. Habár csak a legjelentősebb eseményeket jelöli meg, mégis azt 184 betűre kénytelenek helyszűke miatt összezsugorítani.

Ily módon már csak a készülő emlékkút harmadik lapjára tervezett Kosztolányi-felirat hiányzott.

Váli az emlékkút ügyében feltehetőleg a városatyák sugallatára fordulhatott a költőhöz és Kosztolányi 1912 augusztusában kézzel írott levélben tömören válaszol. Elmondja: igen sokáig tétovázott az emlékkútra vésett sorokkal kapcsolatban, és arra a véghatározatra jutott, hogy „bánaális lenne erre a célra készült fürdőreklám-emlékversikét odabiggyeszteni”. Ezért ajánlja kedves könyvének, *A szegény kisgyermek panaszainak* egy részletét, amely a Palicsi-tóról szól, és amelyet most irásunk bevezetéseként közlünk. Végezetül a költő így fejezi be: „Örülnék, ha felkerülne a márványra és büszke lennék az ön és a polgármester úr szeretetére.”

Váli és a polgármester áttanulmányozzák a költő válaszát és a mellékelt szép verset igen találó megoldásnak vélik, de mint már annyiszor, ezúttal is túl soknak találják a betűk számát. Váli 1912. augusztus 29-én kelt válaszlevelét így kezdi:

„Kedves Kosztolányi Úr!

Hálás köszönettel vettem és bemutattam a polgármesternek is az elküldött szép verset és igen szeretném azt az emlékoszlopon alkalmazni, azonban az a kutya technika örökösen bajt okoz...” És a városi építész két rajz segítségével igyekszik megmagyarázni a költőnek az emlékkút oszlopának helyszűkét, amely tulajdonképpen nem más, mint kaptafa. Ezért „igen kérjük, hogy ez egyszer és kivételesen fogadja el a kaptafát”, vagy „írjon olyan formában, amekkora a helyünk”. Nem sokkal később már a Vigadó előtt⁷ féldíszben állt az elkészült emlékkút, várva a reá kerülő felíratra.

Váli Gyula szeptember 10-én véglegesen papírra veti a szöveget és Kosztolányi versét erősen megcsonkítva, 137 betűvel az első oszloplapra helyezi. A másodikra kerülnek Iványi adatai, a harmadikra pedig Bíró Károly polgármester Palics kiépítésében szerzett érdemei.

A városi tanács 1912. szeptember 25-én határoz a Kőfaragó és Márványipar Részvénytársaság által bevéselt és bearanyozott 502 betű kivitelezésért járó 2850 korona és 20 fillér kiutalásáról.

Most, 66 év távlatából elgondolkodhatunk elődjeink igyekezetéről, kik nagyon gyakran a legapróbb részletekig kidolgozott tervek alapján valósították meg elgondolásaikat. Nem véletlenül esett a választás Komor és Jakab építészekre a palicsi emlékkút gondolatának megszületésekor. A legjelentősebb itteni épületek megtervezése az ő nevékhöz fűződik (Szabadkán a városháza, a zsinagóga, Kunetz-palota stb., Palicson viszont a női fürdő, a vigadó, a víztorony), de jelentős épületeket építettek Budapesten, Marosvásárhelyt és másutt is.

Mégis úgy érezzük, melléfogás volt a tanács részéről, hogy figyelmen kívül hagyta Kisfaludi Strobl Zsigmond ajánlatát a budapesti építészek által elkészített emlékkút tervének kivitelezésével kapcsolatban. Annál is inkább, hiszen Strobl Alajos tanítványa az első világháború utáni évektől a legnagyobb magyar szobrász lett. Ma csaknem ötven szobra áll magyarországi köztereken. De jelentős művei találhatók Angliában, a Szovjetunióban és Amerikában is.

E sorok írója csak mellékesen jegyzi meg, hogy 1972. november 1-én címére válaszelevél érkezett az akkor már 88 éves művésztől, de nem a palicsi emlékkúttal kapcsolatban, hanem kedves barátjáról, Meštrović-ról szól elragadtatással és a bécsi akadémia nyári tanfolyamán átét közös élményeikről, küzdelmes életükről.

Sajnos a közelmúltban elhunyt szobrászművész mindörökre magával vitte a palicsi emlékkút eddig kideríthetetlen részleteit is.

JEGYZETEK

1. Szabadkai Történelmi Levéltár, Városi tanács I 195/1912.
2. Uo. 14 731. sz.
3. Uo. 14 732. sz.
4. Uo. 26 277. sz.
5. Uo. csatolva a 14 732 számhoz.
6. Uo. 16 744. sz.
7. Ma a Jezero szálloda előtti térségen áll az emlékkút.

MELLEKLET

1. „(A kút a gyermekalak nélkül értendő)*

Nagyságos Komor Marcell és Jakab Dezső műépítész Uraknak

Bpsten

Van szerencsém b. tudomásukra hozni, miszerint a palicsi kút megmintázása, kőbe faragása (I. osztályú mészkőből) felállítva helyszínen teljesen készen 2900 kor. — kettőezer-kilencszáz koronába kerül, kötelezem magamat, hogy a megrendelés napjától számítva 6 héten belül föllállítom, hacsak valami rendkívüli akadály nem történik.

B. megrendelésüket, illetve válaszukat kérve vagyok kiv. tisztelettel

Bpest, 1912. júl. 15.
X. Százados út, művésztelp

Kisfaludi Strobl
szobrász"

*

2. „Tekintetes Váli Gyula városi építész úrnak

Szabadka

Igen tisztelt Kolléga Úr!

Mint látni méltóztatik sürgősen elkészítettük a palicsi kút tervét és azt hiszem, hogy b. intencióinak a mellékelt terv meg fog felelni. A külső virágos ágy, a belső vízmedence jó hatást ígér és úgy van készítve az egész, amint a Polgármester Úr kívánta, hogy idővel figurális koronázást is lehet adni. Az emlékmű anyagát illetőleg csakis kemény mészkövet ajánlok, mert a carrarai márvány ott a nagyon is exponált helyen mihamar tönkremenne, azonfelül nem hiszem, hogy csak közelítőleg is el lehessen készíteni a rendelkezésre álló összegben. Beszereztem Kisfaludy Strobl Zsigmond szobrászművész kötelező ajánlatát, amelyet van szerencsém mellékelni. Nagyon kérem, méltóztassék lehetőleg postafordultával b. elhatározásáról értesíteni, nehogy kifogyjunk az időből. Az eredeti rajzon pajzsot tartó gyermekalakot is kontempláltunk, de Strobl ajánlata természetesen e gyermekalak nélkül értendő.

Budapest, 1912. július 17-én.
2 db. melléklet

Kiváló tisztelettel:
Komor Marcell"

*

Budapest, 1912. augusztusban

3. „Kedves jó uram,

bocsásson meg, hogy ilyen sokáig tétováztam, míg elküldöm az oszlopra való verset. En eleget gondolkoztam a dologon. Nézetem szerint ma már banális lenne egy direkt, erre a célra készült fürdőreklám-emlékversikét odabiggyeszteni és egyképen bal ötlet lenne egy csinos, csattanós epigrammát kikanyarítani. (Oly könnyű ez.) A kérdést azonban megoldottam. Nekem van egy nagyon kedves könyvem, *A szegény kisgyermek panaszaí*, amelyben gyerekéletem és szabadkai éveim mesésem el. Itt egy rész a palicsi tóról szól. Ezt kivettem és most elküldöm. Örülnék, ha felkerülne a márványra és büszke lennék az ön és a polgármester úr szeretetére.

Szívélyesen üdvözlő híve,
régí tisztelője:

Kosztolányi Dezső"

*

4. „Az Iványi Istvántól kapott mondatok:

Pality

Ezen tó, mint a környék fölös vízének medencéje, egy török kori Pálegyháza nevű falu nevével örökölte. Marsigli tábornok 1690. évi térképe már feltünteti „Paligo palus” néven, 1697-ben ennek partján tartott pihenőt Eugen főhercegnek a zentai csatából visszatérő serege. Kiterjedése a tó harmadik az országban, területe kerülete Vízét sokáig csak gazdasági célokra használták, csak 1823-ban említi először egy hivatalos jelentés, hogy a tó felmelegedett vize minden borbajt gyógyít. 1845-ben építik az első kis melegfürdőt, majd 1853-ban az úttalán homoksvatag közepén parkot létesítenek, szállodát emelnek. Ezután már mind gyorsabban alakul ki gyógyfürdői jellege. 1854-ben már fürdőorvos, felügyelő, vasárnaponként térzene is van, 1857-ben emeletes szálloda épül, 1880-ban a móló, 1885-ben a férfi és női hidegfürdő készül el, 1886-ban pedig a tó partját kezdik rendezni, mely 1910-ben betonburkolatot is kapott."

*

5. *A palicsi emlékkútra felvésett szöveg*

I. A tó, a tó! az eleven poézis,
Fölötte az ég — s összefoly a két víz —
Egymásba olvad . . .
O álom, áldás, szívdobogató
Tündéri titkok tükre, tiszta tó,
Tündéri tó!

Kosztolányi Dezső

*

II. Palics tavát az ősi „Pálegyháza” faluról „Paligo palus” néven okmányokban először 1690-ben említik. Gyógyvereje 1823-tól ismeretes. A melegfürdő 1845-ben, a park és a nádas lakóház 1853-ban, az első emeletes szálló 1857-ben épült.

*

III. Újjáépült az 1909—1912 években dr. Bíró Károly polgármestersége idejében. Ekkor létesült a gyógyépület, női hidegfürdő, új szálló, zenepavilon, a betonpart, csatornázás, vízvezeték a víztoronnyal és a villanyvilágítás.

Szabadkán, 1912. szept. 10.

Váli Gyula

* Kisfaludi Strobl Zsigmond is hasonlóan, levelének legelején hozza az idézett mondatot!

ÚTKÖZBEN

HELYTÖRTÉNETI JEGYZETEK (6.)

Zomborról úgy szólni, hogy csupán a polgári szellem fénye süssön át az emléken, nemcsak igazságtalan, de igaztalan dolog is lenne. Pláne a századforduló idejéről írva, amikor már szervezkedni kezdett a munkásság, s vasárnaponként népgyűléseket hirdettek a szocialisták, intézményesen is különválva az uralkodó osztálytól, a betegsegélyzővel például és a munkástakarekkal. Az utóbbihoz engem még személyes élmények fűznek.

Ha nem volna túl nagy hordereje a szónak, azt mondanám: bázis volt az a kis bank a Párizsi utcában, a Müller-féle ház udvarán szemben az Aréna mozival. De már az én koromban valahogy mégis úgy volt. Margit, a könyvelőnő, akinek az ura a Szervezett Munkás szerkesztőségéből vonult illegálisba, s aztán elment pár évre Dél-Amerikába, kihúzott íróasztala aljára egy mély fiókot, beletett néhány könyvet, s miközben fekete tollszárát betűzte vöröses kontyába, azt mondta:

— Ezeket a szökeket tettem félre. Ha olyankor jönne, amikor nem vagyok itt, adja oda neki.

A „szöke” szó nem név volt, hanem megjelölés. Hiszen ami azt illeti, éppen a nevéen is nevezhette volna Margit a szöke embert, akit Szabó Mihálynak hívtak, s mert mégis megmaradt a konspiráció szokása mellett, arra engedett következtetni, hogy a szöke telecskai ember, aki ha jött, az ajtó mellett, kinn az udvaron megtámasztotta biciklijét, nemcsak azért karikázott be Zomborba, hogy könyvet vigyen. Más dolga is volt, ami persze titokban maradt. És akinek az volt a gondja, hogy az a fiók mindenkor el tudja látni azokat a Zombor környéki falusi embereket, akik a meggyőződésükhöz kerestek az olvasni-valóban megigazulást, nem firtatta, ami a fiókon kívül volt. De a tudat, hogy minden innen kikerült könyv egy új és emberségesebb világot ígér az olvasónak, még innen, az emlékezés sűrű és félelmetes ködén át visszanézve is szép.

Nem voltak azok kimondottan tiltott könyvek. A Proleter egy-egy számaért legalább hat hónap járt, s amit még a vizsgálat és vallatás során kapott az illető. Gorkij viszont nem volt indexen, Upton Sinclair sem, legföljebb nagyban hozzájárultak ahhoz — már a rendőri tapasztalat folytán is —, hogy megerősítsék a gyanút. Vád alá helyezni azért, mert az *Anyát* olvasta, senkit sem lehetett. Ki kellett várni, amíg egy lépéssel tovább megy. Amikor már majd nem elégszik meg azzal, hogy az Új Pásztorért lelkesedjék, vagy Hašek *Svejk*jéből értse meg, hogy egy világ túlélte önmagát, s ami utána következik, csak jobb és igazságosabb lehet.

A zombori munkástakareknak az a mély fiókja ezt a lépést készítette elő. És azzal a lépéssel a cselekvést, mint amikor Pavel megértette, hogy a forradalomért kell küzdeni és az Anya visszafojtott lélegzettel ment utána a zászlók alatt.

Hogy az osztályharcos honnan szállt ki-ki felé a gyújtó szikra, nehéz megmondani. Hogy mi döbbsített rá valakit a forradalom szükségességére, mert minden más csak megalkuvás, ki tudja. De a könyv óriási jelentőségét akkor se vonta kétségbe senki.

Az úgynevezett baloldali irodalomhoz akkor már többé-kevésbé másutt is, nyilvános könyvtárakban és könyvkereskedésekben is hozzá lehetett olykor-olykor jutni. De Telecskáról és Bezdánból, Órszállásról és Gombosról mégis idejöttek az emberek, a Párizs utcai, egyetlen udvari helyiségből álló munkástakarekba. Aligha csak azért, mert nehézkesek és darabosak voltak ahhoz, hogy könyvtárakba iratkozzanak, katalógu-

sokat böngésszenek. A feltétlen bizalom hozta őket ide, az elvtársi ösztartozás melege és a fiók varázsa. Az ütött-kopott íróasztal mély fiókjá, amelyből a kincsek csodái kerültek elő.

*

A zombori városi könyvtárban, bármily hihetetlennek tűnik, még a Kommunista Kiáltvány is megvolt. Méghozzá eredeti német kiadásban. És August Bebel könyve meg Engels néhány kötete, többek között az *Antidühring* is, meg a *Mehrwertsitheorie*. Még a századforduló előtt!

A derék és istenfélő Bielitzky Károly, a könyvtár megalapítója, aligha hitte szükségesnek beszerezni ezeket a könyveket. Nem mintha félt volna az új eszméktől. Egyszerűen fontosabbnak látta meghozatni a Gartenlaube irodalmát, a szórakoztató könyveket, míg az ismeretterjesztő munkák között hasznosabbnak vélte a méhészeti, talajjavítási dolgokat. És bár puritán, tiszta kezű ember volt, talán mégis saját használatára rendelte meg a rózsák oltásáról és nemesítéséről szóló füzeteket. Mert amikor végleg elvették a kedvét a könyvtártól, úgyhogy lemondott, visszavonult, még a pénzügyigazgatóságban is a nyugdíjaztatását kérte, ahol pedig már tanácsosi rangban volt, öreg legény korában elvett egy felsővárosi lányt, Buday Ilonkát, s élete további értelmét — mint búcsúlevelében maga írta — a rózsák gondozásában és nemesítésében szeretne volna megtalálni. „Tövisre ugyan a rózsának is van — jegyezte meg bölcsen —, de az könnyűszerrel eltávolítható. Az emberi rosszindulat tüskéje azonban szívig hatol.”

Az „új eszmék”, amelyeket a negyvennyolcas forradalom még népszerűsített is, keltettek ugyan némi gyanút a császári és királyi számtisztben, Bielitzky Károlyban, aki 1857-ben alapította a könyvtárt. De hogy azokat tilalmas olvasmányak ítélte volna, aligha hihető. Eppen csak a gyakorlati irodalmat részesítette előnyben. Viszont aki utána jött, nem is könyvtárosnak, csak amolyan kisegítőnek, a nyurga törvényszéki írnok, Schmitt Jenő Henrik alighanem tudta már, hogy milyen tanokat terjesztenek a fent említett könyvek. A tényleges könyvtáros, a jámbor Heiszler Ferenc meg annál inkább befolyásolható lehetett, mert szeme világa megromlott, olvasni már nem tudott, csak a névjegyzékeket volt képes vezetni, jó fekete tintával és nagy betűkkel, ahogy azt a könyvtár történetét jegyezgetve magáról elmondta.

— Ezeket lenne jó megvenni, Franci bácsi — szólhatott barátságosan az öregnek Schmitt Jenő, aki helyette a létrákat is mászta, ha egy-egy magasabban elhelyezett könyvet kellett valamelyik polcra leemelni. — Írjam meg róluk a Bestelscheint?

Ketten voltak a csaknem húszezer kötet könyv között, s a polcok keskeny utcáiban is csak Schmitt Jenő volt képes kiismerni magát. Az igazgatósági urak s az elnök minden negyedévben voltak láthatók, megyebizottsági ülések idején még ritkábban. A tagok többsége ugyanis virilista volt, az elnök maga pedig vagy alispán, de legalábbis képviselő. Nem zavarta őket senki a csendes elmélkedésben és halk diskurzusokban. Pláne nyáron, amikor az olvasók legtöbbször a Kanális vizében kerestek enyhülést, úgyhogy Schmitt Jenő odahúzhatta a rendezési asztalok egyikét a boltívek alól az ablakhoz, ahova a városháza udvarának négyszögéből sütött be a világosság.

Ott kezdte írogatni a hegeli dialektikáról szóló művét, amellyel majd pályadíjat nyer Jénában, amit persze akkor még senki sem sejtett.

— Wen es ihnen kalt is, Franzi bácsi, kann ich das Fenster aufmachen! — szólt oda az öreghez, aki örökké fázott és nyugdíjaztatását is arra való hivatkozással kérte, hogy podagrát kapott, mert télen egynemely lelketlen olvasó beküldte a fűtetlen raktárba valami rég elfelejtett könyvért.

— Nein — mondta a vak könyvtáros —, maga csak írja azt a katalógust! Mert a régint megint elszakították ezek a huncut diákemberek.

S azzal tovább bóbiskolt.

*

Nemcsak Schmitt Jenő hagyta ott ízlése és érdeklődése nyomait a könyvtárban. Akik utána következtek, fiatal tanárok, mint Zlinszky Aladár és Závodszy Levente, majd Csetri Károly, valamennyien olyan könyvek beszerzésére bírták rá a könyvtárbizottságot, illetve önmagukat, minthogy egy-két órát naponta eltöltötték a könyvespolcok között, melyek őket érdekelték. A Magyar Nyelvőr évfolyamai s Szarvas Gábor, valamint Simonyi Zsigmond munkái mind a későbbi stílustörténész, Zlinszky kisegítő ideje alatt kerültek a polcokra. Amikor hatévi zombori tartózkodás után elhelyezték, megcsappantak a lingvisztikai címszavak a könyvjegyzékben, viszont feltűnően sok lett a földrajzi munka, Kogutowitz Manótól kezdve Cholnoky Jenőig. A háziasszonyok, akiknek a kedvéért kedden és pénteken, tehát a hetipiaci napokon délelőtt is nyitva volt a könyvtár, hiába háborogtak:

— Nincs semmi újdonság! Már hónapok óta várok a Gyurkovics fiúkra, s a *Magduska örökségéhez* se tudok hozzájutni!

A kerek arcú Bodor Magdolna sietve mászta a létrákat s némely elvetemedett diák lehajolt a tolóablaknál, hátha megpillanthatna egy kis csikot a bokájából, de Bodor Magdolna olyan ügyesen tudta venni a létrafokokat, hogy semmi izgalmas látnivalót nem hagyott magából, és a hangja csupa panasz volt, mikor kiszólt a méltatlankodó hölgyeknek:

— Tessék még egy kicsit várni! Majd a jövő költségvetésből új könyveket veszünk!

De aztán, ha szólt Csetri tanár úrnak, a tagok kívánságát közölve, azt rögtön előtötte a pulykaméreg, elkezdett fel-alá rohangálni az irodában, s miközben szöke bajusza végét tépdeste, hadarva ismételte:

— Nincs pénz! Nincs pénz! Háború van! Háború van!

A könyvtár ablakai alatt, s az egész városháza körül felkötött karú, mankóval bicegő sebesült katonák ögyelegtek.

Csetri tanár úr, a könyvtárnok minden alkalommal kérte a könyvtárbizottságot, s sürgesen ki nagyobb összeget a várostól, s minthogy erre nem került sor, egy hónapról két hétre szállította le a kölcsönzési időt.

— Majd a zombori úrihölgyek megtanulnak gyorsabban olvasni! — pattogott mérgesen, s a fölöttébb indokoltnak látszó újításnak csak Bodor Magdolna nem tudott örülni, mert kétszer annyi munkája lett, mint addig.

Az újítás maga azonban nagyon is helyénvalónak tűnt. A kapós könyvek kézzől kézre jártak, szomszédasszonyokhoz és barátnőkhöz kerültek abérletbe, mielőtt eszükbe jutott volna visszavinni. S ezt a könyvtári forgalom már azért is alaposan megérezte, mert szépirodalmi művekben meglehetősen szegény volt. A tudományos irodalom, s az enciklopédikus munkák jóval nagyobb helyet foglaltak el a polcokon.

— Nem is igen adunk ki pénzt az ismeretterjesztő művekért — védekezett Csetri Károly, amikor a könyvtárbizottság a raktárállomány egyoldalú gyarapodását tapintatosan értésére adta. — A legtöbb ilyenmű munka tiszteletpéldány. A tudós Schmitt Jenő Henrik, akinek most készülnek Jénában szobrot állítani, minden könyvet két példányban ingyen és bérmentve küldi el...

— Melyeket remélhetőleg nem olvas el senki — szólt közbe a bizottság elnöke, Falcione Nándor és simított egyet ősz szakállán, mivel az említett zombori tudós ellen épp akkor is vádat emelt a budapesti királyi ügyész, mert Allam című folyóiratában nem átalotta rebellis, felforgató eszméit tovább fejtegetni.

Erre a könyvtáros igyekezett megnyugtatni a bizottságot afelől, hogy a szóban forgó irodalmat valóban nem olvassa senki. Személyesen volt alkalmá, meggyőződni róla, hogy az anarchista tanokat terjesztő Allam füzetei felvágatlanok maradnak.

*

Volt valaki talán, aki világgá kürtölte a zombori városi könyvtár vezetőinek ellenszenvét a tudományos könyvekkel szemben? Mert aztán egy idő után a Zomborból s egyáltalán a Bácskaságból elszármazott tudós

szerzők mintha nem is nagyon siettek volna azokkal a tiszteletpéldányokkal a városi könyvtárba. Eljutott talán a háziasszonyok elégedetlenségének híre hozzájuk? Vagy a régi gyakorlatra hivatkozva védekeztek a bibliotekárosok, mint Csetri Károly is? Mert régente is ez volt a cél: a művelődés, az ismeretterjesztés. És Bielitzkyt aligha csak a német nyelvű könyvek túlzott többsége miatt bírálták annak idején, hanem a szórakoztató irodalom elhanyagolása miatt is.

De az se lehetetlen, hogy a könyvtárosok beszéltek össze: a történelmi társulat és a városi könyvtár gyűjteményének vezetői, és cseréltek. Mert ott, az úgynevezett múzeumban valóságos seregszemléje volt már az innen elszármazott tudósoknak. Ott olyan szerzőket is fel lehetett lelni a katalógusban, amelyet a felsőkereskedelmi iskola diákjai írtak kalligrafikus betűkkel, mivel a könyvtáros, Trencsény Károly ott volt tanár, szóval olyan innen elszármazott tudósok munkáit, akik tudták, hogy mivel tartoznak a szülőföldnek. És azt is tudták persze, hogy a szülőföld emberei aztán nem fognak rohanni Pestre megvenni a földi munkáját. Ezt már az otthon maradtak gögje sem engedte volna meg. Megvárták szépen, amíg a tiszteletpéldány megérkezik, hogy aztán valószínűleg szigorúbb véleményt mondjanak róla, mint az akadémia szigorú kritikusa.

Ott voltak a Kochok könyvei, Kanyurszky György óriási arab nyelvtana, amelyet még azelőtt írt, mielőtt Krúdy Gyulával összebarátkozott volna, hogy majd mindennapi vendége legyen Pilisi Róza rossz hírű szalonjának, s a szobalány vigye utána az egyetemre a kalapját, melyet sietségében otthelyezett; Margalits Ede közmondásgyűjteményei, melyeket a jó ég tudja mikor jegyzett fel, külön a magyar közmondásokat, s külön a világéit, amelyben Isten szerepelt, hiszen annyi mindent csinált azon kívül, hogy a főgimnázium igazgatója volt, a Zombor és Vidéke munkatársa, s még galáns kalandra is futott az idejéből, amivel egy botrányos és homályos szabadságolás után annyit és oly soká tartó mendemondára adott alkalmat. Itt kapott helyet Bugárszky István vegyészeti munkája, és itt volt a híressé vált apológéta, Schütz Antal első könyve, talán épp az, amellyel Sík Sándoron keresztül oly nagy hatást gyakorolt a fiatal Szerb Antalra, valahányszor elhangzott a cserkészkiáltás a tábortűznél: Jó munkát! s megjött rá a válasz: Légy résen!, hogy aztán épp ennek a könyvnek megvitatásával egyeztessenek realitást és misztikumot a szabad ég alatt, amíg csak meg nem szólal a sötétben a kürtész, takarodót jelezve mint mondtuk, itt voltak megtalálhatók a Kochok könyvei.

Mindenekelőtt persze Koch Antal, az első európai hírű magyar geológus munkái a Fruskagoráról, Beocsin, Ledinci, Rakovac környékéről, aztán amikor a kolozsvári egyetem nyilvános rendes tanára lett, pedig még nem volt harmincéves, a gyalui havasokról írott dolgozatai, beszámolója a Vlegyásza közettani viszonyairól, s egyáltalán Erdély földtani rétegződését ismertető tanulmányai, amelyek nemcsak akadémia tagságot hoztak neki, de nemesi címet is, bodrogi előnévvel, úgyhogy ez a gyors siker még öccsét, Koch Ferencet is odavonzotta, Erdélybe, miután az óbécsei származású vegyészprofesszor, Than Károlynak volt a tanársegédje, élénk cáfolataként az állításnak, hogy a bácskaiak nem tartanak össze. S persze, ha könyve jelent meg Koch Ferencnek, ő sem feledkezett meg szülővárosáról, Zomborról.

De hát közhely, hogy senki se próféta a saját hazájában. S így amit a városi könyvtár vezetője mondott Schmitt Jenő könyveiről, melyeket tisztelete jeléül küldött haza, ugyanazt el lehetett mondani a múzeumi könyvtár műveiről is, hogy tudniillik felvágatlanul lepte őket a por, mert senkit sem érdekeltek.

ALKOTÓMŰHELY

VLAOVICS JÓZSEF

A FILM ÜZEMANYAGA

A film művészete kettős üzemanyagú. Egyrészt maga a fantáziátlan valóság, másrészt pedig a valóságtól merészen elrugaszkodó képzelet lendíti előre. Minden más adagolás vagy pótlás megtorpanáshoz, hajtóművei besüléséhez vezet. Nézzük hát, miről tanuskodott az idei FEST, a február hó folyamán lezajlott belgrádi nemzetközi filmfesztivál, amelyet a nagyvilágban megjutalmazott filmalkotások színes, kalandos, tanulságos seregszemléjeként tartunk számon.

Belgrád, 1978. február 2.

Milutin Čolić, a FEST értelmi szerzője, sokéves igazgatója szobrot érdemelne. A súlyos anyagiak ellenére, az idén is sikerült összehoznia ezt a kétségkívül legkülönb, legtömegesebb művelődési szemlét. Az újságíróknak mindjárt a letelején kedveskedni akar, és egy elérzékenyültnek, szerelmesnek mutatkozó szörnyet bocsát be a vetítőterembe. Tudja, hogy ez bolondság — védekezik széttárt karokkal —, de hát, c'est la vie!, győződjünk meg újfent arról, mi a kelendő a nagyközönségnél, mintha mi kritikusok, újságírók soha más alkalommal nem „nézhetnének szembe” a nagyközönség izlésével. Čolić sem gondolhatja ezt komolyan, hiszen hosszú filmújságírói, kritikus pályafutása során számtalanszor meggyőződhetett arról, hogy az igényesebb nézőtábor és a széles közönség izlése között nem húzódik áthidalhatatlan szakadék.

Helyet foglalunk az elsőtétített moziteremben, amely egyöntetű szürkesége, vaksága ellenére élményeink szivárványszíneit ígéri.

A felújított *King Kong* (az első verzió 1933-ban került a nézők elé), amely ezúttal *John Guillermin* (*Pokoltorony*) rendezésében készült, úgy hírlik, hogy az amerikai fiatalok értelmezése szerint a megláncolt színes bőrtű embert jelképezi. Az én képzettársításaim nem mennek ilyen messzire. Meglep azonban egy következetesség a rendezői és az operatőri eljárásban, mégpedig az, hogy az „életesnek” ható óriás majom mesteri közelképei (amelyek által egyébként ennek a műanyagból készült monstrumnak egész sor érzelmi skálája jut kifejezésre) hol félelmetes kiegyenlítésben, hol pedig ironikus szembeállításban kerülnek egy szintre a film emberszereplőivel. S ha most úgy döntök, hogy a *King Kongot* vigjátéknak minősítem, akkor mindenesetre nagyobb osztályzatot adok ennek *A cápa* mögött jócskán lemaradó produkciónak, amelyben érdekes módon a vadregényes, egzotikus tájak élménye sok esetben megpecsételőbb, mint magával a film főhősével való találkozás. A legesújtóbb azonban mégis az, hogy várakozásaink ellenére, a fantázia itt még véletlenül sem produkál szenzációt, beleértve a film utolsó, apokaliptikus jeleneit is.

A mai nap igazi élménye a másodiknak bemutatott *Apámuram* című olasz film, amelyben — az előzőtől eltérően — maga a fantáziátlan valóság írja be emlékezetünkbe az igazi, vérbeli filmművészet egynemely szép emlékeztetőjét. Paolo és Vittorio Taviani olasz rendező-testvéreket a valóságnak, a hétköznapoknak az a fajta szerkezete érdekli, amelyet min-

denkor a sorsának hadat üzenő ember tud és képes megváltoztatni, más irányú működésbe hozni. Előző filmjünkben, az *Allansanfan* címűben a forradalom optimizmusa, már-már utópiája jut kifejezésre, az *Apámuram* pedig mintegy adósságként felfogott válasz a korábbi mű kihívásaira. Mi valósult meg a reményekből, a szegény sorsúak utópiájából, erre a kérdésre igyekszik választ adni a Taviani testvérek e legújabb filmje. A rideg és a félelmetes valóság nyelvén tárul elénk egy szardíniai volt kecskepásztor — ma lingvista, író — sorsa. Amolyan igazságfilm ez, amelyben létező, valós személyek indítják el a történetet, hogy a történet további kibontakozása során Gavino Ledda nem fiktív, hanem hús-vér szerepét szenzációs átéléssel és mély azonosulással Omero Antonutti színész alakítsa. A távoli hegycsúcsokon ma is divó rideg állattartás — ahogy azt maga Gavino Ledda magyarázza a film elején — már-már az embert is az állatok szintjére süllyeszti. Mielőtt ő, Ledda is tanulni kezdett volna, húszeves fővel — sorstársaihoz hasonlóan — beszélni is alig tudott. Járása, viselkedése, gesztusai titokzatos módon a rideg, ember nélküli táj ritmusával, védekezési ösztöneivel kerültek összhangba, még akkor is, amikor a patriarchális zsarnok apa kihívásainak, nem kevésbé az ellátiassult szomszéd pásztorok támadásainak kellett ellenállnia. Különös szépségű a film utolsó harmada, amelyben a szardíniai falusi ifjúság kollektív szociális korrajza jut kifejezésre. A maximálisan feltárhozó erejű filmnek mindenképpen maradandó élménye a fiatal profi színész, Omero Antonutti újszerű, sok tekintetben utánozhatatlan, megismételhetetlen játéka. Ha az idei FEST így folytatódik, minden a legnagyobb rendben lesz!

A délutáni vetítések során az *Árvácskák* című szovjet és a *Csipkeverő lány* című svájci—francia filmekkel ismerkedünk. Nem is tudom, lehet-e beszélni a szovjet film „legújabb hullámáról”, mivelhogy az ilyen elnevezések egyre inkább idejét múltjak, mindenesetre ennek az erőteljes filmnemzetnek egy egészen friss, különös kicsengésű korszakát a néhány évvel ezelőtt feltűnt és sajnos nagyon korán elhunyt Vasilij Suksintól lehetne eredeztetni. Ennek a zseniális rendezőnek, színésznek, írónak a varázsa még egyszer közvetlenül is lenyűgözhetett bennünket a *Szólíts a fényes messzeségekbe* című film révén, amelyen az idén a tévé-FEST-et nyitották meg a belgrádi stúdió munkatársai. A szomorú érzelmekkel telített mű szövegkönyve ugyanis Suksiné, aki minden bizalommal iskolát teremthetett volna, vagy talán teremtett is. Mert egészen nyilvánvaló, hogy Nyikolaj Gubenko az ő nyomdokain halad, hiszen az *Árvácskák* szerkezeti felépítése, hangulati csipkézése határozottan erre vall. A film hőse, egy író, két idősikban él. A háborúban elkallódott testvérei után kutatva s rájuk találva — egyikük építészemérnök, másikuk fegyenc —, újra átéli gyermekora viharos múltját. Így az egyik idősikban a gyermekkor és a háború, a másikban pedig úgyszintén a múlt emlékeitől terhes jelen rajzolódik ki, szokatlan érzelmi és gondolati telítettséget kölcsönözve a műnek. Ez a szituáció határozza meg a film alaphangulatát, amelynek hátterében felismerhetni a mai harmincévesek lelki világát is. Minden tárgy, épület, mozdulat, gesztus fénytiszta szomorú, melankolikus érzelmi kisugárzás forrása ebben a műben. Ez lappangó jelenséggé szelidíti mind a végtelenségig megmunkált színészi játékot, mind pedig a jelenetézést, hiszen a benyomás mindenképpen az: lezser, mégis jól átgondolt, számtalan érzelmi, hangulati poénre támaszkodó rendezéssel van dolgunk.

S most negyedik számként egy egészen közönséges témájú film, Claude Goretta *A csipkeverő lány* című, amely — hála egy bizonyos Isabelle Huppert szeplős kamaszlány megindító alakításának — azok javára dönti a mérleget, akik azt állítják, hogy a legbanálisabb téma is frissen, újszerűen hat. Sajnáljuk is a szerény kis fodrászlányt az értelmiségivel kötött megmondolatlan házassága miatt, csupán azt nem értjük egészen, mit keres az ilyen produkció ezen a rendezvényen. A csupa bársony, csupa gyengédség még nem jogosít fel egy filmet arra, hogy a legsikerültebbekkel mérje össze erejét.

És egy ráadás, amely ezen a napon az ötödik filmet jelenti! Az *Autómosó szerviz* című, jellegzetesen amerikai hangerejű produkció, amely

néger produkciónak is nevezhető. Az, hogy tízegyhány néger alkalmazott ellenében egyedül csak a gazda, na meg egy-két segédalkalmazott fehér ember, természetesen még nem kötelezi különösebb mondókára az ugyancsak néger rendezőt, Michael Schultzot. A film tanulsága — a szokványostól eltérően — ezúttal éppen az, hogy a társadalmi tagozódásnak és elhelyezkedésnek csak egyik megmondhatója a fehér ember előnye. Maguk a négerek is felettébb leleményes számlátrát eszkábálnak az egymás rovására történő érvényesülés magasságainak megostromlása céljából. Mindezt azonban egy kissé túl komolyan mondtam el, pedig ez a film elsősorban is a zenéjéért, a jól kigondolt gegek, grimaszok, tréfák megmutatásáért készült. Nem merném tűzbe tenni a kezem, hogy ez fesztiváli film, jóllehet tavaly Cannes-ban ez az alkotás kapta a legjobb kísérőzenének kijáró Aranypalmát.

Február 3.

Vegyes érzelmekkel indulok a vetítésre. Még csak egy nap múltott el a FEST-ből, de máris két-három „selejtfilm” írható e rangos rendezvény számlájára. A gyenge műsor miatt, persze, nem a FEST okolható, hanem az elmúlt év filmtermése. Ez ügyben pedig ugyan kinek is tehetnének panaszt?!

Egy barát Amerikából. Ez a címe Wim Wenders nyugatnémet rendező bűnügyi témájú filmjének, amelynek ugyancsak könnyen felfedhető mániái vannak. A szokványostól való menekvés korántsem az új kifejezési lehetőség felkutatására ösztönözte az alkotót ebben a produkcióban, legfeljebb csak egynehány szokatlan, váratlan fordulat, helyzet kiállítására. Nagyon is lehetséges — szuggerálja a film —, hogy a békés polgár társra talál az elvetemült bűnözőben, aki viszont — ugyancsak meglepő módon — őszinte megértést tanúsít a betegségével megszarolt „hétköznapi” ember iránt. Sajnos, ez esetben is csak variációról beszélhetünk, az eredetiséget akaró rendezés ennél sokkal becsványóbb kell hogy legyen.

Saša Petrović Nyugat-Németországban készült filmje, a *Csoportkép hölgyel* című heves vitákat váltott ki a cannes-i bemutató idején, érthető tehát, hogy fokozott érdeklődés nyilvánult meg iránta az újságírók számára megrendezett vetítésen, amelynek során — kuriózumként — maga a rendező fordította kapásból a film szövegét. De csak egy rövid ideig, mert hamar kifogyott a szusból, a nagyon is vegyes benyomásokat azonban a hivatásos fordító sem tudta eloszlatni. Mi jut ki ebből az alkotásból Heinrich Böllnek, a koszcenaristának és mi a társszövegkönyvíró és rendező Petrovićnak, ez szinte eldönthetetlen kérdés, de talán nem is a legfontosabb, jóllehet külföldön javarészt a jugoszláv rendezőn verték el a port, a híres nyugatnémet író kímélve a kritika ostorcsapásaitól. De beszéljen maga a film, amelynek egynémely jelenete valóban ragyogóan sikerült, egészében viszont nem teljesítette a feladatát, nevezetesen azt, hogy bemutassa: a német nép legalább olyan mértékben megszenvedett a második világháború miatt, mint a fasiszmus által legigázott és megkínzott nemzetek. Hellyel-közzel még azt is jól érzékelteti a film, hogy a hatalom létrehozóját és áldozatát, védecét és ellenségét válogatás nélkül megalázza. Ugy érzem azonban, hogy a német nő sorsát megtestesítő Romy Schneider nem áll színészi feladata magaslatán, és az orosz foglyok (az amerikai Brad Dourif és a jugoszláv Bata Živojinović) is csupán dekoratív elemei a filmnek. A háború, a pusztítás borzalmait felidéző pirotechnika hatásos ugyan, de hát kizárólag ilyesmivel manapság már nem lehet megnyerni a filmszatát.

Miért is lőnének a tanítóra? Kanadai film. Az utóbbi évek tapasztalatai szerint itt is készülnek jó filmek. Sajátos hangulatúak, amelyekről elmondhatni, hogy nem egyszer ismeretlen világot tárnak fel előttünk. Ezúttal azonban az kívánczok ide, hogy nem minden különös ami kanadai. A pusztai iskolába irányított fiatal tanító sorsát már sokféle-képpen feldolgozták, és akinek nincs szándékába még alaposabban kilügozni ezt a témát, az ne is tartson igényt az eredetiségre. Ráadásul az itt látott kanadai tanító még ügyetlen is a politikai, illetve a közéleti

szereplésben, s megmakacsolja magát ott, hogy elegendő, ha belátja: tanítványai viszontagságos körülmények között járnak iskolába, ami önmagában véve is nagy tette az életnek. Ennyivel azonban egy tanító, még inkább egy rendező aligha érheti be.

Merzak Allouachet algériai Godard-nak becézik. Legalábbis hazájában, ahol természetesen egyelőre nemcsak Godard-okban, hanem más alkatú rendezőkben is igencsak szűkölködnek. Meglepetésnek számít azonban, hogy az imént említett rendező *A bátor Omar* című alkotása nem valami nemzeti témához (nem a felszabadító háborúhoz és nem a szegényparasztság történetéhez) nyúl, hanem az algériai hétköznapiakba kalauzol. Egy meg nem valósult találkozó egy tisztviselőcske és egy szép fiatal lány között — olyan soványka történet ez, amelyből hétpróbás rendező sem csinálhat csodát. De az „algériai Godard” nem lenne méltó a megtisztelő rokonításhoz, ha nem tudna figyelemre méltó párhuzamot vonni az emberi élet eseménytelensége és a hétköznapiak jellegzetessége, sivársága között. A jóképű Omar (Boualem Benani) ide-oda araszol az arab városban, amely ugyanolyan szennyezett, mint a világ bármely más városa, ugyanannyi benne a bűn, az apró öröm, a szabvány, a megrögzött szokás, mint a világ bármely más hasonló környezetében. A találka a megálmódott szép lánnyal természetesen csak kíváncsian, hiszen ezt az egyszerű, de mégis nagyszerű magányt egyszer s mindenkorra feloldó tett sokkal több bátorságot igényel a szájhős pusztá ígéreteinél. Amint látjuk, amolyan nagyvárosi népmese ez, egy bájos történet a megvalósulatlan sok-sok álom közül. Esküszöm a megérezéseimre, hogy nem a rendezőn múlik, hogy az ilyen kitűnően, kellő leleményességgel megrendezett film mégsem lesz eléggé érdekfeszítő.

A ráadás, az már igen! A legedzettebb néző is a napi ötödik játékfilmet csendes beletörődéssel nézi végig, s csak akkor reagál különösebben, ha érzékszerveit alaposan felbolygatják. A *Játék az almával* című cseh-szlovák film szereplőgárdája valósággal rohamra indul a nézők közönye ellen. Már az első egy-két beállítás tudunkra adja, hogy a cél: dupla vagy semmi! Én amolyan maximális filmnek nevezném ezt az adott téma teljes kiaknázására törekvő alkotói vállalkozást. Ebben a végtelenül szellemes alkotásban — sok-sok asszociációval a híres *M. A. S. H.* című amerikai háborús vígjátékra — mindjárt a legelején a gyermekszülés szemérmetlen, sőt tolakodó, kórházi bontonról tudomást nem vevő szemtanúivá válunk, de a hűségnek, a szerelemnek, a kenyértörésnek és annak a paradicsomi átkozott almának az élménye is sebtében a bőrünk alá szivárog. Nem csalás, nem ámitás, ez a jelszava a szundikálni, de meditálni és főleg moralizálni senkit sem hagyó Vera Chytilova rendezte filmnek. A mű „amerikanizmusa” leginkább a párbeszéd szerkezeti szerepében nyilvánul meg, nevezetesen abban a felfogásban, hogy az igazi vígjátéki dialógus a négyzetére emelheti az adott jelenet humoros értelmét. Mégsem nevezhetném ezt színházi törekvésnek, a párbeszéd eluralkodásának a ma és a látvány felett általában, hiszen ha az ilyen film képi anyagát el-takarjuk, mellőzzük, az anekdotákon, ellenpontokon, ütközéseken nyugvó dialógus — a verbéli szinpadí mű párbeszédétől eltérően — vajmi keveset fed fel a műből a „hallgató” számára. A filmdialógusok nagy özőnében ez idő szerint a majdhogynem viccekre épülő párbeszéd bizonyul a leg-hálásabbnak, és nem csupán a nagyközönség szempontjából. Természetesen, egészen más probléma az, hogy az unalommal fenyegető párbeszéd-áradat idővel valóban háttérbe szorította hetedik művészet vizuális kifejezőeszközeit. A közönség növekvő közönyét figyelembe véve, sajnós, oda jutottunk, hogy a filmet injekciózni kell, esetünkben párbeszédrel. Bár mondom, a *Játék az almával* a maga természetes erotikájával is legalább annyira bájos és bársonyos, mint amennyire vásári és hatásadász helyenként. Mindenesetre az idei FEST-en ez az első erotikus film.

Február 4.

Egyszerűen szólva, Fábri Zoltán az életművét gyarapította és egészítette ki legújabb, *Ötödik pecsét* című filmjével. Ez az alkotás jellegzetes példája az „idillikus feszültségnek”, amikor az emberek, nem túl so-

kat vagy egyáltalán semmit sem sejtve a rájuk leselkedő veszélyről, különösképpen hajlamosak kívül helyezkedni koron és időn egyaránt. Ennek az állapotnak a megfestése egy állandó asztaltársaság komótos, méltóságteljes szerepeltetésével a történelem dühödt, kiméletlen pillanataiban egy kissé hosszúra nyúlik az *Ötödik pecsét*-ben. Mindez talán azért van, hogy a végkifejlett, az emberi színvállás még arnyaltabb és hangsúlyosabb legyen. Hogy a szószátyárból gyáva, a félenkből bátor hős lesz, amikor az ember életét kéri számon, ezt a témát már sokféleképp és sokan dolgozták fel. Csakhogy Fábri ennek a kérdésnek a morális dilemmáját is megvilágítja. Bátornak, hősnak lenni becsületes dolog, de az adott pillanattól, történelmi helyzettől függően (rögtöntítelő bíróságok, magukra maradó árvák korában) a bátor kiállás mikéntje is megfontolás és szabad erkölcsi választás tárgyává válik. Fábri Zoltán erkölcsi drámája a magyar film legszebb hagyományait öregbíti és mindenképpen a FEST legsikerültebb alkotásai közé tartozik.

Az *élet útkeresztződésén* című amerikai film, amelyet Herbert Ross rendezett, két hervadó művésznő: Shirley Mac Laine és Anne Bancroft geji res vívódásait, de mindenekelőtt mesteri párbaját prezentálja a balettzene „árnyékában”. Az amerikai zajos, extrovertált életnek, lám, vannak még mély furatú csúcsei is. Ezek „csöndes” szögletek, amelyeknek átlói legfeljebb csak a szerelmi háromszögig terjesztik ki a határt, legfeljebb csak a „művész-Amerika” komplexusát juttatják a néző eszébe. A szereplők élnek-halnak a művészetért (ez esetben a balettért) ebben a minden nemeset, letaroló business-országban, ennek ellenére mégis a saját drámájuktól vannak a leginkább elbűvölve. Hát ez bizony nem túlságosan meggyőző, a nagymamáknak bizonyára jobban tetszik majd.

A délutáni vetítés során Krzysztof Zanussi lengyel rendező *Kaméleon* című filmjében megjelenik egy Lengyelországban tanulmányait folytató csinos angol leányzó, aki tanáraival folytatott csevegései alkalmával naivan elcsodálkozik a szocializmus egynémely bonyodalmain. Közben bájait mutogatja, kínálja önzetlen kitartással. És ezt a lengyel tanáremberek sem vetik meg, annál kevésbé, mivel a honi ifjúság ugyancsak fittyent hány a kopottas illemre, sőt helyel-közzel lázad is a bürokratikus ügyintézés némely módozata ellen. Ez nem is rossz koktél, mert hiszen van benne egy kis szex — ami mind ritkábban látható a nyugati filmekben! —, egy kis ifjúi hév, lázadás és megymás. Van aztán moralizálás is bőven a jó tanár, közéleti ember alkalmazkodóképességének témájára, s legvégül kerül egy rektor is, aki talán titkos miértje ennek a felhangjaiban morális drámának. Szórakoztató filmnek kissé unalmas, FEST-filmnek pedig gyengécske Zanussi *Kaméleon*-ja.

Az amerikai *Pizkos játék* zárja a napot. Georg Roy Hill rendezte, aki évekkel ezelőtt a hamvas bűnügyi *Fullánkot* készítette. A két film között a közös vonás csak az, hogy mindkét alkotás felettébb furcsa és különös alakokat szerepeltet. A fondorlatos gengszterek helyett most három bárgyú megjelenésű, mondhatni tejfelesszajú, szemüveges hokijátékos vonultat be az amerikai film furcsaságainak arsenáljába. Am ezek a legények emberi lénytől aligha várható durvasággal játszanak, így mentve meg a széztüллéstől egy legyengült és kegyvesztett csapatot. A könnyed jellemábrázolással élő film hangulati fókusza ebben a három monstrumban teljesedik ki. Az embernek elég csak megpillantania őket! Nos, a néző igazából vizsgálhatja reakcióit erre a filmre, s egyúttal nem nehéz elképzelnie, miért tapsolja meg Amerika nem mindennapos kentaurjait. Szinte hihetetlen, hogy a rendező beéri az ország születésének és fogadtatásának ezzel az anekdotikus ábrázolásával.

Mi van az amerikai filmmel ezen az FEST-en?

Február 5.

Idővel a témák is „fossziliákká” válhatnak, jöllehet Ettore Scola olasz rendező a rádiót mint kifejezőeszközt és hírforrást vette igénybe a *Kivételes nap* című filmje „politikai kulisszáinak” megfestésére. Két tiszteletre méltó színész, Sophia Loren (egy szenzuális menyecske szere-

pében) és Marcello Mastroianni (mint megrögzött homokos öreglegény) egyedüli otthon maradtjait játssza egy olasz nagyvárosi lakótömbnek. A többi népség — kicsik és nagyok — Adolf Hitler 1938. május 8-án bekövetkezett) Rómába érkezését ünnepli a város főterén. A rádió reggeltől estig ezt a ceremóniát közvetíti, de a „kivételes napnak” a tömegből kivált két „különc” hőse vajmi kevésbé figyel oda a bömbből „történelmi eseményekre”. Ami közben történik — nos, az meglehetősen monoton „antifilm”, hiszen még csak szerelem, vagy különösebb vonzalom sem alakul ki a „zajló, fasizmusért örvengő világ” innenső oldalán. Nemcsak hogy jól „előkészített” melodráává, de a tömegárral szemben úszók intim, „privát” drámájává sem kerekedett ki a *Kivételes nap*. A fasizmus evokálását sem értem, hasonlóképpen a Hitler Olaszországba érkezéséről készült egykorú filmanyag felhasználásának szükségét.

Fred Zinnemann, a nemrégiben nagysikerű *A Sakál napja* című film rendezője, az arányok legkülönbébb érzékelésével van megáldva, mintha nem is filmes, hanem muzsikussá vagy éppen szobrászra lenne. Ebben a hasonlatba műveinek tökélye is beleillik. A *Pontosan délben* című híres vadnyugati filmje a pattogó ritmusban énekelt ballada megismételhetetlen élményt nyújtott 1952-ben, a filmi akció reinkarnálását a *Sakál napja* hűszévre rá, s most az emberi vonzalom szép költeményét a *Júlia*. Egy harmadrangú rendező tolmácsolásában az idős író ifjú hitvese általa vált volna ugyancsak nevezetes íróvá, hogy az ellenállási mozgalom tagjaival való szimpatizálása politikai meggyőződésévé alakul. Viszont Zinnemann szép filmjének végső kicsengése az, hogy az igazi barátságért az élet kockára tételével, és a megaláztatással járó veszélyt is érdemes vállalni. Ennek a szelíd, józan „politikumnak” szenvedélyes és méltósággal teli életrekelője Jane Fonda. A FEST-nek, ha nem is a legjobb, de eddig a legszebb filmje!

A délutáni műsorban alig történik említésre méltó. Nyikita Mihalkov szovjet rendező *Gépzongora* című filmje az orosz irodalom klasszikusai életre keltésének hagyományát szorgalmazza, míg a svéd *Abba* című alkotás Lasse Hallström rendezésében iskolafilmként nézhető végig, természetesen azok részéről, akik a fülbemászó zenén kívül egyéb megoldásokra is kíváncsiak ebben az ügyes reklámportban.

Azért mégis lejegyzem a következőket. Csehov művei nem túl képlekenyek filmen, vagy ha úgy tetszik, a csehovi árnyalatok nem képiesek, a lényegi dolgok mindig valahol a kép dimenzióin kívül játszódnak le. A klasszikus iskola elkötelezettjei ezt úgy igyekeznek áthidalni, hogy a színészek játékára helyezik a legfőbb hangsúlyt, mert ugyebár a színészi játék nagyon is lényeges alkotóeleme a filmnek is. Mármost elkerülhetlenné válik, hogy a színész kénytelen „túljátszani” önmagát és persze magát a filmet is. A színész jelensége ezáltal öncélúvá válik. A *Gépzongora* esetében ez olyan szélsőségesen nyilvánul meg, mintha egy szerepben nem is egy, hanem egy egész sereg színész „nyomná a sódert”. Ez a többszólamú játék, ez a színészi „hasbeszélői” trükközés a szemünk látára „falja fel” a filmet, elhalványuló minden más elemével egyetemben. Hogy ne menjünk máshová például: az új szovjet színészi iskola immár mérföldekkel maga mögött hagyta ezt a játéktípust, vele együtt pedig a vonatkozó filmstílust is.

Február 6.

Isten ments a franciáktól, akik ugyan ez az idő szerint a legjobb plakátos politikai filmeket csinálják, de akik ezen a műfajon kívül minden másban az analfabétizmusig züllesztették a szakmát. Volt egy időszak, amikor Alain Resnais „megújította” a filmművészetet (*Hirosima, szerelmem*), és pedig a jelen és a múlt idősíkjának mesterei vágása révén.

Az idősíkok resnais-i ellenpontozása, szintézise, párhuzamosítása számba vehető filmi kifejezőeszközzé vált éppen e rendező jóvoltából. Később azonban már Resnais maga is egyszerű íródeákjává lett ennek a kaposat filmi beszédnek. A *Gondviselés* című legújabb alkotása úgy-

sztintén már csak variáció, ha nem a jelen és a múlt, akkor hát a képzetet és a valóság keveredése síkján. Az öregedő s a halálfélelemmel küszködő írónak elgondolkodtató látomásai támadnak: közeleg az idő, amikor a társadalom előregedettjeit módszeresen üldözőbe veszik, majd írtani kezdik. Nos, nemcsak hogy az ötlet nem új és eredeti, de Resnais a mondanivalójával sem tudott dülőre jutni hírnevéhez méltóan. Így történt, hogy amíg ő a film végén idillikus születésnapot ünnepel, mi családotlan őrítjük ki a maradék nedűt a felettébb fontos mondanivalójuktól megittasult ünneplők poharából.

Még egy nagy név, még egy csalódás! Ingmar Bergman a *Kigyótojás* című legújabb filmje. Bergman engem a *Hetedik pecsét*, a *Szüzi forrás* és más korábbi filmjei után már nem nagyon érdekelt. Ettől függetlenül azonban, töretlen elismeréssel adóztam *A nő nagy, rejtelmes hétköznapjainak* ábrázolásáért számtalan későbbi filmjében, beleértve a legutóbbi ilyesféle alkotását, a *Szemtől szembe* címűt is. E filmjei furcsa ellenhatás összecsengéseként mindig is túlságosan ágyulepedő és bugyiszagúak, tehát szélsőségesen evilágiak voltak a számomra, ugyanakkor feltűnően idegenek, ködbe veszők. De félre az egyéni véleménnyel: ezúttal sok-sok más nézővel osztozom a Bergmanból való kiábrándultságban. A magyarázat pofon egyszerű. A *Kigyótojás* merész kópiája a híres-néves *Kabaré* című filmnek. De különben a már fentebb jelzett „tematikai fosszília” is a rendező esélyeit csökkenti. A fasizmus történelmi feldolgozása immár egyre kisebb körét érdekli a közönségnek. A filmművészet e tekintetben — beleértve Bergmannak ezt a művét is — nyolc-tíz lépést tett hátrafelé, hiszen gondoljunk csak az olyan gondolatébresztő, évekkel ezelőtt készült alkotásokra, mint amilyen az *Ejjeli portás*, az *Amarcord* címűek voltak.

Bergmannak a fasizmus keletkezését, a korabeli kabaréi életet bemutató variáció mellett az izgalomkeltést szolgáló jelenetekkel sincs nagy szerencséje, mert ez utóbbiak a horrorfilmek arzenáljából kölcsönöztek.

Az idén már néhányszor leírtam naplómban azt a szót, hogy variáció. De nem is csoda, hiszen a témák és a feldolgozási módok az elmúlt évek során készült filmalkotásokban szorgamod ismétlődnek, mintha csak a rendezők és a szövegkönyvírók, kifogytak volna az eredeti ötletekből. Ez olyannyira nyilvánvaló, hogy az eddig látott filmek szinte kiabálják: napjaink filmművészete tetőtől talpig variáció! Túl kevés hely áll a rendelkezésünkre akár csak részleges megvilágítására is annak, mi minden idézhette elő ezt az áldatlan állapotot. Egy dolog azonban mindenképpen szembetűnő. Nagyon sok film készül regényből, irodalmi mű alapján. Már maga ez a tény is variálásra, mégpedig nem túl szerencsés, mondhatni roppant aszályos termést eredményező variálásra utal. Aztán a nagy filmvállalkozások korát is csak a periférikus moziműsor éri meg mostanában. Egymás után nézzük a keskeny vásznú filmeket, amelyek, isten bizony, nem anyagi zsugoriságra utalnak, de valamelyest a fantázia beszűküléséről, elszegényedéséről is tanúskodnak.

Az amerikai film korábbi robbanásai is rendre elmaradozhatnak. A *Rocky* azonban már mégiscsak valami. Egy darab élet. Amolyan igazi mellbevágó amerikai kinyilatkozás. Sylvester Stallone szövegkönyvíró, miután felhagyott a mozik bejáratánál meghonosodott jegyzékeséssel, utolsó szalmaszálként az írásba kapaszkodott. Összegyűrt egy filmsztorit, amelyik, mondjuk, az ő életéről szól, s ezt felkínálta a filmhatalmasságoknak. Azok persze rögtön „ráharaptak”, csakhogy ezzel a szerző tovább közreműködését máris kizárták tekintették. Stallone azonban sztoriját csak önmagával együtt volt hajlandó eladni. Így lett tehát nemcsak szövegkönyvírója, de egyben főszereplője is a filmnek, amely nagy sikert talált Amerikában. Rockyt, azaz Stallonet, az ismeretlen filléres bokszoló — a film meséje szerint — egy szép napon rábírták arra, hogy hívja ki a világbajnokot, akinek méltó ellenfelei pillanatnyilag mind sérültek. Rokyt ez a nagy lehetőség egyszerre csak kiemeli a szürkeségből, leginkább mégis az ad neki erőt, hogy a korlátlan lehetőségek Amerikájában minden lehetséges, így az ő győzelme is. Nos, a bomba-sztori mégis a legkevesebb ebben a filmben. Elemi erejű a szövegkönyv írói

refinációtól mentes felépítése, közlendője, a még rögzesebb dialógus, amely messzemenően az egyszerű emberek hétköznapi társalgásának poézisével rendelkezik. Sylvester Stallone pedig — nyugodtan mondhatjuk — új kútfője a modern színésztípusnak. Nem az utcáról bejött szereplő ő a neorealizmus értelmében, nem is naturscsik a jelenség elterjedtebb értelmezésében, hanem egyszerűen csak amolyan rámenős, harcias ember, aki életelvé tette, hogy mindenáron két legyet üssön egy csapásra. Ha írni tud, hát el is játszhatja a maga által elképzelt szerepet. Ez van Stallone homlokára írva, annak az immár felkapott „színésznek”, akinek halvány dunsztja sincs a dikcióról, de az egyéb színészi fogásokról sem. Szereplése ezért a megtévesztésig autentikus, és más párosításban a szövegkönyv is minden bizonnyal megbukott volna.

Sylvester Stallone egy új reménysége az újszerű filmigazságnak, amely nem a stúdióban, hanem az egyszerű emberek közvetlen környezetében hivatott berendezni nyilván csodákra képes műhelyét.

És végül negyedikként egy olyan olasz film, amely az idei FEST-en első ízben nyugtalan gondolatokkal terhes takarodót fúj a napi négy-öt filmtől elpilledt néző számára. Mario Monicelli *A polgár, aki kicsi, egészen kicsi* című filmjében a nagy, egészen óriás Alberto Sordi a kicsi, egészen kicsi tisztviselőnek azt a gárdáját szaporítja, amely már csak akkor kiált fel fájdalmasan, amikor a legérzékenyebb személyes veszteség éri: bankrablók fegyveres támadása során elveszti egyetlen fiát, akit egy életen át arra a nagy pillanatra nevelt, amikor apja oldalán ő is elfoglalja íróasztalát az állami hivatalban. Sordinak, azaz az apának, nincs türelme kivárni a rendőrségi nyomozás eredményét, hanem ő maga, személyesen áll kegyetlen bosszút fia taknyos gyilkosán. A sikeres személyi bosszútól megittasulván az időközben élete párját is elvesztett apa egy újabb huligan nyomába szegődik öreg, megkopott járgányán. Nyilván a következő gyilkosságra készül az az ember, aki korábbi békés családi élete során a légynek sem ártott. A filmben adva van, hogy melyik társadalmi réteghez tartozó egyén fordulhat ki ennyire a sarkából, a képzettársítások mégis rendkívül nyugtalanítók. A társadalmi tudatában igencsak alélt kispolgárból hogyan válhat egyik napról a másikra gyilkos, s végső eredményében miben különbözik ez a tartás a harsány terroristák fellépésétől? Nyilván nem marad itt bírálatlanul a huliganizmus sem, de a hatóságok tehetetlensége sem. Ennek a nagyszerű filmnek a tragikumát — már csak azért is, mert Alberto Sordi játssza a főszerepet — illő színben felcsillanó humor szövi át. A halottasház nyugtalanul bukfenező koporsóhalmai között halottaikat sirató és szólító olaszok antológiai értékű jeleneteket hívtak életre.

Február 7.

A gyanútlan mozilátogató azt hihetné, hogy a legjobb külföldi filmeknek járó Oscar-díj ércgyűrűs dráma színhelyére invitálja a szemlélőt, úgyszintén ha a címben azt olvassa: *Hősök*, háborús filmet lesz alkalma látni. Yves Boisset fiatal francia rendezőről pedig a nagy nézőtábor is tudja, hogy nem ismer tréfát, ha a honi kispolgárt veti röntgensugarak alá, vagy ha politikai cselszövegről, banditizmusról rántja le a leplet. Viszont az olasz Pasquale Squitieri rendezőről nem gondolnánk semmit, hiszen egyszerűen nem is ismerjük.

De lássuk csak, mi való leltárra a mai napon! A francia Jean-Jacques Annaud igaz történetből indult ki, amikor a vérbeli vígjátéki helyzetek egész során át meg akar győzni minket arról, milyen az ember, amikor a háborút majmolja. Ilyen témával foglalkozik a *Fekete-fehér színeshen* című filmje, amely egészen konkrétan azt meséli el, hogy valahol Afrikában két szomszéd településen francia misszió és katonai erőd, illetve német hittérítő és katonai parancsnokság székel. Elképzeltető, hogy az öt-tíz főből álló had hogyan vonult fel egymás ellen, különösen ha leszámítjuk a mindkét oldalon „besorozott” bennszülötteket. Az elefántcsontpartiak tehát jól investáltak ebben a produkcióban, mert hogy

a szellemes franciák — egykori gyarmattartók a „fekete kontinensen” — nem is annyira a háborút, mint inkább a történelmet mosolyogják meg, és ez valóban kitűnően elkészített és sok mindenben a szokványos aromákat felülmúló üdítő koktéllként kel el, lám, az amerikai piacon is. Mert az Oscar-díjnak nagy a varázsereje még az Újvilág közönségének körében is, ahol egyébként többnyire csak a honi produciók találnak érdeklődésre és figyelemre.

Yves Boisset valamilyen módon illuzionistaként áll elénk a *Lila taxi* című filmje révén. Egyik szereplője a film végén így összegez: „A kivénhedt elefántok, megérezvén haláluk közeledtét, jó előre felkeresik a elefántok maguk választotta temetőjét.” Az emberek Írországgal is így vannak.” Írország festői lankáin egy francia író, egy amerikai dúsgazdag fiatalember és egy — a saját lányával fajtalankodó — orosz emigráns vadászatot rendez társas esteket, ahol igyekeznek egymásnak hasznos tanácsokat adni. Nem volt nehéz mindjárt a vetítés után kitalálni, hogy a sajtóértekezleten megjelenő Yves Boisset a következőket állítja majd: lényegében minden mű politikai! És az ilyen értelmű kijelentés valóban el is hangzott, ami azonban mit sem változtat azon, hogy a *Lila taxi* egy felettébb unalmas regényből lett még unalmas film. Öszintén megvallva, beteltem már a művészekről, főleg az írókról szóló filmekkel, mint ahogy minden más is, ami divat, hamar unalmassá válik. Az ez évi FEST-filmek nagy hányada regényekből készült, de ez még önmagában nem mondana semmit, ha nem magát az írói világot ráncigálnák elő a zömmel érdektelen produciók. Úgy tetszik, hogy az író mint tárgya a filmeknek kevésbé tanulságos, szórakoztató téma, hiszen az írói szellem, fantázia is csak egyféleképpen hasznosítható: a jó szöveggönyv vagy legalábbis a jó irodalmi anyag formájában.

Az olasz film az egyedüli, amely az idei FEST-en úgy-ahogy megőrzi méltóságát. Állhatatosan angazsált, öntudatos és célratörő kinematográfia ez. Mégis, a minap, az egyik sajtóértekezleten, lehangoló kijelentéseket hallhattunk vele kapcsolatban. Olasz filmek egy csoportja azt bizonygatta, hogy az olasz filmipar igenis lerongyolódott, nem művészi már, és üzleti szempontból is csupán a várakozásokon aluli teljesítményeket képes nyújtani. Ha ezt önkritikának tekintjük — márpedig az volt —, akkor hinnünk kell az olaszoknak. Ettől függetlenül, a ma délután vetített *Vasprefektus* című film is meggyőzően bizonyítja, hogy ha nem is szenzációsan, de továbbra is becsülettel és érdekfeszítő módon foglalkozik az olasz film a szegények rétegeinek erkölcsi és szociális problémáival. Pasquale Squitieri szicíliai banditizmussal kapcsolatos témát dolgozott fel Mussolini felemelkedésének idejéből, filmje mégis aktuális kicsengésű. A rendező kijelentette a FEST-en: „Minden körülmények között azok élete és véleménye érdekkel, akik a társadalomban mindenkor a rövidebbet húzzák. Ez pedig még mindig a szegényparasztság.”

Jeremy Paul Kagan *Hősök* című filmje a nagy erejű amerikai szociális filmek utószezonjában érkezett a belgrádi rendezvényre. Noha témája felettébb időszerű — az egykori vietnami katonák, „hősök” sehogyan sem tudnak beilleszkedni a társadalom normális folyamataiba —, egy kissé sok benne a vásári elem, bár elképzelhető, hogy ez a film is hű tükre a fáradt, betelt érdeklődésű honi közönség elvárásainak. Lehet, hogy kissé nagy szavak ezek: hogyan filmet csinálni a továbbiakban? Hiszen a *Hősök* és még sok ehhez hasonló produció nem rossz film itt a FEST-en, valamilyen módon mégis a megtorpanást, sőt az alkotói této-vázást, tanácstalanságot tükrözi. Vagy arról lenne szó csupán, hogy egyszer s mindenkorra elmúlt az ideje annak, hogy a FEST szenzációk versenyfutása legyen? Napjaink számbavehető filmje — nem az a periférikus mozifilm — végképp lemondott volna a meglepetésektől? Az olasz problémája nem is annyira az olaszoké lenne csupán?

Február 8.

Langyos, nagyon langyos amerikai nap, jóllehet Robert Altman (legutóbb a *Nashville* című filmmel szerepelt a FEST-en) *Három nő* című filmje a *Buffalo Bill és az indiánok* izgalmas intellektualizmusának egy

nem kevésbé nyenceknek való variációja. Persze női változatban. Altman ismét nagymesterként mutatkozott be a „semminek”, a „filmcsendes” fantáziajátéknak. Három nő, mindháromra titokzatos sorsot szabott ki a kaliforniai pusztaság. Mégis van egy közös jellemvonásuk: az anya-komplexus. A harsányos, látványos, lépten-nyomon illúziókkal telítődött külsőségek és ellentétként a belső sivárság intenzív megélésének mesteri ábrázolása ez a film, amelynek egyik szeplős képű fruskája, Sissy Spacek az idei FEST első számú hölgyeként mutatkozott be személyesen is a fővárosi közönségnek.

Az *Annie Hall* Woodi Allen rendezésében a rádió humoros műsorának rámenősségével untatja a fület, s a *Viszlát, kislány!* című ugyancsak amerikai produkció újfent a művészek: színészek, balett-táncosok próbatérmébe kalauzolja a nézőt. Az amerikai utca, amelyik olyan pazarul mutatkozott meg az elmúlt évek nagy filmjeiben, teljesen elbarikádolta magát a filmesek előtt. Ezzel egyidejűleg az erőszak, a szex, az erotika, de sajnos a lüktető, ellentmondásoktól feszülő élet is ismét az idillnek, a szenvedésnek adta át a helyét, azoknak a filmtémáknak, amelyek az ötvenes években nagymértékben lezüllesztették Hollywoodot.

Az alélt műsort és nézőit az angol Ken Russel rázza fel. Rossz hírekkel érkezett érkező filmjét, a *Valentino* címűt unalmasnak és silány-nak kiáltották ki, pedig az az igazság, hogy a produkció életrajznak izgalmas és szellemesen bolondos, ugyanakkor bolondos filmnek eléggé komoly. Fenségessé varázsolják a legendás hírű hollywoodi színészt, Rudolf Valentínót alakító Rudolf Nureyev balett-táncos táncszámai, a hangulati korhűséget pedig a kitűnően érzékeltetett környezet és a tömeg-jelenetek szolgálják. Amióta Ken Russel rendez (*Vad messiás, Gustav Mahler, Lisztománia*), vitathatatlanul vált: az „antiéletrajz” az egyedüli élevezhető feldolgozási módja az életrajzfilmnek.

Február 9.

A langyos búcsú napja. Búcsú a középszerűségtől és a nem ritka unalomtól. Ma még valamelyest felemelő a görög Michael Cacoyannis *Iphigénia* című filmje, amelyben, mondhatnánk, a „kórust” sikeresen helyettesíti a mozgékony kamera, csakhogy amikor maga Iphigénia is úgy dönt, hogy apja és annak hadserege akaratával összhangban, feláldozza. helyesebben feláldoztatja magát a harci szerencse isteneinek, a film megszűnik film lenni, visszaesik a fényképezett színház igényeinek szintjére. a patetika megcáfolja a mű többi részének sikeres poétikus realizmusát.

Az utolsó napon még két spanyol rendező: Carlos Saura és Juan A. Bardem mutatkozik be. Az előbbi förtelmesen kiábrándító az *Elisa, életem* című filmjével, amelynek témája — igazán könnyű kitalálni — az író és világa! Tessék bekapcsolni a rádiót, ott is meghallgathatjuk ezt a problémát. Bardem szimbolikus címet — *A híd* — adott szociális vígjátéknak. A sorjázó vásári jeleneteknek mégis az ad kölcsönös értéket, hogy Bardem máris reagál a Franco utáni politikai és társadalmi változásokra. Hőse szociális és osztályöntudatának híján levő proli, aki egy hétvégen motorkerékpárján elindul a tengerre. Elég, ha csak elhagyja a város bejáratát, és már maga az országút is tanulságos társadalmi képeslapként tárul fel előtte. A „panoráma” korántsem lélekvidító, sok jeltől arra következtetni, hogy Franco után sem nagyon változtak meg a dolgok Spanyolországban.

Búcsúzóul hadd emlékeztessenek kedves diákkori élményünkre, amikor oly lekötélező komolysággal léptünk fel a színpadon öreg, bajszos bácsik és görnyedt hátú idős nénikék szerepében. Az idei FEST-en még egyszer s utoljára — egyszerűen nevetnémek támadt, amikor is a fiatal, húszegynéhány éves Keith Carradine öreg generális szerepében totyorszótt át a *párbaj* című filmen. Svašta! Nem a FEST-re, de igen a kis csöppségek színpadára illő ez a cukor alakítás. Barátom, hová jutotunk! 1978-ban, a film érett férfikorában!

DOKUMENTUMJÁTÉK ÉS KORDOKUMENTUM

BOSNYÁK ISTVÁN SZEMBEN A BIROVAL ÉS
GION NÁNDOR KITALALT ÉS IGAZ SZENTTAMASI TÖRTÉNETEK C.
HANGJÁTÉKSOROZATÁRÓL

Rádiózásunk történetében már több ízben fölmerült annak az igénye, hogy a közkedvelt — kedd esti — hangjátékműsorokon kívül más időpontokkal és más drámai műfajokkal (monodráma, dokumentumjáték, rádiógroteszk, lírai hangjáték, zsebhangjáték, életkép stb.) is megpróbálkozzanak. Az óhajtól aránylag hosszú út vezetett az első kísérletekig, kezdeményezésekig, megvalósításokig —, de az elmúlt fél évben, egy évben örvendetes változásnak és megpezsdülésnek lehettünk tanúi. A keddi hangjátékbemutatók és felújítások után ugyanis mind gyakoribbá váltak az urh-adón sugárzott szombati hangjátékműsorok is, sőt, mi több, egy-egy hangjáték, vagy sorozat (mint amilyen Hemingway művének rádióváltozata, az *Akiért a harang szól* is volt) a leghallgatottabb vasárnap délutáni *Sport, zene, derű* című műsorban is elhangzott.

Ez az oldódás és műfaji kerettágítás, s nyilván a hallgatók érdeklődése, eredményezte azt, hogy Majtényi Mihály *Garabonciása* után a múlt év végén, illetve ez év elején Gion Nándor *Kitalalt és igaz szenttamasi történeteket* feldolgozó tízrészes hangjátékát, majd pedig ezt követőleg Bosnyák István *Szemben a bíróval* című hétrészes dokumentumjátékát is másorra tűzte az Újvidéki Rádió.

Az előbbiről csak annyit, hogy a próbálkozás eredményei (hangulatos, eleven játék) és hibái (regényillusztráció, naturalizmus) szerint is rendhagyó volt tájunkon, hiszen eddig hazai szerző ekkora megtiszteltetésben még nem részesült, s ekkora lehetőséget sem kapott világa és mondanivalója kibontakoztatására. A két Gion-regény (*Rózsaméz, Virágos katona*) tíz részre bontása azonban egy-egy sikerültebb epizód ellenére sem aknázza ki az árnyalás, a dúsítás és az újraalkotás lehetőségeit, hanem inkább a könnyebben járható utat, a hagyományos megformálást, s az ugyanilyen hangjáték dramaturgiát és rendezést választotta. Ez utóbbit különösképp furcsálljuk, mivel Vajda Tibort kísérletező kedvű, bátor rendezőként is módunkban volt már megismerni.

Amde bárhogy is van, az 1977 októbertől két és fél hónapig sugárzott Gion rádiójáték-sorozat jóval kevesebb élményt és örömet nyújtott, mint amennyit kezdetben, oly jóhiszeműen, elvártunk tőle.

Tekintve, hogy Bosnyák István dokumentumjáték-sorozatának utolsó adását, a hetedik részt, február 11-én sugározta az Újvidéki Rádió — a még aránylag friss benyomások alapján ez utóbbiról valamivel több konkrét megállapítást is papírra vetnénk.

Legelőször is (a már rádiónaplókban is jegyzett észrevételek után) azt szeretnénk leszögezni, hogy ez a Sinkó Ervin halálának tizedik évfordulójára írt és bemutatott dokumentumjáték, ahogy azt Bosnyák István is nyilatkozta, nemcsak a jubiláns, hanem az egész XX. századbeli értelmiségi ember, művész, forradalmár és gondolkodó jubileuma volt, egy olyan tárgyilagos, tényekre alapozó, de szubjektív belső viaskodásoktól sem mentes kordokumentum, amely — vissza-visszatérő motívumként — az egyén és a közösség, az ember és politika, forradalom és erkölcs viszonyát taglalta, és a választásra kényszerítő helyzeteket vizsgálta, a mindenkori etikus magatartást, akkor is, amikor a történelem alakulásában és zivatarában oly nehéz volt tisztán látni, eligazodni, mint a hét epizódban érintett első és második világháború, vagy az októberi forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság idején.

A majd fél emberöltőt megidéző dokumentumjáték, Sinkó Ervin apatini gyermekkorától, szabadkai ifjúságától a Magyar Tanácsköztársaságig, a bécsi és moszkvai emigrációig, majd pedig Drvarig s a népfelszabadító háborúban való aktív részvételig ívelt; s éppen mert nemcsak Sinkóról, barátairól, ellenségeiről, szellemi vitapartnereiről vallott, hanem arról a mozgalmak korról is, amely világtörténelmet formált: joggal ragadta meg a figyelmünket, annál is inkább, mert az emberarcú szocializmusnak a széles néptömegek számára járható útjait is kereste.

A mindenféle hajszolt művészkedéstől mentes ember- és történelemvallatás éppen ezért a *Szemben a bíróval* című dokumentumjátékban — a látszólagos összetettség ellenére is — egyszerű, pontos és értelmes szavakkal szölt a nagy történelmi pillanatokról, a „megforgatjuk a világot”-szerű nekibuzdulásokról, a válságokról, s „az ember kicsi drámáiról”, és arról is, hogy lehetnek-e az embernek a forradalomban „privát” meggyőződései, illetve hogy a forradalomnak okvetlenül személyiségrombolónak kell-e lennie stb.

A forradalom, a szocialista forradalom történelmi, társadalmi, gazdasági, kulturális, morális és emberi célkitűzéseire vívott harca azonban — akár a nagy októberi szocialista forradalomról, akár a Magyar Tanácsköztársaságról, akár népfelszabadító háborúnkról vagy a függetlenégi harcokról van szó, az izgalmas dokumentumjáték tanulsága szerint — egy pillanatra sem torpanhat meg, erőtlenedhet el, mivel a történelmet, társadalmat és az embert alakító forradalmi változásokat, a dialektika törvényei szerint, az egymást váltó nemzedékeknek kell győzelemre vinniük. Valahogy úgy, ahogy azt Lenin is megmondta: „Mi elkezdjük ezt a művet. Hogy mikor, mennyi idő alatt, és melyik nemzet proletárjai fogják befejezni, lényegtelen kérdés. A lényeges az, hogy a jég megtört, az út megnyílt, az irány ki van jelölve.”

Bosnyák István *Szemben a bíróval* című Sinkó-művek alapján írt dokumentumjátéka — Varga István rendezésében, a Szabadkai Népszínház és az Újvidéki Színház tagjainak, valamint az Újvidéki Színművészeti Akadémia hallgatóinak közreműködésével — komoly munkáról, tehetségről és művészi alázatról tanúskodott. Ezért úgyszólván mindvégig izgalmas és helyenként lélegzetelállító, torokszorító volt, mert ha az egyedi életből, egyedi esetből indult is ki: a szellem és a forradalom mindegyre táguló horizontját pásztázta be, méghozzá úgy, hogy nemcsak a lángot és a fényt lobbantotta fel, hanem olykor-olykor, mit sem szépitve, lakkozva, a hamuba hulló zsarátokról, és az embert, történelmet is megcsapó füsttről sem hallgatott szemérmesen.

A mintegy negyven színészt, szereplőt felvonultató dokumentumjáték egyénekenkénti alakításait, a múltunkról, de a máról is szóló történet megannyi vonatkozását és tanulságát egy ekkoraka terjedelmű jegyzetben lehetetlen számba venni. Annyit azonban mégiscsak le kell szögeznünk, ha mindjárt futó benyomásként is, hogy a főbb szerepeket alakító Faragó Árpád (Sinkó I., Sinkó II.), Tusnek Otília (Cinner Erzsi), Sinkó István (Kun Béla), Gerich Endre (Lukács György), valamint Szkopál Béla, Ferenci Jenő, Barácius Zoltán, Balázs-Piri Zoltán, Fejes György, Horváth József, Arok Ferenc és mások tolmácsolása révén nem egy tegnapi tragédia, hanem egy eleven, vérből mai történet éledt meg előttünk. Egy olyan történet, amelyben a visszafogott, eszköztelen színészi játék, rendezés, hangfelvétel (Dušan Stojišić és Koncz Sándor, valamint Varga Éva zenei tanácsadóként való közreműködése) és a hangzásában is tárgyilagos szöveg volt a leginkább meggyőző.

Magának a hétrészes dokumentumjátéknak pedig egyik legnagyobb varázsa az volt, hogy a cselekvő embert, a történelem és a forradalom kihívásaira válaszolni kényszerülő embert úgy ábrázolta, hogy közben a történeteknek, az eseményeknek, az egyéni lelkitusáknak és a tömegjelenségeknek is belső izzást, képzeletünkben megelevenedő filmszerű pergést, máskor meg balladai szagátottságot, tömörséget adott.

A SZENVEDÉLYTŐL A TEHETETLENSÉGÉRZÉSIG

ADY ENDRE: *Életem nyitott könyve*.
Gondolat, Budapest, 1977.

Ady születésének századik évfordulója nemcsak a korábbi Ady-kötetek újra kiadását és új tanulmányok megjelentetését tették lehetővé, hanem a szó szoros értelmében véve „új” Ady-kötet megszületését is. Ez a kijelentés első olvasásra meglepőnek hangzik, hisz olykor még az újnak tűnő Ady-novella is megjelent már (gondolunk itt a közelmúltban újra felfedezett írásra az Új Írásban). Az új, a minőségileg új abban jelentkezett, hogy Kovalovszky Miklós „fellapozta” Ady Endre éketének nyitott könyvét, vagyis átolvasa és rendszerezte, új könyvvé formálta Ady önéletrajzi vonatkozású verseit, prózai írásait. Így a közismert Ady-életrajzok (*Önéletrajz*, 1909, 1913.) és Ady-versek önvallozásai (pl. *En nem vagyok magyar?*) mellé társultak, egymást egészítik ki a novella- és levélrészletek, az újságcikkekből vett ideillő szakaszok, melyeket Kovalovszky Miklós fűzött egybe rövid útmutató szövegátkötésekkel. Így Kovalovszky Miklós munkája és munkájának jelentősége nemcsak abban jelentkezik, hogy „válogatást” ad Ady Endre önéletrajzi jellegű írásaiból, hanem abban is — és abban igazán —, hogy új művet tesz elénk.

Király István kitűnő Ady-könyvére hivatkozik Kovalovszky Ady nagyméretű őszinteségigényének, önvallozástevő alkotásának jellemzője. Ez irodalomtörténeti szempontból annyit jelent, hogy szorosan kapcsolódott Ady Petőfi költészetének őszinteségideáljához, vallomástevő jellegéhez, másrészt pedig elzárkózott az Arany János-féle szemérmes, visszahúzódo, csak rejtetten megnyilatkozó költői magatartástól. Közismert versében maga Ady fogalmazta meg ezt a kitaruló költői alkattát, hogy szeretné magát megmutatni, hogy „látva lássák”. Már Schöpflin Aladár észrevette Ady költészetének ezt a jellegzetességét. Meztelenül állt kortársai elé, pörére vetkőzött. Például nem titkolta a költő nemesi származását, büszkén hivatkozott őseire (pl. *A tavalyi cseledekhez, Dózsa György unokája*).

Mennyiben jelent újat és eredetit ez az „új” Ady-kötet? Mindjárt az elején határozottan felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy csaknem minden író, költő — így Ady — számára is erőteljes, egész életre kiterjedő hatású volt a gyermekkor. (Érdemes ezt a vonást összevetni a kortárs Móríc Zsigmondéval, ki az *Életem regényét* írva csak a gyermekkor vonásait rajzolja meg. S ezt írta: „Tízéves koromig több történet velem, mint azóta ötven év alatt.” (Ady sokszor tér vissza szülőföldjére, a hehehupás, vén Szilágyba. Önéletrajzaiban is mindig szól erről: „Geográfia szerint a Szilágyságból jöttem, a régi Partiumból...” De talán még érdekesebb az a kép, amely a nagyközönség által kevésbé ismert novellák publicisztikai írások Szilágyságra vonatkozó részeiből rajzolódk ki. „Bocskorosok, parasztok, s mióta a filokszéra pusztít, pálinkát ivók, de akárhogy próbálták fogadni nadrágos és hétszilvafás göggel atyafiságukat előttem az atyám és a nagyatyám, biztos, hogy a rokonaim ök, ök az én rokonaim”, írja Ady A magyar Pimodánban, Tas Péter álarcá mögé rejtve. (Itt hadd jegyezzük meg, hogy a XX. század első felének magyar irodalmában milyen erőteljesen jelentkezett az az írói törekvés, mely az epikai alkotásokban is rejtetten őrizte, kifejezte az „ént”. Közismert, hogy Móríc Zsigmond regényeiben és novelláiban ábrázolt nőalakok, asszonytípusok nagy része az *Uri muri* Rhédey Esz-

terétől a *Rokonok* Szentkálnay Linájáig — Janka. „Harmincöt könyvem minden nőalakja ő...”, írta Móricz. S ezt a személyességet számos novella őrzi. Nem véletlenül emelte ki ezt a megközelítési szempontot Móricz életművéből a kolozsvári irodalomtörténész, Kántor Lajos a *Vallo-másos Móricz Zsigmond* című könyvében. Ugyanezt a líraiságot figyelhetjük meg Krúdy Gyula regényeiben, pl. a *Szindbádban*, vagy Kosztolányi Dezső műveiben, pl. az *Ésti Kornél*-novellákban.)

Ady verseiben is gyakran hivatkozik ősmagyar származására (*Önd vezér unokája, Gyáva Barla diák*), de ennél is talán gazdagabb az édesanyját és apját idéző írások sora. Anyját azonosítja szülőföldjével: „Érdmindszent nekem legeslegelőször is az édesanyámat jelenti, aki sóhajtani sem mer, ha én netalán alszom...” És nagyon sokszor felmerül Adyban az apja kérése, vágya, hogy „kivirágoztassa a hétszilvafát...” Vagyis jogot végezzen, és aztán valamilyen megyei állást vállaljon el. Majd Móricz Zsigmond írói kibontakozásakor az a boldog hiedelem él benne, hogy szülőföldjük a jövő „dagasztóteknője”. De látja a falu hihetetlen elmaradottságát is. S amikor későbbi versében keserűen érzi a kivándorlók sorsának kilátástalanságát (*Ülj törvényt, Werbőczy*), valószínűleg szülőfalujának effajta élményeit dolgozta fel. Nem véletlen az sem, hogy legtöbbször tragikus, komor hangnemben írt Érdmindszentről, szülőfalujáról, és csak ritkán oldódik ez a hang (pl. *Májusi zápor után*). Bár elmenekül innen, mégis mindig visszatér. Mert: „Vagyok tékozló és eretnek, | De ott engem szánnak, szeretnek, | Engem az én falum vár.”

Sok mindent árul el Ady egyik novellájában, melyben dajkáját és önmagát beszélteti, világosan jelezve saját magát „En”-ként. Mózes Jánosné pedig, az ő dajkája az „ártalmas”, mesékre szoktatta a gyermek Adyt. A végtelenül érzékeny Ady néhány írásában vall gyakori félelméről („Félek, tehát vagyok, félek, mert jaj, élet adatott nekem...”), sőt halálfélelméről. A gyermekkori félelmek, hiedelmek és a később írt versek párhuzamára figyelmeztet a Kovalovszky Miklós által összeállított Ady-kötet. A *Torony-ember gyilkossága* című írásának félelemérzete és víziója közös a *Jó Csönd-herceg előtt* című versével. „Különbösen holdvilágos esteiken és éjszakákon, amikor nagyon, halálosan kell szaladnia annak, aki nem akarja, hogy fejére taponson a Torony-ember”, írja. És a versben így: „Holdfény alatt járom az erdőt. | Vacog a fogam s füttyűrészek. | Hátammögött jön tíz-öles, | Jó Csönd-herceg | És jaj nekem, ha visszanezek.”

Az *Életem nyitott* könyvének számos lapja az Ady-szerelmekről szól. A *Zsuzsu és én* című novella kis zsidó lánya és az *első asszony* című versének Gizella zsidó lánya rímel egymásra. Igen korán „háborgatják” Adyt a lányok. „Jönnek Ottília és a többiek, s mind kegyetlenek hozzám...” A Nagykárolyba érkező színésznők világa megszedíti. És a fehér bőrű cselédlány, Náncsi ha velők hancúrozott, abban rengeteg elfojtott nemiség, szerelemvágy is volt (*Régi tavaszi háború*). A kis Dudusban arról ír, hogyan lepte meg őket egy téli estén az ivóba hozott új csucsai lány, az álmos szemű kis Dudus. „Sok zsebpénzt csaltam ki szegény bolondított édesapámtól, s a kis Dudus kezdett ragaszkodni hozzám.” A halál négyes fogatjában pedig így emlékszik Ady a korai lányokra: „Az a leány a leányok leánya, kiről nagyon ifjú korunkban annyit álmodunk, hogy pironkodva kell fejcsováló, komoly orvosok ajtaján kopogtatnunk...” A Zsóka-szerelem sokáig él Adyban. Tanár szeretne lenni, és el akarja venni feleségül, idézi az *Ila nemet mond* című novellájában. A Gretchenben így emlékszik rá: „Barna volt. Szép, tüzes szemű, szenvedélyes.” Debrecenhez fűződik a rejtélyes levél-szerelem, az Adyhoz hűséges, szerelmesen kötődő lány, „Kiváncsi”, kiről csak hatvan év múltán derült ki, hogy Varga Ilonának hívták. Egyszer Puskin hősnőjét, Tatjánát emlegeti a Kiváncsihoz írt versében: „Tatjana írt...” Eléggé közismert Ady és Rienzi Mária kapcsolata. Betegségét is tőle kaphatta. A híres novella, a *Mihályi Rozália csókja* ezt az életepizódot örökítette meg. „Csupa rózsákat nyíltott a vérem, haragos, tüzes, bő

szerelmi rózsákat..." Majd méltóképpen és súlylal szerepel a kötetben az Ady—Léda szerelem története: a kezdeti levelektől („Csókolom a kezét; jó estét kívánnék, de éjjél már elmúlt...”), a későbbi szenvedélyes sorokig („Valósággal fuldoklást érzek már... No, nem bírom tovább”...), a győtrő veszekedésekig („Adél is messze van attól, hogy normális legyen...”).

Fontos prózai dokumentumokkal gazdagodik a már ismert pályakép: például Ady és az iskolák kapcsolatát vizsgálva. A gyerekkori félelmetes Pokol-játékok novellában idézi föl, a nagykarolyi órák rettegett hangulatát pedig pl. a *Norbert pap látomásában*. Legtöbbször Zilahra emlékezik, mégpedig mindig nagy szeretettel. „Csodagyermeknek tartottak még tanáraink is” (*Katinkáig*). Kincs Gyulára, ki első versét megjelentette, mindig szeretettel emlékezett. Az *Üzenet egykori iskolámba* híres sorai Zilahra vezetnek. Debrecenben „igen gyöngé jogászocska” volt. Majd mint újságíró próbálkozik, de az igazi harcos publicista Ady Nagyváradon született meg az irodalomtörténet és az Ady-vallomások szerint is. Itt írja híres cikkét a Kanonok-sorról, itt védi meg tolla szabadságát, itt figyel fel a Somló Bódog-ügyre (*Merénylet a nagyvárad-i jogakadémián*). A fogházbüntetéskor így szól: „En megdobtam őket kemény szavak kövével, s ők rabkenyérrel dobtak engem vissza.” A föl-földobott kőként mindig hazatérő, Párizs-járt Ady ezernyi emléke, megfigyelése tér vissza versekben, cikkekben. „Gyönyörök és fájdalmak szent városa, ölelj engem magadhoz”, írja. A „bedekkeri” nevezetességeken túllép, észreveszi a magyar elmaradottságot, Léda szerelme szépti meg e napokat (*Egy ócska konflisban*), és betegségével kínlódik. Itt is olvashatunk pár versszakot a még mindig nem eléggé ismert és elemzett *Margita élni akar* című verses regényéből, melynek egyik fejezete párizsi élményeit is visszatükrözi: „Es Páris volt hazánk helyett hazánk...”

Ady *Életem nyitott könyve* rengeteg versrészletet, újságcikkből, novellából és levélből vett szemelvényt tartalmazva kalauzol el bennünket Ady szavai szerint az Ertől az Óceánig, a költő barátaitól ellenségeiig, lázadó szenvedélyétől keserű tehetetlenségéig, álmaitól csalódásáig új és új szövegeket fedezve fel a versekből ismert motívumokra visszhangozva. És a fogyó szövegek sejtetik az elnémuló költőt, a betegség és halállal küzdőt, ki így búcsúzott: „Semmit sem fordíthattok meg...” (Gondolat, 1977.)

SZEKÉR ENDRE

A KRITIKAÍRÁS ISKOLÁJA

KOSZTOLÁNYI DEZSÓ: *Egy ég alatt*.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Abban a példamutató gonddal és hozzáértéssel szerkesztett sorozatban, melyben Réz Pál adja ki Kosztolányi összes írásait, ezúttal kritikáiból, portréiból és esszéiből jelent meg egy csokorralaló. Valamennyi magyar művészeti tárgyú írás, némelyik azonban messze túlnő keretén és rendeltetésén. Kosztolányi mindig szívesen tekintett ki a rokon művészetre és a zenére, így a sorozat eddig megjelent kötetéhez hasonlóan az *Egy ég alatt* is fontos művelődéstörténeti dokumentum, egy korszak és egy nemzedék ízlésének önarcképe.

Manapság sokat beszélünk a kritikáról. Írók és kritikusok között gyakran táng mély szakadék, s mindkét tábor a megértés és a szeretet hiányával vádolja a másikat. Nos, Kosztolányi kritikusi gyakorlatában mindenekelőtt az ragadja meg az olvasót, mennyi szeretettel közele-

dik az íráshoz és az irodalomhoz, mily megértéssel hajlik minden megjelent kötet fölé, s abból elsősorban nem a hibákat akarja kiolvasni, hanem azt az egyetemesebb üzenetet, melyet minden író — tehetségének és adottságainak függvényeként — igyekszik belevésni munkáiba. Kosztolányi bámulatosan érzékeny szemű olvasó volt. A jó, az érték sosem kerülte el figyelmét. Meglehet, igaza van Bóka Lászlónak, amikor figyelmeztetett, hogy Kosztolányi jobbára agyonhajszolt újságíró módjára olvasott, rohanvást átlapozva a kezébe került könyveket, azokból felületes impressziókat gyűjtött. Nemzedéktársai körében sokat emlegetett kivételes műveltsége és tájékozottsága talán ilyen forrásokból is táplálkozott. De akkor sem lehet elvitatni, hogy remekül értett ahhoz, hol nyissa ki a könyvet, melyik egy-egy regénynek vagy verseskötetnek az a pontja, ahonnan rálátás nyílik az egészre, amelyik jellemző az íróra, törekvéseire. A hibákat is elmondja, persze. Csak éppen nem — vagy nagyon ritkán — bántó szándékkal. Talán két kivétel van. Az egyik: Szabó Dezsőről írt méltatása az Új Nemzedékben, 1920-ban. Ennek azonban előzményei vannak Kosztolányi személyes életrajzában is, kettejük felhőtlenül induló, majd egyre komorabbá váló kapcsolatában is. A bíráló akkor született, amikor Kosztolányit volt fegyvertársai is az ügy árulójának nevezték a Pardonrovatban írt szerencsétlen cikkei miatt. Lelki egyensúlya megbomlott, s tétován kereste azokat a kapaszkodási pontokat, ahol újra szilárdan megvetheti a lábát. Szabó Dezsővel, aki az 1919 őszen alakult jobboldali Magyar Írók Nemzeti Szövetségének volt az elnöke, hamarosan megromlott a kapcsolata. (Ellentétes jellemükről, fellépésükről egyébként rendkívül érzéletes képet rajzolt egyik emlékezésében Bohuniczky Szeffi.) Szabó Dezső egy nyilatkozatában bántó élel nyilatkozott Kosztolányi költészetéről, s alighanem ez a túsúrás robbantotta ki kettejük irodalmi harccá terebélyesedő afférját.

A másik: a sokat emlegetett Ady-revizió. Nem érdemes itt és most e cikk sok-sok kommentárját és magyarázatát újra elősorolni. Az azonban biztos, hogy a köztudottakon — Kosztolányi személyes sértettsége Ady lekezelő bírálata miatt; nemzeti ideáljai gyökeres különbözősége; féltékenysége stb. — kívül Kosztolányi életében is megvannak azok a motívumok, melyek az Ady-cikk felé mutatnak. Egy ilyenre utal Komlós Aladár is, amikor Kosztolányi fiatalkori *Írók ellenségei* című írását idézi, melyben a fiatal költő arról ír, hogy minden nagy írónak megvan a nagy ellensége is, aki olykor hosszú évekig halogatja a leszámolást. Ilyen motívum az is, hogy az irodalom szabadságának eszményéért mindig síkra szálló író bizonyára meglehetősen idegenkedve nézte a már-már túlcsoorduló Ady-kultuszt, amely kétségtelenül sok hordalékot is vitt magával, hiszen hovatovább már a „bugaci fajvédők” is a magukénak érezték költészetét. Nem véletlen, hogy az *Édes Annában* Vizyné epés szavakkal fakad ki Moviszterné ellen, mert az mindig az Ady-matinékra jár. Nem szeretném sem védeni, sem menteni Kosztolányi írását, mert az — és ebben is igaza van Bóka Lászlónak — valóban „menthetetlen”. Az azonban kétségtelen, hogy vitairatának nagy része volt abban, hogy Ady ismét az irodalmi élet középpontjába került az irodalom perifériájáról, amikor letehatték mellette voksukat mindazok, akik valóban előképüknek érezték költészetét és költői magatartását.

Nennyit Kosztolányi „ellenszenveiről”. Sokkal vonzóbb és hálásabb feladat „rokonszenvei”-ről szólunk. Ne tévesszen meg senkit, hogy sok közepes, olykor harmadrangú íróról is az elismerés hangján beszél. Ennek részben az a magyarázata, hogy senkit nem akart és nem is tudott megbántani. Népszerűsége szomjas egyéniség volt, de mások rokonszenvét nem törtető könyököléssel, irodalmi „pofonokkal” akarta kiküzdeni. Ellenkezően! Rendkívül megértő, segítőkész ember volt — Márai Sándor mondja el, hogyan beszélgetett órákig a szomszéd ház házmesterével és annak feleségével, aki később Édes Anna mintája lett —, s úgy érezte, hogy a bíráló maga is a segítség egy formája. Mi sem igazolhatja ezt inkább, mint hogy József Attila *Medvetánc* című kötetének gyűjtőívére sokat emlegetett elismerő nyilatkozatát írta. Vagy hogy oly fokozott elismeréssel szóló Gelléri Andor Endre *Szomjas inasok* című novellás kö-

teréről. Hogy védelmére kelt az akkor még ígéretes tehetséget felvillantó Sértő Kálmánnak. S a példák számát jócskán lehetne szaporítani. Tény, hogy kritikái nemcsak a lelkes olvasó impresszionisztikus feljegyzései, hanem egy mély humánus szellem vallomásai is.

Voltak persze kötöttségei is (melyik kritikuskak nincsenek?). Alkalmazkodnia kellett ahhoz a környezethez, ahol élt és a kenyerét kereste. (Becsületére legyen mondva, sosem tagadta, hogy a vajás kenyeret jobban szereti, mint az üreset. Ezért érezzük olykor „diplomatikusabbnak” a kelleténél.) Nem tagadta meg irodalmi ízlését, orientációját ilyenkor sem! Csak mint a stílus és a magyar nyelv utolérhetetlen művésze, úgy tudta megfogalmazni mondanivalóját, annyi ékesszólással, a kifejezés oly sok finom árnyalatával, hogy észre sem venni, amint az irodalmi kérdésekről észrevétlenül átsiklik a személyesekre. Megkerüli a feladatot. Vagy igyekszik olyan kapcsolódási pontokat találni, melyek alkalmasak a „párbeszéd” bonyolítására. Így írhatja le Rákosi Jenővel kapcsolatban: „Azok, akik évek hosszú során át nyílt harcban álltak velem, összeforradnak most a mesterségük szeretetében, és noha más-más utakon mennek a tökéletesedés felé, s nem változó hittel vallják céljukat, az el nem oszlatható ellentéteken át is érzik minden írói munka gyönyörűsége testvériségét.”

Ez a „gyönyörűsége testvériség”, a fegyvernyugvás áhítatos csöndje örök nosztalgiája Kosztolányinak. Lelkében érintetlenül őrizte mindig ifjúságának ideáljait. Akkor „künn az utcákon a legangyalibb nyugalom volt. A béke arany verőfénye csorgott végig a közeli cukrászdák krémlepenyein, a könyvesboltok díszkötésein, a leányok kontyán, a tiszték sujtásán. Háborúról, összeomlásról, jobb- és baloldali forradalmakról csak könyvekben olvastunk” (*Négyesy László*). Benne van ebben a szemérmesen leplezett önvallomásban Kosztolányinak sok világnézeti korlátja is: egyként idegenkedett a jobb- és baloldali mozgalmaktól és az erőszak minden formájától. Ezekkel szemben féltve óvta az irodalom függetlenségét. A szülői házból hozta a kötöttségeit, melyek neveltetése során csak erősebbé váltak. Ő, aki oly könnyen tudott részvétre hangolódni minden ember iránt, s az expresszionista részvétlíra hatásától sem mentesen ábrázolta az esendőt, a szegényt, a harcnak semmiféle formáját nem vállalta volna a világ megváltoztatásáért. Nem harcolt a kritikában sem. Tudott rajongani, csettinteni, ha bravúros megoldást tapasztalt, felujjongott, ha igazi irodalommal találkozott; csak éppen a bajvivásnak az a fogcsikorgató eltökéltsége hiányzott belőle, mely annyira magával ragad Ady publicisztikájában, s oly mélységben gondolkodtat meg Babits írásaiban.

Egész életműve annak bizonyosága, hogy elkötelezett, etikus tartással, nyugtalan szomjúsággal kereste a szépségnek pontjait a művészetben. E kötetben olvashatjuk néhány beszélgetését is, melyek talán legtöbbet árulnak el ilyen jellegű vonzalmairól. Kiemelkedő stílári remeklés például a Bartók-interjú. Az írónak azt a csodálatos adottságát figyelhetjük meg ebben is, hogy az élet minden pontján fel tudja fedezni az idill és a tökéletesség villanásait. Ilyennek ábrázolja Bartókot is. Jellegzetesen kispolgári környezetben, körülölvya édeskés operettdallamokkal sem hagyja eltéríteni magát úttjáról: „az élet lármája körülveszi, melyet ő, a benne lévő rendre figyelve, visszatol magától...” Hogy ez Bartók-e valójában, vagy inkább maga Kosztolányi, arról megint hosszan lehetne értekezni. Az bizonyos, hogy élet „lármája” őt sem zavarta túlságosan, mert folyvást egy virtuális világot igyekezett megteremteni magában, olyan boldog sziget, melyen a szépség és a művészi tisztaság törvényei az uralkodók, s ahol mindenki szüntelenül elegánsan, hibátlanul megkötött nyakkendőben járkal, s nem nyakkendő nélkül, állig gombolt ingben, mint hite szerint a népies írók, akik nem törődnek a vers ékességével, a rímmel.

„Teleszórják arcomat virággal, csupa szagos és színes, kék, fehér, fekete-piros rózsával, hogy szinte fulladozom alatta. Szemképráztató színeket látok és hangokat hallok, dallamosan előrekiyöző verssorok híze-

legnek fülemnek." Ezzel a néhány gondolattal kezdődik a Dutka Akosról írt kritika. „Kényelmes és egyszerű volna bohócruhába öltöztetni érzéseimet, s elküldeni hozzá, hogy fricskázzák meg, szórjanak eléje tüsszentőport, nyomjanak barackot a fejére. A humoristákat így szokták ünnepelni.” Ez a Nagy Endre-köszöntő néhány bevezető mondata. „Pompa van ebben a könyvben.” E találó szavakkal indítja Szomoryról írt kritikáját. Mi sem állt távolabb tőle, mint az irodalomtörténetieskedés, a szakszerűség. Költő módjára írt a könyvekről; ezért tudott oly találó lenni vagy olyan elképesztően nagyokat védeni. Ha érdeklődéséhez, izléséhez közel álló alkotókról írt, bámulatos átéléssel, hitellel fejtette fel művészetének titkait. Ellenkező esetben könnyed lépésekkel szökölt a felszínen, anélkül, hogy észrevennénk: terhére van a földat. Nála mélyebben kevesen elemezték például Füst Milán vagy Karinthy művészetének titkát. Rengeteg érdekes dolgot mond el Babitsról, de magával a jelenséggel nem tud mit kezdeni. Babitsban élete végéig azt a fiatalembert látja, akivel oly lázas leveleket váltott a művészet mibenlétéről, az erkölcsről és a magyarságról, s nem tudta (vagy nem akarta) észrevenni, hogy útjaik már akkor kettéváltak. Olykor egyetlen mondatlalt rátapint a lényegre (Szini Gyuláról írja: „Szini Gyula írásaival a mai korba menti a tündérmesét.”; Somlyó Zoltánról: „Az új magyar literatúrának már vannak klasszikusai. Somlyó Zoltán ennek a frissen serdült irodalomnak egyik jellegzetes romantikusa.”), és nemcsak irodalmi kérdésekben, író-társaival kapcsolatban tud kimondani végérvényes dolgokat, hanem a kor nagy festőiről, muzsikusaikról is. Milyen érzékletes, ahogy Gulácsyt jellemzi! („A költő vette ki az ecsetet a festő kezéből.” Máskor pedig, gyakrabban, ez a költő nyújtotta oda neki, hogy fessen.”) Milyen találó, amit Zerkovitz Béláról mond! („Nem tesz erőszakot a művészetem.”)

Mindez ismét azt bizonyítja, ha impresszióira hagyatkozik, remekül tapint a lényegre. S hasonlóképpen majdnem mindig telitalálat amit a művészi megjelenítés kapcsán mond el. Annyira tudatos, érzékeny művészalkat volt, hogy azonnal rezonálni tudott minden hasonló törekvéstre, még akkor is, ha az csak egy villanás erejéig tört fel a műből. A magyar kritika történetének volt egy időszaka, amikor a művek formai vonatkozásairól kevesebb szó esett a kelleténél. Kosztolányinál találjuk a példát: mit jelent, ha egy igazán érzékeny kritikus fel akarja fejteni az alkotás titkait. Milyen magától értetődő természetességgel érvényesíti gyakorlatában a tartalom és a forma egységének elvét! Csak mert ez számára olyan természetes, nem beszél róla. Rátékint a műre, felragyog a szeme vagy éppen elkomorodik egy kicsit, s beszámol érzéseiről, elmondja, amit fontosnak, jellemzőnek vél. S máris hatalmába kerít műelemzésének varázsa, utolérhetetlen könnyedsége, játszi humora; ötleteinek petárdái gyúlnak, s szívesen belefeledkezünk az ezerszínű tűzijátékba akkor is, ha tudjuk, hogy nem az eredeti műalkotás ragyogtatja fel e varázsos színeket, hanem ez a kivételes tehetségű olvasó, aki ott is kigyújtja szellemének bombácskáit, ahol inkább a szürke unalom terpeszkedik.

„Az őstehetségek kiállításán járkálok és boldog nyugtalansággal, megindultan jegyezgetek” — írja Bereczki András állatszobráival kapcsolatban. Voltaképp egész kritikai működését ez az attitűd jellemzi: boldog nyugtalansággal, és alig palástolt megindultsággal jár-kei az irodalomban, jegyzi fel benyomásait, osztja meg az olvasóval gyönyörűségét, s mert annyira szomjas lélekkel keresi a szépet, hajlandók vagyunk neki — csak neki — elhinni, hogy a rút is lehet szép.

A kritikusoknak többnyire nem erényük a humor bölcsessége. Feladatukat véresen komolyan veszik. Kosztolányi ebben a vonatkozásban is kivétel. A színészek olykor néhány szót szólnak a közönség tájékoztatására, a szerzői utasítás szerint: „félre”. Kosztolányi pont fordítva tesz: a közönségnek mondja el benyomásait a könyvről, aztán egy-két mondatot „félre”, csak az írónak sűg, közben alighanem egymásra kacsintanak, s hogy kipróbálják egymás igazi tehetségét, nem a várt végszót adják egymásnak. Ezek a látszólag mellékes, „félre” tett megjegyzések olykor a kritika vagy a méltatás legértékesebb gondolatait rejtik. Mert Kosztolányi világában minden apróságnak, minden lényegtelennek látszó tény-

nek, szónak pontos és fontos helye, mondanivalója, súlya van. Nemes Nagy Agnes írt erről a *Boldog, szomorú dal* elemzésében, s a költőtárs érzékenységével láttatta meg e látszólag lényegtelen mozzanatok mélyre nyúló valósággyökereit.

Rokonszenvesek elfogultságai is. Szívósan és eltéphetlenül őrizte azokat a szálatkat, melyek szülővárosához, Szabadkához kötődtek. Emlékezetesen szép, könnyes melegségű nekrológot írt például Lányi Ernőről, kinek „megjelenése...átalakítóan hatott az egész városra. Elég volt közelsége, az ő varázsos, sugallatos egyénisége, s az alföldi buckák fölött muzsika zendült, a szabadkaiak zenélni kezdtek, Lányi-dalok hangjai szűrődtek ki az ablakokból, s este, mikor sétáltam az elhagyott utcákon, mind gyakrabban hallottam a zongorákon Bach, Beethoven, Csajkovszkij melódiáit is”. S ugyanilyen lázas elfogultsággal, szeretettel, rokoni együttérzéssel adott hírt Csáth Géza műveiről, sikereiről is. Több volt ez, mint lokálpotriotizmus. Meglehet, hogy Szabadkáról, a „koporsós” városról szomorú képet festett Sárszeg képében, ám ugyanakkor tudta, miért kell hálásnak lennie, melyek azok a szellemi hatások, melyeket magával vitt élete során. Ha tehette, ha csak módja volt, kötelességének érezte elmondani, milyen hálás ezekért az indításokért, s hogy ezek mennyire meghatározzák egész művészi habitusát.

Réz Pál úgy rendezte sajtó alá ezt a gyűjteményt, ahogy Kosztolányihoz illik: elegánsan, szerényen, mégis teljesen meggyőző módon. Eddigi gyakorlatához híven a név nélkül jegyzett tárcákat csak akkor iktatta a függelékbe, ha perdöntő bizonyítékai vannak arra vonatkozóan, hogy Kosztolányi írásai. A bizonyítékokat itt nem sorolja elő, de ha ő azt mondja, „feltételezhetjük”, akkor „biztosak lehetünk” abban, hogy Kosztolányi-szöveget olvasunk. Nem kétséges, hogy *A varázsló kertjéről* és a *Muzsikusok* című Csáth-kötetről írt, a Hétben megjelent névtelen bírálatoknak ő a szerzője. Mégis helyes, hogy a fő szövegbe nem vette be ezt a két írást, hiszen egész gyűjteményének alapelvehez maradt így hű.

A kötet jegyzetei az eddigiekhez hasonlóan tömörek, szűkszavúak, de minden lényeges közlést, minden lényeges adatot tartalmaznak, s bennük egy teljes Kosztolányi-monográfia elemei rejlenek. Őszintén reméljük, hogy Réz Pál e sok áldozatot, tengernyi munkát jelentő szövegkiadás után ezt a tőle rég várt monográfiát is elkészíti majd.

RÓNAY LÁSZLÓ

HITELES JELENTÉS AZ ORSZÁG SARKÁBÓL

HERCEG JÁNOS: *Emborsor*.

Forum, Újvidék, 1977.

Most, amikor írónk java része inkább a múlt felé fordul (gondoljunk csak a nemrég megjelent történelmi regényekre), izgalmas élményt ígér Herceg János mai témájú kötete. A könyv valójában az utóbbi két-három év eseményeit tárgyalja, azokról számol be. A recenzensnek nem annyira a műben kimutatott, hitelesnek minősíthető valóság megkérdőjelezése a szándéka — ezzel mintegy feltétlen bizal-

mat szavaz és elismerését fejezi ki a szerzőnek —, hanem az író valósághoz való viszonyulásának elemzése, illetve az azzal kapcsolatos megállapítások levonása.

Miután érdeklődéssel elolvastam az *Emborsort*, első maradandó benyomásom az volt, hogy szerzője Vajdaság északnyugati sarkának — tájnak, embereknek, közelmúltnak, jelennek egyaránt — valóságos szerelmese, ez a világ szinte bűvöleté-

ben tartja, elszakadni nem tud tőle, míg él. Vele lélegzik, érverését méri, a tapasztaltakat pedig lejegyzí, s így lesz belőle e vidék krónikása. Hercegnek mindenhol van barátja, jó ismerőse, akik szívesen tárulkoznak ki előtte, de vonatkozik ez azokra is, kik esetleg csak egyszer találkoztak vele. Ezen hatalmas közvetlen élményanyagra támaszkodik ez a gyűjteménye, ami irodalmunkban ritkaságszámba megy. Ezen túl vonzza szűkebb pátriájának régmúltja is. Hiszen írásaiban lépten-nyomon felbukkannak a múlt eseményei, legyenek azok hiteles történetek vagy csak immár mitizált emlékek.

Az *Emborsor* három szerkezeti egységre osztható: a bevezető írás címe: *Hajógyár*, ezt követik a rövidebb jegyzetek, a kötetet pedig a *Doroszló* zárja le. Úgy vélem, hogy terjedelme és egyéb jellemzői miatt ez az utóbbi a gyűjtemény legértékesebb munkája. Ebben sikerült legjobban a „pillanatfelvétel”, a múlt és a jelen szintetizálása, az emberek „beszéltetése”. Mert a szerző írói módszere nagyjából a következő: rövid történelmi bevezetőt ad (a konkrét esetben a település keletkezésének a történelmi regény stílusában való felelevenítése), majd a jelen ábrázolására tér át, amelyet igen gyakran a közéletben szerzett személyes élményei egészítenek ki. A legnagyobb teret a falubeliek beszéde teszi ki, ez Herceg másik írásának, a *Hajógyárnak* is a magva. Ki kell emelni, hogy ezek a megnyilatkozások, amikor is emberek mondják el életútjukat, vagy ecsetelik jelenlegi helyzetüket, minden szempontból hitelesen hatnak és a dokumentumirodalom irányába mozdítják el a művet. Herceg igyekszik teljes képet adni a mai Doroszlóról és ezt a teljességet sok apró egységből megteremteni, azzal, hogy az ő gondolatai, észrevételei képezik a kötőanyagot. Nem tudom, hogyan jegyezte le a megkérdezettek szavait, de amennyiben csak az emlékezésére támaszkodott, műszaki segédeszközre nem, akkor a doroszlóiak nyilatkozatainak felelevenítése rendkívül jól sikerült. Erezhető, hogy az író nagyon jól ismeri a megkérdezett embereket. Megszóval itt öreg, fiatal, iparos, földműves, gyári munkás, falusi vezető, ér-

telmiségi, tanuló. A mai valóságról vallanak szinte mindannyian. Herceg — és ez feltétlenül dicséretére válik — ügyesen szelektál, méghozzá olyan értelemben, hogy a valóságunkról alkotott egyéni vélemények, legyenek azok hízelgőek vagy bírálók, gyakran mintegy ellenpótlást képeznek. Jogos vagy jogtalan bírálat is elhangzik azzal a szerzői indoklással kapcsolatban — és ez helyénvaló is —, hogy társadalmunk jelenlegi alakulásakor ellentmondások tapasztalhatók, amelyek egy-egy ember tudatában különböző módon csapódnak le, és a legnagyobb hiba lenne hallgatni róluk. Ez az írás, akárcsak a többi is, mentes valamilyenfajta mesterkelt hurraóptimizmustól, mert igyekszik tárgyilagos képet nyújtani ennek a bácskai falunak mostani életéről.

A *Hajógyárban* alkalmazott írói módszer nagyjából megegyezik azzal, amelyet a fentiekben vázoltunk Doroszlóról szólva. A különböző inkább a tárgyalt környezet problémakörében rejlik. Míg a *Doroszló* főleg a falu átalakulását igyekszik görcső alá venni, addig a *Hajógyár* a gyáripár születését és fejlődését példázza. Mindkettő alapját a városiasodás immár néhány esztendeje tartó erőteljes folyamata képezi. Ebben az írásban is közvetlen beszélgetések folyamán emberi sorsok bontakoznak ki, hogy aztán belőlük álljon össze a kép: a bezdáni hajógyár múltja, jelene és részben jövője.

A többi írás címét egy-egy kis helység neve és évszám képezi, pl. *Csonoplya 1976*. Az olvasóra ez tévesztőleg hathat, mivel egy monográfia magvát sejtethi benne, holott az írás csak a szerzőnek az illető helységgel kapcsolatos élményeit mondja el rendkívül röviden. Az évszám valószínűleg az élményszerzés időpontját jelzi. Ezek a rövid jegyzetek már szubjektívebbek, s bár az emberek nyilatkozatai képezik még mindig a központi mondanivalót, mégis mindjobban megnyilvánul a szerző élménye. Rendszerint csak érinti a problémákat, legyen az az adópolitika, magányos orvosnő sorsa falun, amatőr színjátósok küszködése. A múlt iránti nosztalgikus érzés dominál bennük, hiszen mondjuk a *Bács* azzal kezdődik, hogy virágzó kisvárosról tesz

említést, hogy aztán az egészben csak a múltról elmélkedjek, a mai Bácsról nem tudunk meg belőle szinte semmit. Van valami elemi lírai és megindító az *Élősziget* című írásban, a batinai kompról szóló pedig a szerző emlékműve ennek a lassan feledésbe merülő járműnek. A *Babapusztában* és *Sepsében* is a múlt és jelen találkozik, de a mérleg az utóbbi javára billen.

Az *Embersors* mindenekelőtt riportkötet, hiszen a riporttalányok beszéltetése feltétlenül tudósítást jelent. A valóságról kapott kép tárgyilagos, a tények ismertetése és felvonultatása meggyőző, a tipikus keresése a dicséretes, de a szerző nem törekszik feltárni az okokat és az összefüggéseket, levonni a következtetéseket, az olvasót meggyőzni arról, hogy ezek a következtetések helyesek. Érthető is ez, hiszen maga írja: „Én nem azért jöttem ide, hogy az »igazat« írjam. Csak tényeket és eseményeket, nézeteket és felfogásokat jegyzek le. Nem ítélni jövök, mert nem vagyok bíró, csak tanúja vagyok ennek az ellentmondásoktól korántsem mentes változó világnak Doroszlón is.” Más szóval: írónk célja csak a tényekről való beszámolás, az „ítélethozatal” az ol-

vasóra bízva. Így aztán könyve nem riport és nem szépirodalom, nem szociológiai kutatás, de történelmi tanulmány sem. Mindegyikből egy kevés.

Olvasásakor tanúi lehetünk a lelkében folyó, a múlt és jelen közötti harcnak. A múlthoz érzelmi leg erősen kötődő író gyakran értelmetlenül áll a valóság egyes jelenségeivel szemben. Ugyanakkor azonban, leküzdvé nosztalgiaját, elismeri, hogy a jelen társadalma többet nyújt az embereknek, mint a múlté. Egyébként is végső soron könyve „csak” emberi sorsok adekvát leírása, nem pedig társadalmi kép. Van azonban az *Embersorban* valami, ami fényessé teszi: Herceg János emberszeretete, amely megért és megérteni igyekvő magatartásából ered. Többek között talán épp ez akadályozza meg abban, hogy ítéletet mondjon. A könyv másik tagadhatatlan nagy értéke, hogy kimutatja: jelenünk gazdag eseményekben, változásokban, hiszen riportjai kitűnő alapul szolgálhatnak néprajzkutató tanulmányoknak vagy kortárs regénynek és elbeszélésnek. A szerző emberszeretete és a lehetőségek gazdag feltárása az *Embersors* legnagyobb értéke.

VARGA ISTVÁN

A DUNA VALLOMÁSA

EMIL BOLESLAV LUKAČ: *Spoved' Dunaja*.
Slovensky Spisovatel', Bratislava, 1976.

A század első esztendejében született szlovák költő és műfordító, akinek egész életét állhatatosan, szinte makacsul végigkísérte a szlovák—magyar irodalmi közeledés gondolata, a húszas években előszeretettel fordította Ady Endrét, József Attilát és a Nyugat költőit, most végre megérkezett álmai beteljesedéséhez: Ady Endre *A Duna vallomásának* címadó versével kiadta a teljes magyar költészet antológiáját Janus Pannonius versétől kezdve egészen a kötetzáró Tamás Menyhért költeményéig.

Az öt évszázadot öt csoportra osztotta. Lírájában a hviezdoslavai hagyomány a modern szimbolista és expresszionista irányzattal ötvöződik, de az igazi költészet megszállottja fordítási elveiben is mindig hűséges marad a jó műfordító alapelveihez: az igazat visszaadni a fordításaiban. Mindig alázatosan közeledett az eredeti vershez, vagyis mindig „költői” fordító volt, de mindig hűséges maradt az eredeti szöveghez, már amennyiben ezt a lehetőség megengedi. S akár Bornemisza Pétert vagy Balassi Bálintot

fordítja, akár Zrínyit vagy Csokonait, Arany Jánost vagy Petőfi Sándort, Ady Endrét vagy Illyés Gyulát, mindig úgy fordít, hogy elsősorban az eredeti szerzőhöz marad hű és nem igyekszik önmagát, a saját egyéniségét előtérbe tolni, amint ez az újabb műfordítók részének sajátossága. Tehát nem az *olcsó sikert* keresi, hanem megbirkózik, „megharcol a lehetetlennel”. Nem mindig a legnagyobb sikert elért költők műveit keresi ki, hanem azoknak a költőknek verseit is lefordítja, akik az irodalomtörténészek szerint ma másodrangú vagy harmadrangú poéták, de akiknek verseit egy olyan hatalmas gyűjteményből, mint amit Lukács átfog, nem lehet büntetlenül elhagyni. Ha a századokban kutatunk, korok és költészeti felfogások éppúgy változnak, mint ahogy az irodalomtörténeti ítések felfogása is korok szerint változhat. És épp ez teszi ezt a gyűjtést értékesé és időállóvá. Hiszen a maga korában még Ady vagy József Attila versei sem úgy visszhangoztak, mint ahogyan ma.

Emil Boleslav a műfordító teljességére törekedett és ezért sikerült neki olyan tükörképet adni, amelyben a legnagyobb sikert elért költők együtt szerepelnek azokkal, akiknek korabeli költészetük mai visszacsengése másként hangzik, mint akkor, amikor verseik megszülettek. Ezért van az, hogy Szaltnai Rezsővel együtt szerkesztette 1941-ben már első magyar költői antológiáját. (*Na brehu ciernich vód — Sötét vizek partján*). Már maga az antológia címe is változás: *Sötét vizek partján*. S ha első verseskötetének címe is *Spoved' — Vallomás* — volt, mostani címe már Ady egész kort jelentő versének címe lehetett. *A Duna vallomása*. Tehát közös vallomás. Nehéz időkben élt, súlyos változások közepe, amikor Lukácsnak sokszor kellett a kemény ítélettel megküzdenie, de mindig a tökéleteset kereste, ha néha ellentmondásosan is, a reá jellemző pesszimizmussal, amely saját műveit mindig jellemezte. Végül is ebben a teljes magyar költészeti antológiában, megjelentetésében ő győzött. S becsülettel.

CSUKA ZOLTÁN

TISZTELGÉS A GÉNIUSZ EMLÉKE ELŐTT

PÉTER LASZLÓ: *Ady nálunk*.

A Somogyi-könyvtár Kiadványai 21., Szeged, 1977.

Az Üzenet olvasói előtt nem ismeretlen Péter Lászlónak, a kiváló szegedi irodalom- és művelődéstörténésznek a neve, hiszen számos hazai kiadványunk között már töle írásokat: tanulmányokat, cikkeket, kritikákat, és könyvei is jelen vannak könyvespolcainkon. A közvélemény első számú Szeged-kutatóként tartja nyilván, aki kutatásaival Szeged város és környéke irodalmi és művelődéstörténeti emlékeit, ugyanakkor azonban nyelvjárását és folklórhagyományait is igyekszik feltárni és megőrizni. Munkásságának kétségkívül legjelentősebb területe Juhász Gyula életművének kutatása, feltárása, de számos jelentős

írásban számolt már be József Attila-kutatásainak az eredményeiről is.

Legújabb kötetében az Ady-centenárium kapcsán a Csongrád megyéhez, pontosabban: Szegedhez, Vásárhelyhez és Makóhoz fűződő Ady-émlékeket mutatja be.

Csongrád megye gazdag irodalmi hagyományainak egy töredékét tárja az olvasó elé. Igaz ugyan, hogy Tömörkény István, Móra Ferenc és Juhász Gyula életműve táplálkozik elsősorban Szeged társadalmi talajából, de József Attila is Makórról, illetve Szegedről indult költői pályájára, és lám az antológia arra is fényt derít, hogy Ady is

— szülőföldje, Debrecen és Nagyvárad után — a magyar vidéki városok közül legtöbb szállal éppen Csongrád megye említett három városához kötődött, amint ezt a szerző mintegy összegezőként könyve utószavában meg is jegyzi.

Sajátos helyet foglal el ez a munka a centenáriumi jegyében megjelent kötetek között, éppen különleges, egy vidékhez fűződő tartalma miatt. De nemcsak kiegészítő jellegét hangsúlyozhatnánk, hiszen az említett városok és környékük számára — pont a közvetlen és gyakran nem eléggé ismert kapcsolatok feltárása miatt — különleges jelentősége is van.

A számtalan forrásból gyűjtött anyag már első tekintetre is igen imponáns. Meggyőzően bizonyítja a szerző tételét, miszerint: "...Ady-nak politikai harcaiban, irodalmi forradalmában vidéken is méltó harcostársai támadtak; hogy Ady-riák tábora volt; hogy Ady nem volt elszigetelt jelensége a magyar életnek, hanem ezer szállal fonódott a magyar valósághoz, és a magyarságnak kora társadalmából, viszonyából szervesen kinőtt géniusza volt..." (Utószó)

Csak kitartó, szorgos gyűjtőmunka vezethetett eredményhez. Péter Lászlót már az ötvenes évek elején foglalkoztatja a téma: 1953-ban cikksorozatotban, 1954-ben pedig sokszorosított füzetben (*Ady Endre kapcsolatai megyénk városaival*) adja közre addigi gyűjtéseinek eredményeit, míg a jelen kötetben az azóta feltárt anyag is helyet kapott.

A kötet három fejezetén belül (*Ady és Szeged; Ady és Vásárhely; Ady és Makó*) általában időrendi sorrendben követik egymást az újsághírek, cikkek, versek, képek, valamint a költő és a városok kapcsolatainak egyéb dokumentumai. Mindezeket nagyszerűen kapcsolja össze a grafikailag elütő összekötő, magyarázó, az ismeretlen vonatkozásokat feloldó szöveg, illetve a tárgyra visszatérő, később íródott visszaemlékezések.

Nagyra kell értékelnünk a szerző teljességre való törekvését, vala-

mint szakszerű szöveg- és adatközlését is. Az utószó, valamint a szómagyarázatok, a képek jegyzéke és a névmutató nagyszerűen egészítik ki a könyvet és teszik maradéktalanul funkcionálissá.

A Szegedi Napló 1899. május 6-i számában megjelent *Egy hírlapíró párbaja* című cikk indítja be a kötetet. Ady — akkor még debreceni újságíró — ezzel a párbajozásáról szóló közleménnyel lesz jelen először a szegedi sajtóban, ez lesz első — eddig ismert — kapcsolata Szegeddel.

Nem sokkal később jelent meg az ada—moholi újságban Ady *Versei* című kötetének kritikája, amelyre a nagyváradi Szabadság című lapban 1900. január 13-án megjelent *Az én könyvpiacomban* című cikkében — nem minden ironia nélkül — a következőképpen reagál: „Az ada—mohali sajtó tehetséges, ifjú lírikust fedezett fel bennem. Az ada—mohali sajtó figyelme meghatótt. A sajtó Ada—Mohalon is hatalmasan s elég szép dolog Ada—Mohalon is tehetséges, ifjú lírikusnak lenni.” Ez csupán egyetlen, véletlenül kiragadott mozzanat *Ady és a mi vidékiünk* kapcsolatáról. Gazdagon mutatták be ezt a kapcsolatot azok a kiállítások, amelyeket az évforduló kapcsán Vajdaszerte rendeztek meg. Remek, igen tanulságos — többnyelvű! — könyv kerekedhetett volna ebből az anyagból is, még ha nem is jellemezhetette ezeket a kiállításokat a teljességre való törekvés (tér-, idő- és káderhiány).

A kiállítások anyaga visszakerült a polcokra, a gyűjteményekbe, ahonnan a kiállítás idejére a szervezők kölcsönözték. Bibliográfia egyikről sem készült, katalógus is csupán a Szabadkai Városi Könyvtár kiállításáról.

Ez is figyelmeztető, intő példa a közös kincseink, népeink, nemzetiségeink kapcsolatait, közös törekvéseit tükröző dokumentumok nagyobb, fokozottabb megbecsülésére, számbavételére.

PATÓ IMRE

AZ UTAZÁS MINT ÉLETCEL

TIBOR SEKELJ: Na tragu doživljaja.
Veselin Masleša, Sarajevo, 1976.

„Honnan jövök? Része vagyok minden eddig bejárt helynek. Mindeninnen hoztam magammal valamit, mindenütt hagytam magamból valamit.”

(Székely Tibor)

Kevés olyan utazó ember, szenvedélyes ember, álmodozó ember van, mint Székely Tibor, aki szinte szerelmese a tiszta lét legtermészetesebb, legföldibb, legősibb megnyilatkozásainak.

Sok helyen járt, sok mindent látott és átélt ez az ember.

1912. február 14-én a Szepeszsombaton (Špišská Subotán) született. Már kisgyermekként gödröt ásott kertjükben, Amerikába akart jutni, mert bátyja azt mondta neki, hogy az a föld másik oldalán van. Ez a szándék: átjutni a másik oldalra, valami mást, másmilyent, újat, de létezőt látni, találni, soha nem hagyta őt el. Végigkísérte életútján, mint valami rögeszme vagy kényszer, úgyhogy még ma is, hatvanhat évesen is álmodozik és terveket sző, hogyan juthatna el azokra a helyekre, ahol eddig még nem járt, de szeretné őket látni, s ez bizonyára sikerülni is fog neki.

Legújabb könyvében, az *Élmények nyomában*, Székely izgalmas és hosszan tartó utazásainak és kutatásainak néhány részletével ismeret meg bennünket.

A bevezetőben, az önéletrajzi vázlatban, a világot utazó — ahogy sokan nevezik őt — gyermekkoráról, iskolás éveiről mesél, és átfogó áttekintést nyújt bolyongásáról, amely 1944-ben, Amerika legmagasabb csúcsának, az Aconcaguának (7035 méter) megmászásával kezdődött.

Ezt az útját Székely 1945-ben megismétli, az argentin hadsereg egy hegyi osztagával, amit egy na-

gyobb utazás követ az Amazon menti őserdőkben, és a Mato Grosso megmásása. Az Araguaia és a Halál folyó partjait kutatva, a vad benszülöttek hazáját járva, Székely egy évet tölt ezen a vidéken, benyomásokat és élményanyagot gyűjtve *Az indiánok földjén át* című könyvéhez. Ugyesztén az Aconcagua megmásása is egy könyvet eredményezett *Vihar az Aconcaguán* címmel. Ez a könyve nagy sikert aratott a világ minden táján, sok nyelven kiadták és sok helyütt alpinista kézikönyv gyanánt szolgált.

1946 nyarán Székely beutazta Patagóniát, ezt követően beiratkozott az egyetemre, ahol antropológiát, etnológiát és archeológiát tanult; hogy aztán 1948-ban újra útra keljen. Úticélja ezúttal Peru, illetve egy ott élő törzs volt, melynek nevezetessége az emberi koponya zsugorítása volt. Közéjük azonban, rajta kívül eső okok miatt, nem juthatott el.

Bolíviában az őserdőt járja, innen még tovább jut, a dzsungelben átlépi Brazília határát; a tupari emberevő törzs nyomát követve; a törzset háromhónapi, hihetetlenül nehéz és viszontagságos út után, meg is talál. Néhány hónapot tölt el velük barátságban, miután ez a törzs, néhány hónappal Székely odaérkezése előtt, „leszokott” az emberevésről. Szerencsére, mert így a szerző elkerülte azt a sorsot, hogy pecsenye gyanánt kerüljön asztalukra. Ez a törzs — elgondolni is szörnyű — még a törzsbelieket is felfalta, így az utóbbi időben kétezer főt számláló állományuk 150 főre csökkent. Ha az egyik törzsfőnök bölcsen fel nem ismerte volna, hogy saját érdekükben fel kell hagyniuk az emberevéssel, Székely Tibor nyilván már csak a törzs létezésének szomorú emlékeit találta volna meg.

Szerzőnk bejárta Dél- és Közép-Amerika többi országát is. A San Blas szigeten az indiánok kultúráját tanulmányozta, Salvadornban egy éppen kitörőben levő tűzhányó megmászásakor csak a csodának köszönheti, hogy életben maradt, Hondurasban, az őserdőben a maják egy ősi városára bukkant, melyről addig csak legendák keringtek, Guatemalában és Hondurasban a maják kultúráját tanulmányozta; 1953-ban Mexikóban találjuk, ahol egy 14 kilométer hosszú, föld alatti folyó medrét követte; 1956-ban gépkocsival Ázsiát járja, New Delhiben, mint útja minden szakaszán, a nemzetközi eszperantó nyelvet népszerűsíti. Innen Kínába megy. Járt Nepálban, aztán visszatért Madraszba, s ott könyvet ír Nepálról. Tanulmányozza a joga filozófiáját, e célból bizonyos időt tölt a jogik barlangjában. Innen Európába tér vissza, majd újra Indiába repül azzal a feladattal, hogy eszperantó órákat adjon Vinebi Bhave hindu szentnek és filozófusnak, az egységes agrárreform megteremtőjének, a nagy Gandhi tanítványának.

Bejárta Japánt, utazott a transzszibériai útvonalon, majd Afrika következett: Egyiptom, Szudán, Etiópia, Szomália, Kenya, Tanzánia. Megírja könyvét, a *Dzsambo, rafikit*, közben különféle újságokba is ír, közreműködik a televíziós adásokban, forgat, rendez, fényképez, kutat, ismerkedik, életét állandóan kockára téve.

1971-ben hat hónapot Ausztráliában tölt, bejárja Új-Zélandot, Új-Guineát. Visszatérve onnan újabb könyveket ír és további terveket sző: mi legyen következő úticélja?

Utazásainak minden szakaszáról ebben a könyvében Székely valami érdekeset, meggyőzőt és felfedezés-számba menőt írt. Érdekes, átéléstől fűtött stílusban, riportszerűen, de irodalmi igényvel beszél élményeiről, hogy aztán, a kötet végére érve, ráébredjünk mindennapjaink unalmas valóságára.

Székely Tibor látta a világot. Ám az a világ, melyről beszél, nem a neon, az aszfalt, a felhőkarcolók, személygépkocsik, ingyenecnek való fényűző vendéglők és galaünnepségek világa, hanem a régen letűnt

kultúrák, meztelen és félmeztelen emberek, dárdák, kőfegyverek és kőszerszámok világa, vadságában szelíd, csodálatosan gyönyörű világ melyben az ember könnyen elveszítheti a fejét, de ahonnan lényegesen megváltozva tér vissza civilizációjába. Igaz, Székely könyveiből nem válik világossá, megmaradtak-e benne azok a szakadékok, melyeket a két világ — ahonnan elindult és ahova visszatért — összehúzóereje okozott, de úgy érezzük, hogy áthatja írásait az igyekezet, hogy átfogja és felfogja azt a távolságot, mely New York civilizációját elválasztja a brazíliai őserdőben élő tupari törzs civilizációjától.

Könyveiben Székely még a legprimitívebb emberi közösségről is tisztelettel, megértéssel, melegen, emberin, költőin beszél. Mindenesetre egyike azoknak a ritka embereknek, akik az elmúlt évtizedek alatt az emberevők kunyhóiban, de a civilizált világ palotáiban is laktak. Egyike azoknak, akik otthonosan mozognak a legmodernebb éttermekben, de ültek már a kőkorszakbeli emberek asztalánál is. A tuparikkal kukacokat, lárvákat, majmokat, kígyókat és gyökereket evett, s még ma is kitartóan állítja, hogy a kígyóhús a legízletesebb, különösen a két-három méter hosszúaké.

Székely Tibor könyve gazdagabbá, tanultabbá, tapasztaltabbá, szabadabbá, tisztábbá, emberibbé tesz bennünket. Megcsodáljuk bátorságát, az igazi emberi bátorságot, mely felér a háborús hőstettekkel. Mert többre jut a bátorság ez. Legyőzi a félelmet a féléstől, farkasszemet néz az igazi veszélyekkel. Bátorság kell ahhoz is, hogy kalandos útra induljunk, saját munkánk által megkeresett eszközökből. Bátorság, hogy az ember levesse magáról az előítéleteket. Bátorság ahhoz, hogy ember maradjon minden időben és minden körülmények között.

Székely *Élmények nyomában* című könyvét a szarajevói V. Masleša kiadóvállalat Pingvin könyvtára adta ki. Kevés hasonló tartalmú könyv jelenik meg, amely a mondatok egyszerűsége, tömörsége, a

leírás szépsége, izgalmassága, a tartalom sokrétősége és az élmény hitelessége jellemző.

A felsoroltakon kívül, Székely szinte tankönyvnek beillő művének tudományos jelentősége is van. S talán éppen ezért azok a lapok,

ahol ez az elem uralkodik, sivárak, olyanok, mint egy hűvös árnyék nélküli, fülledt vidék, ám ezeket, mint a valóságos utazás alkalmával is, olyanok követik, melyek miatt a 250. oldalra jutva sajnáljuk, hogy az útirajz végére értünk.

DRAGOLJUB JEKNIĆ
(Burkus Valéria fordítása)

HAMAROSAN MEGJELENIK
AZ ÉLETJEL KÖNYVEK 14. KÖTETE

GARAY BÉLA

Festett világ

(Színészek és szerepek)

Garay Béla könyve Szabadka, illetve már tovább lépve, Vajdaság színházi életét dolgozza fel a XIX. század közepétől kezdve századunk elejéig. A szerző erénye az, hogy az egykorú sajtóban, folyóiratokban és a lexikonokban közölt szövegek tanulmányozásával igen alapos munkát végzett, s már-már a feledésből olyan alakokat hozott fel, akiknek életútja, művészi munkája összetevő része színművészetünk történetének. Így, egy kötetbe gyűjtve a teljességet jobban megközelítő a kép, amelyet az elmúlt évszázad színházkultúrájáról alkothatunk. Egyrészt az innen elindult kiváló tehetségek bizonyítják a több mint százéves szabadkai színház művészi eseményekben gazdag múltját, másrészt azok a pontos adatok — színházak, kezdeményezések, szerzők, művek, szerepek —, amelyeket e kötet írója majdnem minden egyes portréjának megrajzolásakor feltüntet.

Garay Béla eddigi munkáit lapozgatva, a *Festett világ* című kötetének egy igen értékes új színháztörténeti szempontja is van. Ebben a munkájában — már szélesebb látószöggel — feltárja a tartományunkban egymás mellett élő népek színházi életét is. Rendkívül értékesek és hasznosak ezek a fejezetek nemcsak az olvasó, hanem az elkövetkező évek kutatói számára is. Mert a magyar és a szerbhorvát színjátszás itt csaknem párhuzamosan fejlődött: a színpadi szerzők, a műfordítók, a színművészek már a múlt században megtalálták az egymás felé vezető utat és — amint az ezekből az írásokból kiderül — testvéri együttműködésük nemegyszer igen termékenyítő volt. A vajdasági szerb színjátszás — részben szabadkai, részben bácskai, bánáti származású — nagy alakjainak bemutatása sokban hozzájárul ennek a törekvésnek érvényesítéséhez. Sőt egy-egy fejezete — például Jovan Đorđević, Antonije Hadžić, Pero Dobrinović, Dimitrije Ružić, Dragomir Kranjčević színművészi pályájának leírása — ennek a kötetnek legértékesebb fejezetei közé tartozik.

HAMAROSAN MEGJELENIK
AZ ÉLETJEL KÖNYVEK 15. KÖTETE

Jávorfácska

(Félszáz szajáni népmese)

A jugoszláviai magyarság folklórja iránti érdeklődés az utóbbi években örvendetesen föllendült. A szinte már kisebb könyvtárra rúgó szakirodalom azonban főként a balladákkal, a dalokkal és utóbb már a gyermekjátékokkal foglalkozott. A népmesének eddig mostohább sors jutott, pedig minden más műfaji testvérénél régibb, terjedelmesebb, nagyobb közönség előtt hangzik el és előadása önálló egyéniséget kíván: mindig is kevesebb volt a jó mesemondó, mint a kiváló nótafa vagy balladaénekes.

Beszédes Valéria szajáni népmese gyűjteménye a századforduló körüli nagy gyűjtő, Kálmány Lajos munkáinak folytatása, főleg a kiemelkedő mesemondó, Borbély Mihály meséinek utóéletét nyomonza tovább. Közben megnézi azt is, hogy az elmúlt időszakban hogyan módosult a mesék iránti társadalmi érdeklődés, erre hogyan reagáltak a jó mesemondók és ennek érdekében a szövegeken milyen változtatásokat végeztek. Ezek a vizsgálatok különösen tanulságosak és nemzetközi viszonylatban is jelentősek.

A Szajánban gyűjtött hetvennégy meséből az ötven szebbet közli a kötet. A bevezető rámutat a szajáni mesekincs nemzetközi jelentőségére, az utószó pedig megadja a teljes társadalmi hátteret; bemutatja a mese életét, a mesemondó egyéniségeket, majd a változás-vizsgálatok keretén belül a műfaji összetétel, a mesei szerkezet és stílus kérdéseivel foglalkozik.

Egy kis falu, jelen esetben Szaján, újkori mesekincseben is nemzeti—nemzetközi, egyéni—közösségi, hagyományos—új látszólag ellentétpárja szépen és szervesen ötvöződik.

A jugoszláviai magyar népmese kiadványok — így a *Sárkányölő ikertestvérek*, a *Pingált szobák* és a *Jugoszláviai magyar népmesék* — mellé most a *Jávorfácska* is fűlsorakozik.